תולדות אברהם חיים

תולדותיו וקורות חייו של הגאון החסיד
רבי אברהם חיים ראזענבוים מפלעשצעניץ

כולל גם התכתבותו עם
כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב
החסיד ר' שמואל דובער מבאריסאוו
החסיד המשפיע ר' הענדל קוגל
ועוד מגדולי החסידים

תולדות אברהם חיים

תולדותיו וקורות חייו של הגאון החסיד
רבי אברהם חיים ראזענבוים מפלעשצעניץ

כולל גם התכתבותו עם
כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע
החסיד ר' שמואל דובער מבארימסאוו
החסיד המשפיע ר' הענדל קוגל
ועוד מגדולי החסידים

❖

נערך על ידי
הרה"ת ר' שלום דובער לוין

יוצא לאור על ידי מערכת
„אוצר החסידים"

770 איסטערן פאַרקווי ברוקלין, נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושמונה לבריאה
שנת השלש-מאות להולדת הבעל-שם-טוב

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

Toldos Avrohom Chaim

Copyright © 1998
by
Kehot Publication Society
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718

Orders:
291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / Fax: (718) 778-4148
merkos@chabad.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book
or portions thereof, in any form,
without prior permission, in writing, from the publisher.

ISBN 0-8266-5340-5

Printed in the United States of America

בס"ד.

פתח דבר

בתודה להשי"ת מוציאים אנו לאור, את הספר „תולדות אברהם חיים" – תולדותיו וקורות חייו של הגאון החסיד רבי אברהם חיים ראזענבוים מפלעשצעניץ.

כולל גם התכתבותו עם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, עם החסיד ר' שמואל דובער מבאריסאוו, עם החסיד המשפיע ר' הענדל קוגל, ועוד מגדולי החסידים; כתבים בהלכה, בקבלה ובחסידות, בלשון ובדקדוק, בהשקפה ובעבודת ה'.

כל זאת, על פי הארכיון שלו שבספריית אגודת חסידי חב"ד – ליובאוויטש.

נערך על ידי הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוין.

מערכת „אוצר החסידים"

כ"ד טבת, ה'תשנ"ח

ברוקלין, נ.י.

מפתח

פתח דבר ..... **ג**

מבוא ..... **ז**

ארכיון הרא"ח ..... ז

תולדות אברהם חיים ..... **יא**

אישיותו ..... יא

אביו ..... יא

בניו ובני ביתם ..... יב

עסקיו ..... טו

התקשרותו לרבותינו ..... **יט**

כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ..... יט

כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע ..... כא

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ..... כה

העיירה פלעשצעניץ ..... **כח**

החסידים שבעיירה ..... כח

חסידים ומתנגדים ..... ל

הרב והשו"ב בעיירה ..... לב

תקופת המאסר ..... **לה**

המאסר ..... לה

הישיבה במאסר בסמאלענסק ..... לז

התנאים במאסרו ..... לח

ביקורי ידידים ..... מא

הקלה בתנאי מאסרו ..... מה

הצפיה לגאולה ..... מז

התקופה שאחרי המאסר ..... **נב**

הבריחה מרוסיה ..... נב

ההגירה לארה"ב ..... נד

גיוס כספים למען תומכי תמימים ..... נז

צוואתו ..... סב

פטירתו ..... סד

כתביו בהלכה ..... סו
ברכת הלבנה דרך חלון ..... סו
חיוב שמיעת קריאת התורה ..... סח
מניעת עצמו מלעלות לתורה ..... ע
ברכת הגומל ביציאה ממאסר ..... עב
ישוב להשגה על הצמח צדק ..... עב
הערות לס׳ באר אליעזר ..... עז
כתביו בקבלה וחסידות ..... עט
הערות למאמר לך לך תר״נ ..... עט
בענין הנ״ל ..... פ
הערות למאמר שבועות תרט״ל ..... פא
הערות לביאורי הזהר ..... פב
י״ב או כ״ד צירופים ..... פב
סדר ארבעת הבנים שבהגדה ..... פד
מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ..... פז
ד׳ שצריכים להודות - בתפלת שמו״ע ..... פט
היו נכונים לשלשת ימים ..... צא
טוב מאד ..... צא
ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש ..... צב
בכל לבבך ..... צב
כתביו בלשון ודקדוק ..... צד
פירוש ונשים משלו בו ..... צד
פירוש מטעמת - תבולע ..... צד
צוה או צִוָּה בברכת מילה ..... צה
פעלים נגזרים משמות ..... צח
וישַׁרנה לי שיר או ישר ..... צט
עמוד - קום לנקבה ..... צט
בענין הנ״ל ..... ק
כתביו בהשקפה ועבודת ה׳ ..... קג
עצבות, מאנין תבירין וליצנות ..... קג
בענין הנ״ל ..... קיד
עצבות ומרירות ..... קטו

בענין הנ״ל..... קיז
שאלות אצל רבותינו בעניני עסק ..... קיח
קירוב בנים לאביהם שבשמים ..... קיח
ואהבת לרעך כמוך וקנה לך חבר ..... קכ
קירוב ידיד שנתרחק בארה״ב ..... קכא
בענין הנ״ל..... קכב
שבירת התאוות עפ״י דרך החסידות..... קכג
מעלת השידוכים מבית כשר..... קכה
נחפשה דרכינו ונחקורה..... קכו
מפתח ענינים..... קכט
מפתח אנשים ..... קלז
מפתח מקומות..... קמא

מבוא

תמצית ראשי פרקים מתולדותיו נכתבו ע"י כ"ק אדמו"ר זי"ע, בהערתו שבשוה"ג, בס' השיחות ת"ש (ע' 120):

הרא"ח - ב"ר דובער - ראזענבוים מפלעשעניץ, נולד לערך בשנת ת"ר. עודנו אברך הי' אצל אדמו"ר הצ"צ. מחסידי כ"ק אדמו"ר מהור"ש נ"ע. החליף שו"ת עם רבני דורו. בעל עסק. בשנת תרנ"ב-ג יצא מרוסיא. תרנ"ח בא והתיישב בארצה"ב. נפטר שם כה כסלו תרע"ד.

ארכיון הרא"ח

בארכיון הספריה נמצאת חבילת אוסף כתביו ומכתביו, שאת חלקה שלח החסיד ר' דוד שיפרין[1] מפלעשצעניץ[2], ואת חלקה שלח החסיד ר' שמואל ראזענבוים מפולוצק[3], אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע[4].

---

1) באמצעות החסיד ר' אליהו סימפסון. ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ג אגרות תתנד-ה. ח"ד אגרת תתקלט.

2) אודות הידידות שביניהם כותב הר"ש ראזנבוים אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

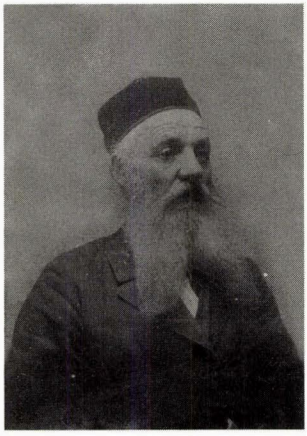
שם בניו יארק הי' שם איש אחד אשר שמו הי' דוד שיפרין, והוא הי' דר ג"כ מתחלה בעיר פליעשצעניץ בעת שדודי ז"ל הי' דר שם, ואח"כ נסע למדינת אמעריקא, והי' שם ג"כ בעיר אחת עם דודי ז"ל (והיינו בעיר הנ"ל), והוא הי' מידידיו וממקורביו של דודי ז"ל, בין מתחלה כשהיו דרים יחד בעיר פליעשצעניץ, וכן אח"כ כשהיו בניו יארק.

והר"ד שיפרין בעצמו מספר (חב"ד בולעטין תמוז תרצ"ט):

כבן עשרים נהייתי לחתן בעיר פלעשצעניץ, עזבתי עיר זעמבין, נהייתי חבר לאנ"ש בעיר פלעשצעניץ, מקום אשר הרב החסיד ר' ח[נוך] ה[ענדל] הי' מדי שנה ושנה בא מליובאוויץ לבקר את נכדיו היקרים.

3) בן החסיד ר' שניאור זלמן, אחיו של הרא"ח. ראה אודותיו "זכרון לבני ישראל" עמ' קכז.

4) כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע החשיב מאד את האוסף הזה שנשלח לו. ראה אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ג אגרות תתג; תתמט; תתנד; תתנה. ח"ד אגרות תתקיז; תתקלט. ח"ה אגרת א'דש.

חלק ממכתביו כתובים אל ידידו ומחותנו החסיד המפורסם ר׳ הענדל קוגל, ששימש אח״כ משפיע בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש[5].

כמו״כ נמצאות בחבילה הזאת:

א) רשימות שרשמו שנים הנ״ל[6], מה שזכור להם מתולדותיו של הרא״ח.

ב) שתי תמונות[7] של הרא״ח.

ג) 23 מכתבים שכתב אליו ידידו החסיד המפורסם ר׳ שמואל דובער (רשד״ם) מבאריסאוו[8]. המכתבים הם מהשנים תרל״א - תרמ״ג, רובם בעניני עסק, אך יש בהם גם פרטים רבים הקשורים לתולדות החסידים.

ד) מכתב שכתב אליו ידידו החסיד ר׳ יוסף קוגל מפלעשצעניץ, אחיו של המשפיע ר׳ הענדל.

---

5) אודותיו ראה ליובאוויטש וחייליה עמ׳ 127 ואילך.

6) רשימה אחת היא במכונת כתיבה, ומתוכנה נראה שנכתבה ע״י הר״ד שיפרין, והשניה במכתבי הר״ש ראזנבוים אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע.

7) אחת מהן נשלחה ע״י הר״א סימפסון, ורבינו מודה לו על כך באגרות-קודש ח״ד אגרת תתקלט. והשניה נשלחה ע״י הר״ש ראזנבוים, שכותב על כך במכתבו:

נמצא תח״י תמונתו, וניכר ממנה שהי׳ אדם של צורה ובעל מוחין.

ובמכתב שני:

את תמונת דודי ז״ל נתתי פה לפאטאגראפשציק שיעשה ממנה תמונה אחרת כדמותה, וכאשר תוגמר אשלחנה אי״ה תומ״י.

ובמכתב שלישי:

הנני שולח מוסגר פה תמונת דודי הרא״ח ז״ל כבקשת כ״ק שליט״א.

תמונה שלישית (מימי זקנותו) נמצאת בארכיון, ונדפסה באגרות קודש שם.

8) אודותיו - ״התמימים״ חוב׳ ה׳ עמ׳ צט [רסב] ואילך.

את מדת הידידות שבין הרשד״מ ובין הרא״ח יש ללמוד מתוך מכתב שכתב לו במוצאי מנוחה, א׳ דסליחות (בלי פירוט השנה):

אשר בעת ראיתיו פא״פ בשבת אחים יחד על השובע שמחות בתל תלפיות [חתונה בליובאוויטש], **הרי אתה בעצמו הי׳ המתחיל והדורש והמדבר בתדירות דווקא, ואני מצדי הבטחתי לך ג״כ ברור, שמסתמא לא אתעצל להשיבך כראוי וכדבעי עצהיו״ט אי״ה, ואעפ״כ ואף גם אחר כל משך ימים רבים הללו לא זכיתי לקבל מאתך שום תמונת אות.**

ה) מכתב שכתב אליו החסיד ר׳ אברהם לנדא מזעמבין[9].

ו) מכתב שכתב אליו החסיד ר׳ יהושע קאסטראל[10].

ז) העתקת כמה מכתבי כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע אליו.

*

המפתיע שבארכיון הזה היא ההתכתבות שלו בתקופת מאסרו (שישב שתי שנים במאסר בסמאלענסק, בגלל נסיונו לפטור בחור מהצבא הרוסי).

כמה מעניין הדבר, אשר גם בהיותו יושב בבית האסורים הרבה לכתוב למכריו, הן בנגלה[11] והן בקבלה וחסידות[12], הן בלשון ודקדוק והן בעבודת ה׳ ועוד[13], בריבוי ציונים לתנ״ך ומפרשיו, ש״ס ומפרשיו, ספרי הלכה קבלה וחסידות. האם כתב כל זאת בעל פה? או שהיו לו אתו עמו תנ״ך ש״ס שו״ע זהר וספרי חסידות[14]?

יותר מעניינת היא ההתכתבות שבינו ובין החסיד המפורסם המשפיע ר׳ הענדל, וכמו״כ בינו לבין אחיו החסיד ר׳ שניאור זלמן ראזענבוים, בעניני עבודת ה׳. מפתיע לראות פתיחת אשנב לנפשם של חסידים מפורסמים, המתכתבים ביניהם בדרכי עבודת ה׳, תיקוני המדות ונגעי נפשותיהם, עצבות ומרירות ועוד ועוד. וכל זאת בימים המרים של הישיבה במאסר והצפיה לגאולה.

*

---

9) אודות המכתב הזה כותב כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע באג״ק ח״ד אגרת תתקיז.

10) קטעים ממנו העתיק החסיד ר׳ ישראל דזייקאבסאן בזכרונותיו (זכרון לבני ישראל עמ׳ קכו).

11) רובם אל הרב יהודה ליב משכיל לאיתן, רבה של פלעשצעניץ.

12) רובם אל ידידו ומחותנו המשפיע ר׳ הענדל.

13) בתקופה אחת במאסרו, כתב שירים ודברי סטירה על ישיבתו במאסר.

14) ממכתביו שכתב ממאסרו נראה שבמשך תקופה מסוימת הרשו לו ללכת להתפלל בבית הכנסת, ואפשר ששם הי׳ מעיין בספרים.

כשקיבל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע את החבילה הזאת, מסר אותה אל כ״ק חתנו אדמו״ר זי״ע על מנת שיסדרה. הוא כתב לו על כך בי״ג ניסן תרח״צ (תשורה להמשתתפים בהתוועדות חסידים שע״י אגוח״ח העולמית, ה׳ טבת ה׳תשנ״ח, עמ׳ יד):

בהכתבים אשר הנחתי ישנם הרבה מינים ממינים שונים ... הרבה כתבי יד של החסיד ר׳ אברהם חיים נ״ע ראזעבאום ותמונתו, ולכשיסדרם יואיל להודיעני.

*

על-פי הכתבים והרשימות שבחבילה הזאת, וכן עפ״י האמור אודותיו במקורות נוספים, תושלם רשימת תולדותיו.

אח״כ יבואו מכתביו וכתביו שנמצאים בארכיון הנ״ל, מחולקים לארבעה מדורים:

א) כתביו בהלכה.

ב) כתביו בקבלה וחסידות.

ג) כתביו בלשון ודקדוק.

ד) כתביו בהשקפה ועבודת ה׳.

שלום דובער לוין

פרק ראשון

תולדות אברהם חיים

אישיותו

הר״ש ראזענבוים כותב במכתבו אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע:

הוא הי׳ יליד עיר קטנה פליעשצעניץ, והוא הי׳ שם מנכבדי וחשובי העיר, כי הי׳ למדן מופלג בנגלה, וגם משכיל בדא״ח, וחסיד גדול, ומהדר במצות בתכלית, והי׳ אהוב מאד לבריות, כי הי׳ חכם גדול ומושלם בכמה מעלות טובות, ובעל כשרון נפלא, וכשהי׳ יושב במסיבה עם אנ״ש היו כולם שותים בצמא את דבריו הנאמרים בהשכל ודעת, כי הי׳ פה מפיק מרגליות, וגם השיחות חולין שלו היו צריכים לימוד.

וברשימת הר״ד שיפרין:

לתאר לפני הקוראים יקרת מעלת האי גברא יקירא חסידא ופרישא ר׳ אברהם חיים ז״ל ראזינבוים, אשר הי׳ עטרת תפארת לכל חסידי חב״ד, לא יכבירו מילי.

עוד בימי חרפו הי׳ נודע בשער בת רבים [ש]יהי׳ גדול, לבד חוץ [מ]אור החסידות אשר הי׳ מפיץ כמים, ובינה יותרת חנן אלקים אותו, כל רואיו הכירו כי שאר רוח לו וענות חן הי׳ על שפתו, כולו אומר כבוד. מחליפת המכתבים אשר הי׳ לו לרב החסיד המפורסם ר׳ שמואל דוב בער באריסאווער יבינו גדולתו. אם הי׳ חפץ לקבל עליו משרת הרבנות הי׳ מפורסם בין גדולי גאוני הרבנים בעת ההיא, אבל שמש ההצלחה זרחה לפניו, ובכל משלח ידו הצליח.

לבד חלקו הגדול בתורת ה׳ הי׳ ספרא רבא בכל הלשונות כמו רוסי׳ אשכנז וכו׳, ומצא לו מהלכים בין שרי המלוכה.

אביו

במכתבו של הר״ש ראזענבוים, בן-אחיו של הרא״ח, כותב אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע:

ע״ד אשר ביקש ממני כ״ק לכתוב את תולדותיו של דודי ז״ל באריכות יותר, הנה ע״ד אבותיו אינני יודע בפרטיות, אך זאת

אני יודע כי אביו (הוא זקני) ז"ל הי' ג"כ איש נכבד, למדן וי"ש גדול, שמו הי' דובער (ונק' כן ע"ש האדמו"ר האמצעי נבג"מ) ובסוף ימיו הי' מלמד, ולמד עם תלמידיו בגפ"ת, וציוה את בניו ואת ביתו אחריו שישמרו דרך ה' כו'.

[ויותר מסתבר שנק' כן ע"ש הרב המגיד ממעזריטש, שהרי הרא"ח נולד לערך בשנת ת"ר, וא"כ נולד אביו ודאי לפני שנת תקפ"ח - שהיא שנת הסתלקות כ"ק אדמו"ר האמצעי].

אביו הנ"ל חי לפחות עד שנת תר"נ, ובמכתבו של הרא"ח, שכתב ממאסרו ביום ה' פר' צו תר"נ, הוא מספר אל המשפיע ר' הענדל:

כאשר תקרב עוד ישועתי לבא בעז"ה, בדעתי לכתוב לביתי איה"ש, והעיקר לכ' אבי שי', ליטול מהם רשות, או לדרוש עצתו, אם לשים נסיעתי דרך ליבאוויטש ... ואבי שי' חלש מאוד בבריאותו, עד כי כבד ממנו גם לכתוב אלי איזה פ"ש בכתב ידו במכתבי ביתי, והוא סופר ומונה לשעות ולרגעים את התראות פנים עמדי בחיו"ש.

ומסגנון הדברים נראה, שגם אביו הי' גר אז בפלעשצעניץ.

בניו ובני ביתם

במכתב שכתב הרא"ח ממאסרו במוצאי ש"פ האזינו תרמ"ט מספר לפני ידידו ומחותנו המשפיע ר' הענדל:

בני מענדיל[15] הי' אצלי, התמהמה פה ארבעה ימים, ובכל יום הי' אצלי כמה שעות. פניו מועדות לנסוע לפאריז תיכף אחר החג ... בני יעקב אשר הי' לי לשעשועי נפשי...

ובמכתב שכתב ביום ד' פר' מסעי הוא מזכיר את "בני זלמן שי'".

אחד משלושה בנים אלו התחתן, כנראה, בשנת תרמ"ד, כדלקמן עמ' פד-ז.

בשנת תרס"ד נפטרה אשתו של הרא"ח בארה"ב, ובמכתב התנחומין כותב לו החסיד ר' יהושע קאסטראל:

ע"פ ההשערה הנך עם בנך הצעיר מ' יוסף נ"י, אשר נשא אשה באמעריקא. אינני יודע מהות האשה בעלת ביתך, וכמעט שגם את בנך מ' יוסף אינני מכיר.

---

15) ראה אודותיו "זכרון לבני ישראל" עמ' קכז.

בשעה שהי' הרא"ח במאסר הי' עדיין ילד, ולמד אצל מלמד, אשר הרא"ח כותב לו ממאסרו (בלי הזכרת שמו):

ועדי אזכה להשתעשע בצוף נעמם והוד חמדתם לנגד עיני, ישגשגו ויצמחו ויהי' לגפן אדרת, ושנינו יחד נחסה בצללי שריגי' אשר עליהם לא יבולו לעד לעולם, נראה נחת בנעימות נצח.

וראשית בכורי אהבתו יראני נא ידידי בהטותו אוזן קשבת לדברי אלה, אשר אבקשהו מקרב לבי, ישקיף נא וירא בעין חמלתו על טובת בני להנחותו במעגלי צדק, בדרכי התורה והמוסר, אל יעזבהו נא לילך שובב, לרוח הזמן כדרך נערים מנוערים, התועים כצאן בלא רועה.

אל יאבד נא זמנו לריק ועתותיו לבהלה, ועד שובי בעז"ה שלום לביתי ירחמנהו נא ידידי כרחם אב, לאמנו ולחנכו בכל אשר ידרש לו לפי שכלו, ובהתראותינו פנים איה"ש אשביעהו מלא חפנים ברכות ותשואות חן.

אמנם יותר יש לנו ענין עם בתו מרת ברכה סלאווא ובעלה ר' שלמה, בן החסיד ר' גרשון יהודה ליב בנו של החסיד המפורסם המשפיע ר' הענדל קוגל.

החתונה היתה בפר' תרומה תרל"ט, והוא שלח הזמנה גם לידידו החסיד המפורסם ר' שמואל דובער מבאריסאוו. בכ"ה אדר השיב לו מכתב מז"ט, ובו הוא מתנצל על אשר לא יכל לבוא להשתתף בחתונה:

אנכי כעת פה זייעמבין בשביל איזה ענין הכרחי ... על ש"ק פ' תרומה שנקראתי אליך על הברכות נישואין למז"ט הייתי בליבאוויטש, וכ"ק שליט"א לע"ע אינו בשלימות הבריאה עדיין, השי"ת יחננהו שיהי' בריא כאולם ויפתח לו פתחו כפתחו של אולם ובו ועל ידו נזכה כולנו לפתוח פתחינו אף כפתחה של מחט ... למחותנך ידידי ר"ה שי' ע"ש נכדו חתנך שי', והמז"ט הנ"ל יקבלו גם הם כחפצי וכחפץ לבבם.

בספרייה[16] ישנו כת"י (מס' 584) שנרשם עליו שם בעליו "שלמה באי"א גי"ל זי"ל קוהיל[17] (מקאציעלי)", ועל דף המגן רשם את ימי (ומקומות) הלידה והפטירה של בני משפחתו:

---

16) כתבתי על כך בכפר חב"ד גליון 100 עמ' 70; אלא ששם דימיתי שר' גרשון יהודה ליב הנ"ל הוא אחיו של המשפיע ר' הענדל, ועתה נתברר שהוא בנו.

בני ג״ל נולד למז״ט יום ג׳ 4 טען ניסן תר״ם, בפליעשצעניץ.

בני שמואל נולד למז״ט יום ו׳ עש״ק ויחי 10 טען טבת תרו״ם לפ״ק

בני צבי הירש נולד למז״ט יום ו׳ עש״ק שמות 18 טען טבת תרמ״ז

בני מאיר שלום נולד למז״ט יום ד׳ קרח כ׳ סיון תרמ״ט

בני חָנה נולד למ״זט עש״ק תזריע ב׳ ניסן תרנ״א לפ״ק.

הבן הרביעי, מאיר שלום, נולד בשעה שזקנו הרא״ח הי׳ במאסר בסמאלענסק.

מיד כשנודע דבר הלידה אל הסבא המשפיע ר׳ הענדל, נסע לפלעשצעניץ, וכתב על כך אל הרא״ח, המשיב לו ביום א׳ פר׳ פנחס:

ראיתי במכתבו אשר מצעדי הגבר כוננו[18] מאת ה׳ להיות על ש״ק פנחס בפליעשצעניץ, יתן ה׳ משאלות לבבו ויקויים בו גם סיפא דקרא, כן יבורך גבר[19] כו׳ בברכת מז״ט למען הבן הנולד לנכדו חתני שלמה נ״י, יזכו אביו ואמו לגדלהו עם כל אחיו לתורה ולחופה ולמעש״ט, ועינינו תחזינה.

אח״כ מוסיף לכתוב לחתנו ובתו:

חתני המופ׳ כו׳ מ׳ שלמה נ״י קוגל עש״ז בתי הצנועה כו׳ מ׳ ברכה סלאווא תי׳ ע״ש צאצאיהם יחיו

... אברך אתכם בברכת מז״ט בגלל בנכם הנולד להם במז״ט, ישמח האב ותגל האם ביוצאי חלציהם ופרי בטנם, תזכו לגדלו

שם העתקתי גם את תאריכי פטירת הוריו ואחותו, וכן זקנתו, שעתה נתברר שהיא אשת המשפיע ר׳ הענדל:

יום פטירת אמי זקנתי באסי׳ בת ר׳ ראובן ז״ל, יום ג׳ ח׳ ניסן תרמ״ט, מנוחתה בפלעשצעניץ.

כשנודע הדבר לרא״ח במאסרו, כתב מכתב תנחומים לבעלה ר׳ הענדל, בכי אייר:

החדשות מפטירת זוגתו לא ידעתי עד כה, תהא מנוחתה שלום, כי רבות נשאה וסבלה בעוה״ז, והמקום ינחם כו׳.

17) ובמבטא רוסי שונה ל״קוגל״.

18) תהלים לז, כג.

19) תהלים קכח, ד.

לחנכו ולחכמו בהצלחה וברווחה, ותראו ממנו בני רבעים, במספר את רובע ישראל, אשר לא ימד ולא יספר, יברך ה' אתכם בגללו, באורך ימים, ובעושר וכבוד והצלחת נצח. וגם אותי יפקוד לטוב לביתי, ישוב אפו (אף הפסיק הענין[20], אבל מרבה בחי' רביעית) ממני, וינחמני להשיבני בקרב לביתי, תשובה שלמה גאולה וישועה, וגם עיני תראינה את הטוב אשר ייטב ה' לניני ולנכדי, לא יבושו בי ואל אבוש בם, כל רואיהם יכירום כו'.

יודיעני נא מצב בריאות אם הילד, ואם הותרה מחבלי לידה בנקל, ומה שם בנו, מצב בריאותו, תכונת בנינו, ומי הי' המל בשר ערלתו, והברכים אשר קדמוהו להעלותו לרצון כו', וקרואי המשתה.

עסקיו

עוד כותב הר"ש ראזענבוים אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

וע"ד שאלת כ"ק מה הי' עסקו בעיר מולדתו, הנה הי' אצלם חנות גדולה ממאניפאקטור וגאלאנטעריי ובאקאליי.

אך עיקר מנהלי העסק היו אשתו וב"ב, אבל הוא בעצמו כמעט שלא ישב בהחנות כלל, ורק שהוא הי' נוסע תמיד לעיר גדולה הסמוכה להביא הסחורות שהי' נצרך להם בהחנות, והי' להם מזה פרנסה בריוח, ובעת שהי' בביתו הי' שוקד רוב הזמן על לימודו, והי' תורתו קבע גם בזמן.

ואיזה שנים הי' אצלו ברויז מיי"ש ומשכר, אך עסק זה לא עלה לו בהצלחה.

בעסק הנ"ל של יי"ש הי', כנראה, שותף עם ידידו ומחותנו המשפיע ר' הענדל, שגם הוא גר אז בפלעשצעניץ.

בקיץ תרל"ז החליט הרא"ח למכור את חלקו, ונתהוו מזה חילוקי דיעות ביניהם באופן החלוקה.

שניהם כתבו את טענותיהם אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, שפישר ביניהם באופן החלוקה.

---

20) ר"ל שהמאסר שבא ע"י אפו של הקב"ה הפסיק בין לידת הבן השלישי לבן הרביעי, כפי שהוא בפסוק (ישעי' מג, ז) בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, אף הפסיק בין עולם השלישי לרביעי.

את הפשרה הזאת ביאר כ״ק אדמו״ר מוהר״ש נ״ע לפני החסיד ר׳ שמואל דובער מבאריסאוו, שהי׳ אז בליובאוויטש, והוא כתב אליהם אודות הפשרה. מכתבו נמצא בארכיון שלפנינו:

בעז״ה היום יום ה׳ זיין אלול טוב״ה וברכ״ה ושלו״ם

כ׳ אה׳ ידידי מאז, המופלג הוותיק י״א כו׳ מוהר״ח הענדיל נ״י ה׳ עליו יחיו

בדבר הדו״ד שיש בינך עם ידידינו ר׳ אברהם חיים נ״י, נמצאתי מחוייב בדבר חובת חובה מצד הציוי בפרט ומצד המצווה בכלל, לכתוב לך מזה כמו שהוא להלכה למעשה.

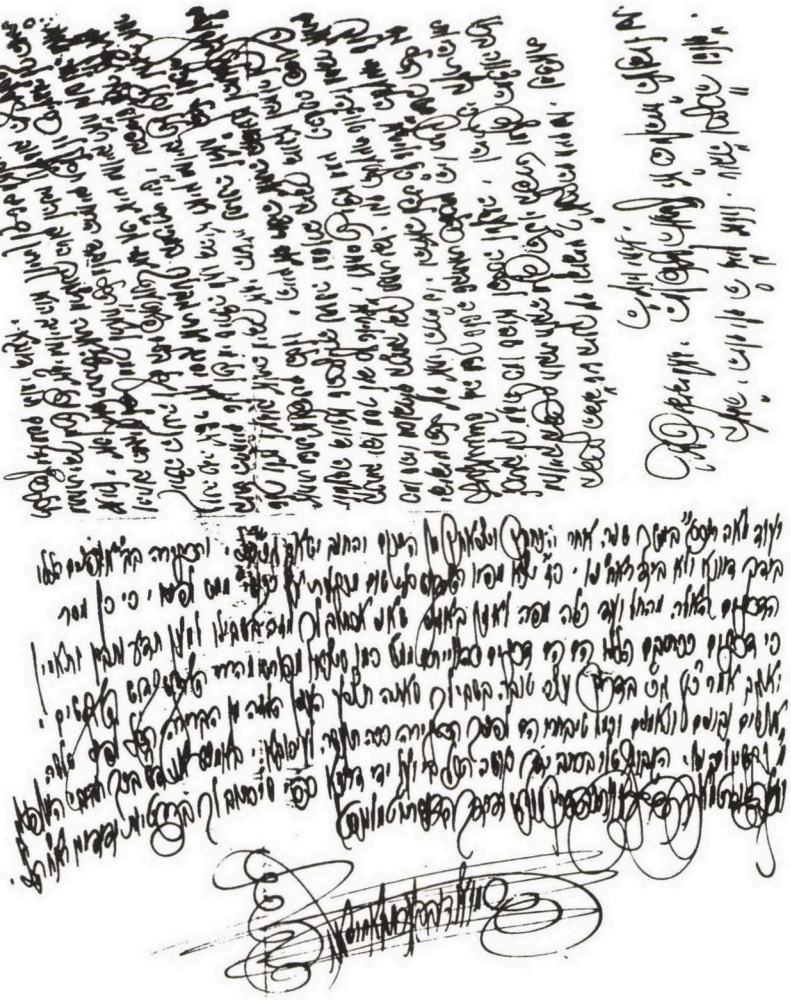
והיינו כי בעת היותי בליבאוויטש זה משך שלשה שבתות כהלכתן הי׳ תוך משך הנ״ל גם ידידינו הנ״ל, עם אחי הרר״י נ״י, והראה לפני כ״ק שליט״א הטענות שלך כמו שהי׳ מסודרים בכתב ידך תחת ידו, וגם הטענות שלו שהי׳ מסדר אותם בכתב ידו, מסר ליד כ״ק שליט״א, ואחר כו׳ יצא ממנו ההלכה פסוקה, אחת משתי אופנים הללו,

היינו אם רוצה אתה בדווקא להחזיק בקרעצים שלך ולא לעזוב אותה מידך, אזי הרשות נתונה לרא״ח הנ״ל למכור בית הרחיים שלו, ולכל מי שירצה מאן דהוא, ואינו מחוייב כלל וכלל לחזר אחר קונה כזה אשר לא יסיג את גבולך במכירת יי״ש, ובפירוש אמר אשר אף אם ירצה הקונה לקבל בשם פאטענט, אזי ג״כ אינו מחוייב רא״ח לחוש לזה מאומה, והחוב המגיע ממך לרא״ח הנ״ל, מלבד הרחיים, תסלק לו כשיעזור לך השי״ת אי״ה.

אכן אם תתרצה אתה מרצונך הטוב להניח ולעזוב הקרעצים מתחת ידך מכל וכל, אזי מחוייב הוא ליתן לך שני מאות רובל כסף מזומנים תומ״י דוקא, ועוד מאה רוכ״ס במשך שנה אחר הנחתך ויציאתך מן המקום, והחוב ישאר ג״כ כנ״ל.

והברירה בב׳ אופנים הללו בידך דווקא ולא ביד רא״ח נ״י.

כ״ז יצא מפיו הקדוש בלי שום מגרעת אף כקוש״י ממש לפניו, כי כן מסר הדברים האלה מהחל ועד כלה מפה לאזן באזני, שאני אכתוב לך מזה בשבילו, למען תדע ותבין ותאמין כי דברים ככתבם הללו הם הם דברים כהווייתם ממש כמו שיצאו מפורש מהרב הקדוש קדש הקדשים.

מכתב הרשד"מ - פשרת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

ואגב אמר כ"ק ג"כ בדרך עצה טובה בשבילך, שאתה תציע הענין הלזה מן הברירה הנ"ל, לפני שלשה אנשים[21] נבונים ונאמנים, וכמו שיבחרו הם לפניך הברירה ככה תעשה לעיכובא.

באמצע אני ד"ש בנך חביבי המופלג מ' גרשון ליב נ"י.

המבוקש שלו בכתב ידך נעשה הכל בי ועל ידי דווקא, כפי שיכתוב לך בפרטיות ידידינו רא"ח הנ"ל.

[...] מאדה"ש כאוות נפשך ונפש ידידך הדושתו"ט מלונ"ח

שמואל דוב בער מבאריסאוו

---

21) ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר הי"צמח צדק" ח"ב אגרת יו"ד, ובנסמן בהערות שם.

פרק שני

התקשרותו לרבותינו

כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"

ברשימת הר"ד שיפרין:

זכה לעלות ולראות את הוד קודש הקדשים אדמו"ר צמח צדק זצללה"ה, כאשר סיפר לא פעם, אשר פעם מצא לו דרך להביט דרך חלון מבחוץ לחדר אדמו"ר בעת תפילת שחרית של אותו צדיק, וירא הנה סולם מוצב ארצה ונשען על הגג, לנקות את ארובות העשן, והתענג לשמע את פסוקי תהילים קאפיטל לט, הנאמרים מפה קדשו, פסוק הודיעני ה' קצי כו', החזיר את פסוק זה כמה פעמים.

נעים הי' להפליא לשמוע את הניגון, והי' חושב אז - ווי גליקליך ער איז וואס ער האט געפונען די המצאה קריכען אף דעם דאך. והנה הרבנית הצדקנית נ"ע געזרה עליו בזה"ל: בעז חרפהניק בעז בושניק[22] וואו ביסטו געקראכען? האסט ניט געזהן ווי א איד דאוועגט? וימלט. אבל הניגון נשאר עמדו, כי הי' שר את הפסוק באותו הניגון אשר שמע. והי' אז אברך כבן עשרים שנה.

הי' מרגלא בפומי' לספר כי בשעה שנכנס ליחידות, ואדמו"ר יושב על כסא, משני צדדי הכסא היו ידות להשען עליהן, ונגע בידו על אחת הידות, תיכף ומיד אחז אדמו"ר את ידו והסירו מעל הכסא.

בימים ההם הי' שוד"ר לאדמו"ר הנ"ל, ושמו הי' מאדיל ז"ל, שהתאונן לפני אדמו"ר כי לא נעים לו לנסוע ולסבב בעיירות של אנ"ש ע"ד מגבית מעמד והטלית שלו קרועה לגזרים, והשיב לו אדמו"ר: "הנני נותן לך את הטלית שלי אשר התפללתי היום". והי' אז יום צום גדלי'.

אך יצא יצא מחדר אדמו"ר[23], והנה החסיד ר' אברהם חיים לקראתו, ויספר לו כי אדמו"ר נתן לו את הטלית במתנה. ויאמר

---

22) בלי חרפה ובלי בושה.

23) לא ממש ביציאתו מהחדר פגש אותו, כי אם אח"כ, כמועתק לקמן מצוואתו.

לו ר' אברהם חיים "שמעני, בא עמדי אל מוכר טליתים הנמצא כעת פה ליבאוויץ, ואקנה לך טלית חדש מן המובחר, ועוד אוסיף לך חמשה ועשרים רובל, ובעבור זה תן לי את הטלית של אדמו"ר", וכן עשה.

רא"ח הכיר בטב"ע כי האדמו"ר התפלל היום באותו טלית והי' שש ושמח כל ימיו על אשר זכה לטלית של אותו צדיק.

אני הכותב שורות אלה זכיתי לראות את הטלית כמה פעמים, והי' יקר בעיניו מכל הון רב.

רא"ח לבש את הטלית פעם אחת ליל כל נדרי, וידיו היו רועדות ללבוש את הטלית כל ימי חייו, וחשב כי הטלית הנ"ל יהי' תחת ידיו עד אחרי מאה ועשרים שנה, וחזר בו באמרו: "איככה אתעטף בטלית של אותו צדיק בטרם אלך ואינני?".

סוף דבר הי' כי שלח את הטלית לכ"ק אדמו"ר [מוהרש"ב] מר אביו [של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ] זצללה"ה נ"ע.

אודות הטלית הזאת כותב הרא"ח גם בצוואתו, שכתב בשנת תרע"א:

הגם שיש לי אצל זוגתי גם טלית של אדמו"ר נבג"מ זי"ע בעל צ"צ, אשר השגתי בכסף מלא מהמשולח ר' מאדיל ז"ל, אחרי אשר הכרתי את הטלית בטב"ע, כי ראיתי את אדמו"ר נבג"מ שהתפלל מלובש בו. הציצית שבו אינני יודע אם הם אותם שהיו בהטלית בעת שהי' אצל אדמו"ר או אולי החליפם ר' מאדיל באחרים. אבל ירא אני מגשת אל הקדש, להיות מלובש בו בעלמא דקשוט להתכסות בטלית שאינו שלי.

את דבר משלוח הטלית על ידו אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב מזכיר גם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, באגרת שכתב אל הר"ד הנ"ל, בי"ב תשרי תרצ"ו (אגרות-קודש ח"ג אגרת תתג):

זה רבות בשנים אשר החסיד הנודע ר' אברהם חיים נ"ע ראזענבאום שלח להוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק תשורה ... טלית גדול שהתפלל בו הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

הציצית שבו אינני יודע אם הם אותם שהיו בהטלית בעת שהי' אצל אדמו"ר או אולי החליפם ר' מאדיל באחרים.

באחת מאגרות שכתב ממאסרו (כ' אייר תרמ"ט) מספר על תקופת לימודו בליובאוויטש, יחד עם הגאון ר' חיים יעקב ווידרעוויץ[24]:

קודם ש"ק הי' פה סמאליענסק הרב הגדול רח"י ממאסקווא, מפה נסע לוויטעבסק ... בזכרי ימי קדם, אשר היינו יחד גם עמדו בתל תלפיות, זה בא בכדו וזה בא בחביתו, לשאוב מים חיים מן הנהר הגדול נהר פרת, הקטנים בקסמיהם והגדולים בקורותיהם.

כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

מיד אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" קבלו החסידים שבעיר פלעשצעניץ את נשיאותו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. בארכיון שלפנינו נמצא מכתב שכתב אליו ידידו החסיד ר' יוסף קוגל מפלעשצעניץ, בח' מנ"א תרכ"ו:

עדיין לא קבלנו שום ידיעה מהמקומות הידועים, רק איזה חדשות הגיענו ואודיעם, אשר בשבוע דנא הגיע לפה מכתב מר' מאיר נ"י, אשר הי' חתן ר' שמעון זעליג ז"ל מאמסציז, הנק' בפה ר' מאיר אמסציזער, ובודאי מכיר אתה אותו בטוב, ור"מ הנ"ל הוא כעת בק' אורסֶי, וכתב בזה"ל,

אשר ראה את הרב ר' יוסף מקרימענטשוק[25] בעת נסיעתו מליבאוויטש, והראה העתקות מצעטלעך של אדמו"ר נבג"מ זי"ע וכתוב בזה"ל, בני הרב ר' שמואל, פתח פיך ויאירו דבריך בנסתרות, וכמו ששמעתי אליך בחיי כן אשמע לך לאחר מותי.

עוד צעטיל א' אשר כתב לו לפני פטירתו, בני הרב, הנה בא כעת, שלא לחשות, כי לבי מלא ליחה, לכן חוש ובא נא,

---

24) דאבראמיסל תקצ"ה-ו - נ.י. תרע"א. מסדר שו"ת ה"צמח צדק" לדפוס. רבה של טשערניקא, קופישאק, מאסקווא (תרל"ז-תרנ"א) ושל עדת החסידים בניו יארק (תרנ"ב-תרע"א). ראה אודותיו חכמי ישראל באמריקה עמ' 38. תולדות חב"ד בארה"ב עמ' ג. כפר חב"ד גליון 615 עמ' 20.

וראה גם לקמן מכתבו של החסיד המפורסם ר' שמואל דובער מבאריסאוו אל הרא"ח, בי"ט טבת תרל"ז:

אפשר אכתוב ג"כ מליצה טובה עבורו למאסקעווע לכ' הרב מ' יעקב קופסיקער נ"י, שהוא נתמנה כעת התם למורה ודאין.

הרי שבתחלת תרל"ז עבר מקופישאק למאסקווא.

25) תומרקין, רבה של קרעמענטשוג. אודותיו "בית רבי" קכז, ב.

מכתב החסיד ר' יוסף קוגל אל הרא"ח
אודות נשיאות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

ד' אביך מנחם מענדיל נכד אדמו"ר, המצפה בקרב ליראות עמו באימה.

עוד כתב ר"מ הנ"ל במכתבו, אשר שמע מהרר"י הנ"ל, אשר מהצעטלעך הנ"ל ניכר שהוא יהי' לאדמו"ר שליט"א.

ועוד אמר מהרר"י הנ"ל אשר יש צעטיל א' מונח ת"י בפקודת אדמו"ר נבג"מ זי"ע שלא להראותו לשום אדם עד אחר משך שנה. גם סיפר הרר"י, אשר בא איש א' למהר"ש שליט"א וקובל לפניו שבא עד ככר לחם, והשיב לו בעד אשה זונה כו', והאריך אתו עד שהודה לפניו.

ומכל דברי המכתב נתחזק לבבינו והחי' רוחינו, ושתינו משקה, יזכינו השי"ת להעמידינו בקרן אורה ...

רוב העולם נמשכים אחר מהר"ש נ"י ומספרים ממנו נפלאות ממש.

ועל התקשרותו אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע מספר במכתב הר"ש ראזענבוים:

נתקשר מאד לאדמו"ר מהר"ש נ"ע, והי' נוסע אליו לפרקים קרובים, והי' נחשב מאד בעיני אדמו"ר הנ"ל, ובכל עת שהי' אבי ז"ל בליובאוויץ, והי' נכנס שם גם אצל הרבנית אשת אדמו"ר הנ"ל מרת רבקה ז"ל, הייתה שואלת תמיד ממנו בשלום אחיו הוא דודי הנ"ל, וזה הלשון הייתה שואלת ממנו "וואס מאכט דארטין אונזער אברהם חיים", כי הי' חביב אצלם מאד.

היחס של הרבנית רבקה אל הרא"ח, גם בתקופת מאסרו, נזכר במכתב שכתב הרא"ח ממאסרו אל ידידו ומחותנו המשפיע ר' הענדל, בכ' אייר תרמ"ט:

ידידי ה' ר' אברהם יצחק זרחי הי' פה ... סיפר לי אשר הגיע מכתב כ' הרבנית שליט"א להג' ר' ליב ברלין קודם הפסח ... חס אני מאד על טרחתה ומתפעל מענוותנותה.

ועל נסיעות הרא"ח אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע מספר ברשימת הר"ד שיפרין:

אישיותו של האי גברא יקירא בתקופה של האדמו"ר מהר"ש, אשר שמעתי ממנו אשר פעם אחת הי' אצל אדמו"ר מהר"ש זצללה"ה חג הפסח, וביום אסרו חג של פסח הי'

אדמו"ר נוסע אל פעטערבורג, כמדומה הי' אז שעת הגזירות של הצורר איגנאטאוו ימ"ש.

כאשר נודע הדבר לפני החסידים אשר אדמו"ר נוסע, שמרו ללכת ללוותו הלאה מחוץ לעיר, ואותה שעה היתה כפור דק על פני המים מתוח על פני כל הדרך, וכאשר הגיעה העגלה אשר כ"ק אדמו"ר ישב בה למקום מים, והכפור מתוח על המים, יצא אדמו"ר מן העגלה וצוה לאברכים שיגששו את הקרח אשר על פני המים אם יחזיק העגלה.

ר' אברהם חיים זה, אשר הי' זריז וחרוץ, הלך בראשונה לפני כל על הקרח ועבר בשלום, ואדמו"ר עומד ורואה, ונגש לפני אדמו"ר ואמר לפניו בזה הלשון: "רבי, אל תביטו אשר אני ואחוזת אברכים הלכנו ותפס אותנו הקרח ולא נשבר, ידוע מאמרם ז"ל כי במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמד".

וצווה אדמו"ר למשרתו להביא את הטארט (עוגה) אשר הרבנית נ"ע הכינה למענו על דרכו, וברך אדמו"ר ברכת מזונות וטעם מאומה, ונתן לר' אברהם חיים את הכל. תיכף ומיד קפצו עליו החסידים ושדדו וגזלו הכל ממנו.

*

בחודש אדר תרל"א התקיימה בליובאוויטש חתונת ר' מנחם צבי בנו של החסיד המפורסם רבי שמואל דובער מבאריסאוו. לפני החתונה שלח הרא"ח מתנה לאבי החתן. במכתב שכתב אליו הרשד"מ בכ"ו שבט מאשר את קבלת המתנה, ומוסיף:

ועל המנחה ועל הברכה שלו אזכרהו ואברכהו על יום המועד שלי למז"ט אי"ה באהבה רבה על כל הז' ברכות כאחד.

ומנידון בקשתו עם כ"ק שליט"א, יהי' בטח שלא אתעצל בוודאי מלהרבות אף בסיבובי דברים גינו, ופשיטא דפשיטא בגוף ועצם הענין והמבוקש.

אלא שלא נתבאר כאן מהי הבקשה, אשר ביקש הרא"ח מהרשד"מ, שיבקש עבורו אצל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

*

עוד כדאי להעתיק ממכתבו שכתב אל בן-אחיו הר"ש ראזענבוים:

כבוד ב"א היקר משכיל על דבר אמת, רחימא דנפשאי כ"ש מר שמואל שיחי'

ביום ג' י"ט תמוז שלחתי לכם מכתבי באריכות כאשר הבטחתי לכם, ועתה הנני מוסיף ידי לכתוב לכם.

הנה בשבועות שנת תרט"ל בחיי אדמו"ר נבג"מ הייתי בליובאוויטש, ושמעתי שם דרוש נכבד המתחיל צאינה וראינה ... ושאלתי אז כשנכנסתי ביחידות מפיו הק' ... והשיב לי בזה"ל ... עוד שאל איש אחד ממנו בדרוש הנ"ל, והשיבו לו ג"כ, ובפעם שני אכתוב לך אי"ה מה ששאל ומה שהשיב.

הנני דודך דו"ש ומצפה לתשובתך

אברהם חיים

מהתקופה שמיד אחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, נמצא בארכיון שלפנינו, מכתב שכתב אליו ידידו החסיד ר' שמואל דובער מבאריסאוו, בחודש כסלו תרמ"ג:

שיש לי הרבה והרבה מה להודיעך מענין התל תלפיות, ממאורעות הזמן בענין סוכת דוד הנופלת רח"ל.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

להלן יסופר אשר בעת מאסרו בסמאלענסק, שלח כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את אחיו הרה"ק רז"א לעיר סמאלענסק, להשתדל עבורו ולהודיע על כך לפני טובי העיר סמאלענסק ולאחדים מאנ"ש אשר היו בעת ההיא בעיר ההיא.

הרא"ח הי' מתכתב מתוך מאסרו עם ידידו ומחותנו המשפיע ר' הענדל, שהוא גם הי' כותב לו מהנשמע אצל כ"ק אדמו"ר נ"ע, ותוכן המאמרים שהי' אומר.

בתחלת כסלו תר"נ כתב לו המשפיע ר' הענדל את תוכן המאמר שאמר אדמו"ר בש"פ לך לך, וע"ז השיב לו הרא"ח באור לי"ט כסלו:

המאמר אשר נאמר בפ' לך לך, נראה מקיצור הדברים אשר שלח לי, כי הוא מאמר יקר ונכבד מאוד הפותח שערי אורה כו', רק הקיצור אינו מספיק לי לבא אל המטרה.

ואחר שמאריך בהערותיו לתוכן המאמר, מוסיף:

ירא אני לערב דברי חול בדברי קדש, כמצווה עלינו את ה' תירא לרבות[26] כו', אשר רוח ה' דיבר בם ע"פ מקורים נאמנים ושרשים אמיתים, ע"כ אם יהי' לו שעת הכושר ליכנס לכ"ק כו' בדברים בע"פ דוקא, להתיר את הספקות הנ"ל, וישיבני נא במכתב אשר ישמע מפ"ק. ואם שגיתי, הנה מעתה כל דברי בזה בטלין ומבוטלין כו', ולא יהון חלין כלל וכלל, כי אינני בכל הנ"ל רק כמסתפק ושואל.

אם אפשר לבקר את ידידינו המופ' הרר"א חוזר[27], להניח בכתב את כל המאמר, כפי אשר קיבל כו', הייתי חפץ מאד בזה. ואם הי' אפשר לו להניח בכתב כל מאמר אשר יאמר בכל משך שבתי פה, וישלח לי ע"י פאצט ג' ד' מאמרים בפעם אחת, אשר תכיל אותם מארקע אחת בת שבע קט', על אדרעס ידידינו מוהרא"י זרחי[28], הייתי מלא רצון מזה, והי' לי שעשועים יום יום.

תקותי כאשר יוציאני ה' ממסגר אסיר לנסוע לביתי אי"ה, להיות גם בליבאוויטש, ואשיב לו ככל תגמולוהי עלי.

המשפיע ר' הענדל שאל בזה את כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, וכתב את המענה אל הרא"ח, שהי' עדיין במאסר.

בה' פר' צו משיב לו הרא"ח:

בדבר השאלה אשר שאל מחו' מכ"ק הרש"ב שי', לא קלע מחו' אל המטרה והחפץ אשר הי' עיקר כוונתי לשאול, ונדבר בזה איה"ש בהתראותינו פנים בחוי"ש, ותשובתו הרמתה אין יד שכלי משגת מקוצר המשיג כו', רק זאת הרווחנו מדבריו...

בדבר ההנחות אשר כתב[29] כו', צדקו דבריו, ואם הם לתועלת הלא המה רק למי ששמע הדברים ממקורם הנאמן יועילו לו למזכרת...

---

26) תלמידי חכמים (פסחים כב, ב).

27) זעליגסאן. הי' חוזר מאמרי אדמו"ר נ"ע כל ימי נשיאותו, אבל עיקר תקופתו, שהי' רושם את ההנחות, היתה בשנים תרמ"ג-תרמ"ז. ראה קטע מיומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ, שנדפס ב"חנוך לנער" עמ' 24 ובכ"מ.

28) שגר בסמאלענסק, ועזר הרבה לרא"ח בתקופת מאסרו.

29) שרשימת ה"הנחות" מדרושי אדמו"ר, שרשם ר' אהרן חוזר כנ"ל, הם רק ראשי פרקים, ויכולים להועיל רק למי ששמע בעצמו את המאמר, שיועיל לו לזכרון את תוכן המאמר.

כאשר תקרב עוד ישועתי לבא בעז"ה, בדעתי לכתוב לביתי איה"ש, והעיקר לכ' אבי שי', ליטול מהם רשות, או לדרוש עצתו, אם לשים נסיעתי דרך ליבאוויטש, בטח אחפוץ להיות שם גם ש"ק ... רצוני מאד להיות בליבאוויטש...

יודיעני נא גם כעת ממצב בריאות כ"ק הרש"ב שי'.

עוד יסופר להלן, מתקופת הגירתו לארה"ב, כאשר ארגן שיעורי לימוד חסידות, ודיווח על כך אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בליובאוויטש, שהשיב לו בארוכה, כמה מכתבים.

הוא גם הי' שולח אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ספרים, כתבי-יד-קודש, והטלית של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" שהי' אצלו.

בסוף ימיו כתב את צוואתו, ושלח העתקה אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, שאישר אותה ובירך אותו באריכות ימים, כמסופר כל זאת לקמן.

פרק שלישי

העירה פלעשצעניץ

החסידים שבעיירה

הר״ש ראזענבוים כותב במכתבו אל כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע:

שם בעיר מולדתו היו עוד חסידים גדולים, כי שם הי׳ דר ג״כ החסיד ר׳ הענדיל ז״ל קוגיל (אשר בסוף ימיו הי׳ מתגורר בליובאוויץ, וכ״ק הי׳ מכיר אותו היטב), ואחיו החסיד ר׳ יוסף ז״ל[30], ושמעתי כי הוא הי׳ גדול בחסידות עוד יותר מר׳ הענדיל ז״ל, ועוד חסידים. ובכלל הי׳ שם בין אנ״ש אהבה ואחוה שלו׳ וריעות.

וברשימת הר״ד שיפרין:

נולד לאביו הרב ר׳ דוב בער מחסידי חב״ד, בעיר פלעשצעניץ, גובערניא מינסק, מקום אשר היו החסידים המפורסמים הרב הוו״ח ר׳ יוסף קוגעל זצ״ל, אחיו של החסיד הנעים ר׳ חנוך הענדיל קוגעל ז״ל, ובנו של החסיד ר׳ חנוך הי׳ שמו ר׳ גרשון ליב נ״ע. הני תרי צנתרא דדהבא הפיחו רוח החסידות בקרב האי חסידא פרישא מרן א״ח ז״ל.

שניהם נזכרים במכתב שכתב החסיד המפורסם ר׳ שמואל דובער מבאריסאוו אל הרא״ח בה׳ אדר תרל״ו:

ד״ש כ׳ ידידי עוז המופלג מוהר״י נ״י ובן אחיו ידידי מ׳ גרשון ליב נ״י.

ושוב בח״י אדר תרל״ו:

פסוק של שלום לידידי הותיק ותמים מ׳ יוסף שי׳ ולב״א המופ׳ מוהר״ר גרשון ליב שי׳, ולכתוב לי מכל אשר נעשה אתם

---

30) זקנם של המשפחות המפורסמות בחב״ד: קוגל; דייטש; ריבקין; פוטרפס; שמטוב; סרברנסקי.

במכתב שכתב החסיד המפורסם ר׳ שמואל דובער מבאריסאוו אל הרא״ח בכ״ח כסלו תרל״ה, הוא מזכירו לשבח:

ודרוש למעני בשלום אדוני הרב הקדוש מ׳ יוסף קוגעל שי׳.

לטוב להם כל הימים וכל לרבות ולרבות אך ורק מיעוטין במחלוקת[31] כו'.

אמנם בימים האלו ממש, נפטר כנראה החסיד ר' יוסף, ובכ"ו אדר תרל"ו כותב אליו שוב:

כאשר נודע לי פתאום מרז"ר דמחנם מפטירת ידידינו הירא וחרד מוהר"י ז"ל תנצב"ה, נימס לבבי בקרבי ונשארתי כמתעתע ממש, אוי ואבוי שבר על שבר כו' הצור תמים פעלו כו'.

בשנת תרל"ז נפטר גם החסיד ר' גרשון ליב, שכך רשם בנו ר' שלמה לזכרון, בכת"י 584:

יום פטירת א"א מו"ר גרשון יהודא ליב ע"ה יום א' אחר צה"כ פ' נצבים שנת תרל"ז לפ"ק, מנוחתו כבוד בק"ק ווילנא, זכה לקבורה ביום ח"י אלול אחר חצות היום. היא"צ 18 אלול.

המשפיע ר' הענדל עבר אז לגור בליובאוויטש, ובפלעשצעניץ נשאר הרא"ח ראזענבוים לעמוד בראש עדת החסידים.

כך עד שנת תרמ"ח, שאז נאסר, והי' במאסר עד שלהי שנת תר"נ, כפי שיסופר לקמן, ובראש עדת החסידים בפלעשצעניץ עמד השו"ב ר' ראובן ליברמן, שסידר בביתו קביעות עתים ללימוד דא"ח. ביום ד' פר' מסעי תרמ"ט, כותב על כך הרא"ח אל ידידו המשפיע ר' הענדל:

דין הניין לי מה שהודיעני כי יציץ ופרח ישראל בעירינו, ונמצאים מתי מעט החפצים להתנהג בחסידות ובקביעות זמן ומקום אצל ר' ראובן שו"ב ללמוד דא"ח, יהי' ה' בעזרם, ויוסף ה' עליהם בכמותם ואיכותם, כי טוב הוא לנפש תדרשנו, והמה יחזקו את בדק הבית לכל אשר ימצא שם בדק. וכולי האי ואולי יערה ה' רוח ממרום, אשר גם בנינו כנטיעים מגודלים יעשו פרי למעלה ויטעמו מטעם לשד השמן (כינוי לחכ' וגם לעובדין טבין לפי' הינוקא דפ' בלק, אשר כן נמצא גם בפי' הת"י ע"פ ולא רוכבה בשמן[32] עי"ש).

אחרי נסיעת הרא"ח מרוסיה, בשנים תרנ"ב-ג פנה הודה זיווה והדרה של העיירה פלעשצעניץ. בראש עדת החסידים נשאר עומד השו"ב ר' ראובן ליברמן הנ"ל, הכותב אל הרא"ח ביום ועש"ק חקת עת"ר (נעתק ב"כפר חב"ד" גליון 100 עמ' 71):

---

31) בודאי הכוונה למה שסבלו מהמתנגדים, כדלקמן.

32) ישעי' א, ו.

בהיותו כ' עוד תושב עירנו, הנה הוא הי' תמיד לנו לעינים ורוח החי' באופני עירנו הקטנה, אשר אנשים בה מעט, ועירנו עלתה כפורחת לרגליו בחומר וברוח.

ועתה הנה הרי נהי' להיפך, לו ראה כ' את מצב עירנו היום ואת אנשי', בטח נפלא בעיניו הפלא ופלא איך ירדה פלאים ... וגלה כבוד מעירנו, ולא יכירנו עוד מקומו ... ומי יתן ונתראה פנים אף לרגע, ולחלות בשמחה את פניו ולשבוע בהקיץ תמונתו.

חסידים ומתנגדים

במכתב הר"ש ראזענבוים:

והנה שם בהעיר קטנה הנ"ל היו דרים חסידים וגם מתנגדים הרבה, והי' מחלוקת גדולה ביניהם, ומתחילה לא הי' אז שם להחסידים ביהכ"נ מיוחד להתפלל שם, והם השתדלו בכל כחם להשיג רשיון לבנות להם ביהכנ"ס מיוחד (א חסידישע שטיבל) אך המנגדים לא הניחו להם להוציא את מחשבתם אל הפועל, בכל מיני תחבולות ומסירות, ואף לשכור איזה בית להתפלל שם לא הניחו להם, והיו מוכרחים לילך להתפלל להביהכנ"ס של המנגדים, וממילא מובן שהי' שם מחלוקת גדולה מאד.

והנה שם בהעיר קטנה הנ"ל הי' הסטאראסטע[33] בהמעשצאנקע אופראווע יהודי, אשר לו ניתן כח ורשות מהממשלה ליתן פאספארטין לכל מי שנצרך לו, ועוד כמה מיני נירות (דאקומענטין) נחוצים, והחסידים השתדלו שיבחרו לסטאראסטע איש אחד מאנ"ש, כי אז יהי' להם בנקל יותר להשיג רשיון לבנות להם ביהכנ"ס מיוחד, ופעם אחת עלתה בידם לבחור את דודי הנ"ל להיות סטאראסטע ראשי, ועוד שני לו להיות לו לעוזר (בל' רוסיא פאמאצניק או זאמעסטיטעל) והעוזר שלו הי' ג"כ יהודי, וזה הואיל להם באמת להוציא מחשבתם הנ"ל אל הפועל, ובנו להם בהיכ"נ מיוחד כרצונם.

וברשימת הר"ד שיפרין:

מנגדי העיר היו משפחה גדולה סוחרים בשם ראפאפארט. לא הניחו לעשות מנין להתפלל נוסח האר"י בשום אופן.

---

33) זקן העיירה.

היו ימים אשר המנגדים היו ידיהם על העליונה והשיגו מן הממשלה מחאת אזהרה נוראה מלבנות בית הכנסת בעד אנ"ש בעיר הנ"ל, וכאשר עשו החסידים מנין להתפלל באיזה בית לשבת או יו"ט, הודיעו תיכף לפריסטאוו לגרש את המתפללים וחתם בגושפנקא את החלונות ואת הדלת, עד שלא הי' במציאות איך להוציא מן החדר את הס"ת, אם לא ע"פ ארובת העשן (דורך דעם קיימען).

ונצמח מזה מלחמה גדולה בין אנשי העיר דבר יום ביומו, עד אשר עפ"י ההשגחה העליונה נהפך הגלגל על משפחת הראפאפארטים ונתדלדלו וירדו מטה מטה, והאיש ר' אברהם חיים נתעלה והי' לשר אלפים והכריחם לבא לדין תורה לפני הרבנים הגדולים אשר היו בעת ההיא.

הרה"ג הצדיק ר' יצחק בלאזער[34], המפורסם בשם ר' יצחק פעטערבורגער השתדל לרוב שיעשה שלום ביניהם ולא אבו שמע. כאשר מטה ידם ואזלה יד המתנגדים הסכימו לנסע לכ"ק אדמו"ר מהר"ש זצללה"ה והעיד בם אם תאבו ושמעתם כו' ואם לאו כו'.

כל הונם ועשרם אבדו להם ואז הוחילו אנ"ש לבנות בית כנסת, ומ"מ עוד לא שקטה המחלוקת, ואת אשר בנו בעלות השחר עד שקיעת החמה באו שארית המנגדים בלילה ויהרסו את הבנין, והי' להם היום למלאכה והלילה למשמר, כמו שכתוב בנחמי'.

שמעתי אומרים אשר הכסף שהוזילו מכיסם הי' יכולים לבנות את השטיבעל בגג של כסף ממש.

כשסיימו את בניית בית הכנסת הזה ערכו חנוכת הבית, שאודותה כתב החסיד המפורסם ר' שמואל דובער מבאריסאוו אל הראי"ח[35]:

חפץ אני לידע ג"כ מענין חנוכת הבית של בהמ"ד שלכם.

---

34) מח"ס פרי יצחק (ווילנא תרמ"א).

35) נכתב במוצאי מנוחה, אי דסליחות, בלי פירוט השנה, אמנם נזכר בו גילו של הרשד"מ - בן ס"ח: **חלישות ותשות כחי דכעת בשנת חיי"ם שלי.**

הרב והשו"ב בעיירה

גם אודות בחירת רב ושו"ב בעיירה היתה מחלוקת בין החסידים למתנגדים שבעיר. בסופו של דבר התקבלה הפשרה של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר הרב יהי' מהמתנגדים, כזה שמקובל גם על החסידים, והשו"ב יהי' חסיד.

את הדבר הזה מזכיר ידידי ר"י שי' מונדשיין בקצרה ב"מגדל עז" (עמ' תסו הערה 1):

מר' חיים ליברמן (שי') [ע"ה] שמעתי שכן הורה מוהר"ש בעיר פלעשצניץ (פלך מינסק) ובעוד עיירות.

וב"עלי ספר" (ו-ז תשל"ט עמ' 5):

עיירה פלעש[צע]ניץ, אחת מאותן עיירות שלא נטבעו בחותם ה"חסידות" או ה"מתנגדות", מאחר ולא היה בכחו של שום צד מהצדדים להתגבר על שכנגדו, ור' חיים ליברמן (שי') [ע"ה] מפלעש[צע]ניץ נותן בהן סימן מובהק: רב אשכנזי ושוחט חסידי.

בארכיון של הרא"ח נמצא מכתב שכתב אליו ידידו החסיד המפורסם ר' שמואל דובער מבאריסאוו, בה' אדר תרל"ו:

לדעתי אחר כו', כמדומה לי ברור שאני בעניי נגד כל הרבנים שלהם שהכניסו ראשם ורובם עד עתה לעשות שלום ביניהם, הייתי יכול לתווך ביניהם שהשו"ב יהי' דווקא מצידינו והמורה יהי' דווקא מצידם כרצונם, רק באופן שגם הם יוכלו לסמוך עליו על המורה עפ"י הסמיכה מצידם וד"ל.

לפועל נתמנה לרב הקהלה הרב יהודה ליב משכיל לאיתן, אשר הרא"ח כתב אליו כמה מכתבים מהמאסר כדלקמן. לשו"ב הקהלה נתמנה ר' אהרן זאב ב"ר ברוך דובער, שאודותיו כותב החסיד המפורסם ר' שמואל דובער מבאריסאוו אל הרא"ח, בי"ט טבת תרל"ז (מכתב מוסווה, שנכתב בקיצור וברמז):

יום אתמול הגיעני עוד מכתב מרא"ז שו"ב בחדשות, וג"כ במענה לשון רק בתוספת פזמון, והאמת לא אכחד מאתך אשר אחר כו' ואעפ"כ חפץ אני בעצם להשתדל בטובתו, והורשתי להתבונן ביני לבין קוני לעשות למענו כך וכך, לשלוח הפזמון שלו כמו שהוא כתוב במגילה עפה כתובה פנים ואחור ליד כ"ק מרן שליט"א, ולכתוב בעצמו ג"כ מליצה טובה וישרה למענו, וכך וכך עשיתי תומ"י.

ועתה אכתוב אי"ה ג"כ מכתב אליו על מקומו. ואפשר אכתוב ג"כ מליצה טובה עבורו למאסקעווע לכ' הרב מ' יעקב קופסיקער נ"י, שהוא נתמנה כעת התם למורה ודאין, רק שאמתין בזה עד שאקבל ידיעה מכ"ק שליט"א כי שאלתיו בזה.

ואפשר נתראה פא"פ אי"ה אז אספר לך הכל בפרטיות.

מ"מ נראה שכבר לפני זה הי' הרא"ז שו"ב, כנזכר במכתבו של הרשד"מ, שכתב אל הרא"ח במכתב ו' טבת תרל"ג:

ואו"ש לכל סיעת מרחמוהי מאנ"ש האחוזים והקשורים בכלל ובפרט לידידינו השו"ב רא"ז שי' ולהאחים המופלגים מוהר"ה ומוהר"י נ"י.

שמו של הרא"ז נמצא חתום על בוך כת"י 1351 שבספריה.

כשהתקבל כתה"י לספריה הורה כ"ק אדמו"ר זי"ע "לשאול הרח"ל שי' אולי יודע אודותו". ואת המענה של ר' חיים ליברמן העתקתי ב"כפר חב"ד" (גליון 100 עמ' 69):

השו"ב ר' אהרן זאב הי' השוחט בפלעש[צע]ניץ, מאז התקבלה שם הפשרה של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, שהרב יהי' מהמתנגדים והשוחט מהחסידים.

אבי ר' ראובן ז"ל למד אצלו אומנות השחיטה והי' עוזרו, ולאחר פטירתו נתקבל לשו"ב במקומו.

אני לא ראיתיו. אבי ז"ל נולד בשנת תרי"ז, ונתחתן בפלעש[צע]ניץ בגיל י"ח, ואז נתקבל לעוזרו של השו"ב ר' אהרן זאב. בביתי היו משוחחים אודותיו לפרקים.

ליתר דיוק כדאי לציין, שאי אפשר להשוות את הכח של החסידים בפלעש[צע]ניץ לזה של המתנגדים, כחם של המתנגדים גדל בהרבה, והחסידים סבלו מזה לא מעט.

גם ביהכ"נ משלהם לא יכלו החסידים לבנות, בשעה שלמתנגדים היה ביהכ"נ גדול. וכל אימת שרצו החסידים לבנות ביהכ"נ הפריעום המתנגדים בדרכים שונות.

סוכ"ס קיבלו החסידים אישור בניית ביהכ"נ משלהם, והתחילו לבנותו, אך בכל פעם שסדרו החסידים את הקרשים לבניה, באו המתנגדים באישון לילה ופיזרום, וכך נמשך זמן רב, ולא היה לחסידים מקום מיוחד להתפלל בו.

בינתיים התפללו החסידים בבית פרטי, שזה הי' אסור ע"פ החוק - בלי אישור מיוחד. הלשינו עליהם המתנגדים, וסגרה המשטרה את אותו בית בחותם הממשלה, ואין יוצא ואין בא. בקושי הצילו משם את ספרי התורה, שהוציאום דרך הארובה שבבית - שעליו לא היה מונח החותם.

פרק רביעי

תקופת המאסר

המאסר

אודות ההלשנה המשפט והמאסר כתב הר״ש ראזענבוים במכתבו הראשון (בהמשך למסופר לעיל, שהוא נבחר להיות זקן העיירה בפלעשצעניץ, וגם העוזר שלו הי׳ יהודי):

והנה דודי הנ״ל לא רצה לישב בעצמו בהאופראוע ולאבד זמן על זה, ומסר את כל מלאכתו ועבודתו השייך לו בהאופראוע להעוזר שלו הנ״ל, שהוא יעשה את הכל, היינו לנהל את הביכער וליתן פאספארטין ושארי דאקומענטין, והאמין לו גם את הגושפנקא שלו, שהוא יכתוב ויחתום הכל בשמו.

והנה העוזר הנ״ל הי׳ איש בליעל, ולא עשה את מלאכתו הנ״ל באמונה, כ״א עשה כמה זיופים, ונתן פאספארטין מזויפים וכדומה, והאחריות על כל זה הי׳ על דודי ז״ל, כיון שמסר לו את הגושפנקא שלו, והוא חתם על כל דבר בהגושפנקא שלו, והי׳ הכל על שמו של דודי הנ״ל, כאילו הוא בעצמו עשה את כל הנ״ל.

וכאשר נודע הדבר להממשלה אזי תפסו את דודי במאסר, והובילו אותו מתחילה לבאריסעוו, והי׳ שם איזה זמן, ואח״כ הובילו אותו משם לסמאלענסק, והי׳ שם תפוס כשתי שנים.

אמנם אח״כ תיקן את דבריו במכתב נוסף, וכתב:

במכתבי מכ״ח תמוז כתבתי לכ״ק, ששלחתי מכתב לאחי הגדול יחי׳ אשר במדינת אמעריקא, וביקשתיו שבאם הוא יודע בפרטיות יותר אודות דודי ז״ל שיכתוב לי תיכף ומיד, וקבלתי היום תשובה ממנו...

האופראוע הי׳ אז בביתו בחדר מיוחד, והיהודי העוזר שלו בהאופראוע הי׳ שמו ר׳ חייקל ראפאפארט.

ומה שכתבתי אז לכ״ק שהעוזר שלו הי׳ איש בליעל, בשגגה כתבתי כן, כ״א אדרבה, הי׳ איש כשר (ואני דנתי אותו כנ״ל מזה שעסק בזיופים וגרם שיתפסו את דודי ז״ל במאסר, אבל

באמת כוונתו בזה הי' לשם שמים, כי הזיופים שעשה הי' בזה שנתן לבחורי ישראל שהיו צריכים לעמוד לעבודת הצבא פאלשע ליגאטעס, בכדי להצילם מעבודת הצבא).

ולבסוף תפסו גם את ר' חייקל הנ"ל במאסר ביחד עם דודי ז"ל. וישבו מתחלה תפוסים במאסר שנה אחת בבאריסאוו קודם המשפט, ואח"כ הי' המשפט.

ושפטו את דודי ז"ל לשלוח אותו לסמאלענסק על שתי שנים בראסטאנסקי ראטע[36]. ובעת ששלחו אותו לסמאלענסק יצא השר בית הסהר דבאריסאוו ללוותו, ובכה עליו אז הרבה, כי הי' חס עליו מאד, לפי שהכיר בו שאיננו איש פשוט ושהוא חכם גדול.

את סיבת מאסרו מזכיר הרא"ח בקצרה, במכתבו שכתב ממאסרו בסמאלענסק (27.3.89):

מי האמין אשר לעת זקנתי, ככלות כחי, אשב במסגר אסיר, חיל וחומה הקיפו עלי יחד, ותעבוני שלמותי, עם שודדי ליל ורוצחי יער מנת חלקי, עם שובבים ופראים בני בלהות יחד אתרועע, כמו שודד נאות ישרים שופך דמי נקיים שפטוני, אשר שלחתי יד בשגגה לחתום את שמי על אחד ואח אין לו.

ופירוש הדברים, שע"י שחתם על בחור אחד שהוא בן יחיד ואין לו אח, הוקל עליו לקבל פטור מללכת לצבא הרוסי.

ועוד כותב ממאסרו (כ' אייר תרמ"ט), אל ידידו המשפיע ר' הענדל:

אותי שפטו רק על חתימת ידי על מה שכתב איש אחר.

מהמשך דבריו נראה שהלשינו עליו בזה שונאי נפשו:

המשלם לאיש כמעשהו, אשר חפץ להדכיאני, מצא את עוני, מקצוי ארץ וים רחוקים אח לצרה נולד, מכל מחשכים נודע בן בוז משפחות להתיצב לפני רוזנים, על מכון כסאות למשפט עלה שמו וזכרו, ויהי לחץ שנון אשר ירד חדרי בטני, מכתי לא זרה ולא חובשה, גם בהגישי את משפטי לוועד שרי המלוכה, ופתשגן כתב הדת ניתן לאשר ולקיים.

---

36) פלוגת אסירים עובדים.

בבאריסאוו ישב במשך רוב שנת תרמ״ח, ובסמאלענסק ישב מקיץ תרמ״ח עד קיץ תר״נ.

הישיבה במאסר בסמאלענסק

על תקופת מאסרו בסמאלענסק כותב הר״ש ראזענבוים:

בסמאלענסק הי׳ לבוש בראסטאנסקע קליידער, כמו כל האסורים שם, אך הוא מצא שם חן מאד בעיני שר בית הסהר וכל הממונים שם, וגם בעיני כל האסורים שם, ונהגו אתו בכבוד גדול כראוי לו, והשר בית הסהר מילא שם את כל בקשותיו ממנו ... ובכל יומא דפגרא נתן לו רשות לילך העירה עם שומר אחד, פארבריינגען מיט חסידים, והחסידים דסמאלענסק נתפעלו ממנו מאד, וכאשר נגמרו השנתיים ימים שנגזרו עליו להיות תפוס שם, פטרו אותו לביתו לפלעשצעניץ.

וברשימת הר״ד שיפרין:

נחרץ עליו משפט איום ונורא לילך לעבוד בקאטארגע, ונשלח להיות נתפס במאסר בעיר סמאלענסק, והי׳ שם בית האסורים שולח אותו יום יום למלאכות היותר כבדות, כמו להעמיד גדר של אבנים אפילו בשבת קודש, או לתלוש עשבים הרעים באיזה חלק שדה זרוע ירקות שקורין אוגרקעס.

אני הכותב ראיתי אצלו לוח בשנת תרמ״ח רמ״ט, אותו הזמן אשר הי׳ תפוס, במאמר הנ״ל הי׳ בצד כל יום מימות השבוע רשום מה שעשה באותו יום, למשל, ביום שבת קודש בנה גדר לגן הי׳ רשום בזה״ל, יען כי עברתי על גדר של חכמים על כן באתי לגדר את גדר של אבנים היום בשבת קודש וצדיק ה׳ כי פיהו מריתי.

וישב במאסר במקום אשר אסירי המלך אסורים עם שאר רעסטאנטען, אשר מהן היו הורגי נפשות וחברי גנבים, והי׳ עמם בצוותא חדא, והי׳ ביום עם הרעסטאנטין על העבודה ובלילה כתב שם שאלות ותשובות לרבנים הגדולים.

עיני ראו שאלות ותשובות שכתב משם לרב הגאון משכיל לאיתן, אשר הי׳ רב בעת ההיא בעיר פלעשצעניץ, ע״ד שאלתו אם מותר לצרף את האסירים האלה למנין בימי ראש השנה ויום הכפורים, העלה שאלה ארוכה מדבר זה.

באותה שעה אשר כתב זאת על מקום מיוחד לאכול על מקום זה ולישון, ובעת אשר כל האסורים היו הוזים שוכבים שקועים בתרדמת השינה בחצות הלילה (ושמע מדברים זה לזה, אש תמיד תוקד ע"י ראזענבאוים זה, וחבירו משיבו - לא תכבה?), במקום הזה ישב דומם כתב שאלה ותשובה ארוכה, והביא כל סימן קטן מיורה דעה, ובאותו שעה לא הי' עמדו שום ספר. הי' אז בן חמישים ושנים שנה.

סוף דבר, אשר שר בית הסוהר נתן עליו חומרא של כל רעסטאנט, אשר נחרץ עליו לעבוד בעבודת פרך שתי שנים ומחצה.

וב"זכרון לבני ישראל" (עמ' קכו) מספר הר"י דזייקאבסאן:

סיפר לי ר' דוד הנ"ל, שבהיותו בבית האסורים, והכריחוהו ללכת לעבוד בשבת, כשלא הי' יכול להשתמט בשום אופן שלא ללכת לעבודה, הי' נזהר שלא לעבור על איסור דאורייתא לכה"פ.

פעם אחת שלחוהו לנכש גן ירקות מעשבים, והי' תולש את הזרעים ג"כ. שאלוהו מדוע הוא תולש גם את הזרעים, והשיב שאיננו יכול להבחין איזה עשב הוא מהזרע ואיזה עשב הוא סתם שצריכים לעקרו. והוא עשה זאת למען יהי' מקלקל ולא יעבור על לאו דאורייתא.

התנאים במאסרו

נעתיק א"כ כמה קטעים ממכתביו שכתב ממאסרו בסמאלענסק, ובהם מתאר את מצבו שם.

בתחלה מתאר לפני ידידו ומחותנו המשפיע ר' הענדל, את תנאי הכתיבה במאסר:

ב"ה ב' תשא תמט"ר

כבוד מחו' המופ' וו"ח ומפורסם מ' חנוך הענדל נ"י

מכתבו מן יום ד' משפטים, ביום עש"ק תרומה ע"י ידידינו ר' אלי' ריבקינד הגיעני.

והנה מאשר גם אני עששו עיני, ותכבד עלי העבודה לכתוב בלילה, לזאת לא השיבתיו עד כה. נוסף לזה עמדי פה, אשר אין לי מקום מוכשר לכתיבה, כי רק הבמה הגדולה אשר תמלא כל

הבית, היא לי למטה ולשולחן ולכסא, העשוי להעלות עליו איברים ופדרים של הערוב כל הלילה עד הבוקר, לשלשים וחמשה ברואים, עד אפס מקום ליד כותבת להשתרע.

וממשיך לתאר את מצבו במאסר, אשר אילו הי' פועל אצל עצמו להיות נפשו עיקר וגופו טפל, הי' יותר קל עליו לעבור את קשיי המאסר, אבל עדיין לא הגיע לדרגה זו, והמאסר קשה עליו ביותר:

מה שרצון מחו' לדעת ולהיות רואה חשבון, מה שאני עושה בכל כ"ד שעות היום והלילה, נעלם ממני לאיזה מטרה הוא דורש את זאת, לא הי' לי להשיב בקשתו הכפולה במכתבו ריקם.

אך נקדים בזה הקדמה אחת קטנה, כי לולא הייתי גם אני מהעושים גופם עיקר ונפשם טפלה, אז הי' טוב לי, על תאוות הגוף החסרים לי לא הייתי מצטער, ותאוות נפש לשמו ולזכרו אין מחיצה של ברזל מפסקת כו'. אבל אם לא זכיתי עדיין לבלי היות נמנה בתוכם, הנה מה שחסר הנני מרגיש בהרגש גמור.

[כי מה שכתב חתני שלמה למחו', אשר טוב לי בפה מבאריסעוו, נהפוך הוא. רק אני כתבתי כן לביתי לפייס דעתם, ובאמת ערך סמאלענסק לבאריסעוו כערך באריסעוו לביתי, ואולי עוד יותר].

לפי העונש שפסקו עליו הי' עליו לצאת מדי יום ביומו לעבודה קשה, אמנם במשך היותו במאסר מצא דרך איך להפטר מהעבודה הכפויה המוטלת עליו, ועל כך מספר במכתב (27/3/89):

בכלל נדרש לי לעצמי פה, לא רק על המחי' ועל הכלכלה, גם ליתן כפר נפשי בעת גורלי להפדות ממשמרת עבודה, אשר הוטל על כל אסירי הגדוד לפקודיהם, בשכירת איש אחר אשר ימלא את ידי ביום חופשו מעבודה. ב"ה בזה הוטב מצב גדוד הזה נגד שארי גדודים, כי שם לא יועיל כל כפר לפדיון נפש.

וכי האיך יש לו את האפשרות ליתן כפר לנפשו? ע"ז ממשיך לתאר בהמשך מכתבו, אשר כל אלה שעזר להם במצבם הקשה, בשנים שעברו, עוזרים לו עכשיו במצבו הקשה:

הוצאות הישיבה בפה תכבד משאה מכח שכמי העלובה[37], הנשארת גלמודה, לכלכל את חיי בני ביתה. אם כי תודות לה' אשת חיל היא, די לה להפקיע את עצמה וילדי'.

אני אחי' פה מלחמי אשר שלחתי על פני המים בשלוי, כי אז לא השבתי ריקם פני כל איש אשר אך דרוש דרש ממני, מבלי שים עין על ידו הפשוטה, אם זהב סגור בה לתת לי את התמורה או פתוחה ידו להיות רק שליח לקבלה ולא הביאה אתה כפר מאומה, לא הבדלתי אנוש מראש, זולת הדורש מבלתי דורש.

לזאת הן רבים עתה עם הארץ, אשר טרם אקרא והם יענו. גם אלה אשר עוד לא עלו על במתי ההצלחה ואופן מרכב מחייתם מתנהג בכבדות, מצאו חוב על נפשם להעניקיני מטובי בצר לי, כי יהמו המון מעיהם על אחיהם הנתון בצרה ובשבי'. ומהם אשר שמעה אזנם ותבן לה, לקול צפצוף קל ממשק עט צפור כל כנף.

אך ברבות הימים כלה הבציר, לא נשארו לפני לימים ההולכים ובאים כ"א גרגרי עוללות במקצועי הפארות, ויש אשר לא זרחה עליהם השמש ועודינה בוסר המה.

שוב כותב באותו נושא ביום ד' פר' צו תרמ"ט:

אחרי אשר אני חי בפה בצר ולחץ, הנה ההוצאה מרובה מאד. העבודה רבה, ובכל יום ויום מוכרח אני לשכור את מי מהפטורים לעבוד בשביל עצמו, שילכו בעבורי. וגם על זה אודה לה', אשר אין מכריחים פה שילך דווקא המחויב בעצמו, כמו בשאר ראטעס.

בנוסף לקשיי העבודה היו לו גם קשיי אוכל כשר. בפרט בהתקרב חג הפסח. בארכיון שלפנינו נמצא מכתבו שכתב ביום ועש"ק ב' דחוהמ"ס תרמ"ט, אל ר' אליהו ריבקינד הנ"ל:

שבת הגדול הי' לי שבת שבתון[38], אשר כן מתיחס השבת הזה למ"ד בניסן נברא העולם, ובפסח מצרים חל השבת זה בעשור לחדש.

---

37) היא אשתו שנשארה בפלעשצעניץ.

38) שלא הי' לו אוכל, והי' צם כמו ביוהכ"פ.

ממחרת השבת הי' פה ידידינו הזרחי, והביא לי כל מחסורי ליו"ט הראשון של פסח. וביו"ט בא עם זוגתו לבקרני, והביאו לי מטעמים כאשר אהבתי. וכן ביום אתמול.

הקלה זו, שיכל להפדות מהעבודה בשכירת איש אחר, הועילה במשך כל החורף תרמ"ט. בכ' אייר כותב הרא"ח אל המשפיע ר' הענדל:

מן אחר הפסח נתהווה פה חדשה, אשר כ"א מן האסורים מחויב לצאת לקול הפעמון בבוקר השכם שעה 4 להתיצב בגדוד, ולצאת לעבודה ע"פ בחירת שר בית הסהר. הבחירה מתמהמה שתיים ושלש שעות בכל יום, הזמן היותר מובחר מכל שעות היום.

גם אני הייתי עד עתה חמשה ימים מהנבחרים לגדור את השדה השייך לראטע. נראה כי ב"ה התחיל לדקדק עמי מה שפגמתי בגדרים וסייגים.

ביקורי ידידים

המשפיע ר' הענדל רצה בכל לבו לבוא לבקרו במאסר, אך הרא"ח מנעו מזה, וממשיך בהמשך מכתבו:

בדבר נסיעתך לסמאליענסק, אינני מוצא הכרח בזה, להוציא הוצאות על זה, וקשה טלטולא דגברא, ובימות החורף למרובה בגדים כמוהו. וגם אם יקבל מריגא, יותר נכון שישלח לביתו מה שיעלה לו הנסיעה, למלאות תאוות שנינו.

זה הי' באמצע החורף, אמנם בקיץ הזמינו אליו הרא"ח לביקור, וכך כותב לו בכ' אייר תרמ"ט:

הגם כי במכתבי הראשון כתבתי לו שלא הסכמתי על נסיעתו לפה, הנה הי' זה מצד שני טעמים, א' שחסתי על בריאותו לנסוע בימי הקור, שנית שמצאתי לפניו יותר חובה ויותר נחוץ לשלוח לביתו מה שהי' עולה לו הוצאת הנסיעה.

ועתה אולי הי' טוב לשנינו, אם יכולת בידו לבא להתראות. ויודיעני נא קודם במכתב.

באותו ביקור אף הביא אתו ר' הענדל מתת יד עבור אחד השומרים בבית האסורים, וזה הביא להקלת מצבו שם.

הרא״ח מספר לו על כך במכתב שכתב לו ביום א׳ פר׳ פנחס (הוא מתחיל לכתוב לו בלה״ק, אמנם מפחד הצנזורה, שינה את השפה לארמית):

עם הידוע התראיתי אז תיכף, ומסרתי לו את אשר קבלתי מיד מחו׳. הארכתי עמו בדברים, להסיר הטינא מלבבו אשר עברתיו ונשאתי את עיני לגבוה ממנו, הטעמתי לו דברים כי לטובתו הוא להסיר לזות שפתים כו׳, ונתקבלו. מאז הנני יושב בשלווה.

ית אנשא[39] ידיעה משולטני עממיא חזיתי בעידנא ההיא, לבתר דנפיקי יקרי׳ מאתרי מסרנא לי׳ מה דקבלתי מיני׳, אסגיתי למללא עמי׳, לאעדאה דבבו מגו לבי׳, על די עברית יתי׳ וזקפית ית עיני בבעותא מן שולטנא דרב מיני׳, בפתגמין תריצין אחדית ית לבי׳ במללותי לי׳, די אורחא הדין טב קדמוי, ואנא עבדית דא בדיל לנטרא יתי׳ ולאעברא מיני׳ עקומא דפומא ועאתא דשפוותא מן קדם רבוני׳, די לא ישלט בי׳ לישנא בישא, דהוא עביד מגרמי׳ למשבק יתי מפולחנא, ושפר פתגמי בעינוהי.

כדין מללית עמי׳ על עיסק די אסחותא ביומא דשבתא, די לא אפשר לי׳ למשוי יתי לכל גוברין יהודאין די משתכחין באתרי, די אינון פלחין ועבדין עבידתא ברעות נפשיהון, אפין

---

39) תרגום חפשי:

התראיתי באותה שעה עם האיש הידוע הממונה הנכרי, לאחרי שיצא זה שעליו ממקומי מסרתי לו את מה שקבלתי ממנו, והרביתי לדבר אתו לפתוח את דלתי לבו, והתנצלתי על שפניתי לממונה שגבוה ממנו, כיון שלטובתו הוא, שלא יאשימוהו על אשר מפטר אותי מהעבודה על דעת עצמו. והתקבלו אצלו דברי.

אח״כ דברתי אתו עסק הרחיצה בשבת, שאינו יכול להשוותי לשאר היהודים הנמצאים שם, שעובדים בשבת מרצונם, אופים ומבשלים ביום שנצטווינו לא לעשות בו מלאכה, ואני איש זקן שמנעורי לימדוני הורי לקיים מצוות ה׳. ומרצוני אסכים לרחוץ ביום שאחר השבת, בשעה ששאר האסירים הולכים לטייל.

אחרי שקיבל את דברי השיב ואמר, נראה במשך הזמן (כוונתו נראית לי, שלפי גודל הבקשה, השוחד שקיבל מעט מדאי), אך מ״מ הבטיח בחצי פה לקיים את הדבר הזה.

אמנם בשבת שעבר לא הלכו לרחוץ, שכאן רוחצים את הבגדים פעם בשבועיים. נראה מה יהי׳ בשבת הבע״ל. להשערתי לא ישכח דבריו במשך זמן קצר זה, וכשיעבור זמן רב יהי׳ צריך להזכירו שנית, שיועיל על הכל.

ודי לחכימא, שגם כשמקבלים שוחד, הם רק מראים עצמם כרחמנים אבל לא עומדים לאדם בעת צרתו. מעת שדברתי אתו לא דחק אותי בעבודה.

ובשלין ומסקין חנגא ביומא די פקיד יתנא די לא למעבד כל עבידתא ביומא הדין, ואנא גבר סיב, די אמנו יתי אבהתי למיהך באורחתהון מן יומי דלא [...] עולימו, יקיר קדמי לחדא, למעבר על גזירת מימרא (דה') דרבוני, ומאים איכול אנא בלחודי, או [...] כחדא עם ילודא דפלניא, למיזל למסחי ביומא קדמאה בתר שבתא, בשעתא דאזלין אלין דאסירן בבי מרעא.

לבתר דאצלי אודני' לקל מילולי, ענא יתי ואמר, נחזי לפום עידנא (ומה שחשיב האי גברא במילין אלין, מתגלי לידע ביומתא, ודא הוא, די למלתא רבתא כדין, זעירא מנחתא ותקרובתא דא), אוף הכי אבטח יתי בפלגא דפומא, ובפלגא דפומא אבטח יתי, למיקם על מלתא דא לאשלמא יתה.

ברם בשבתא די עבר לא אסקו בי אסחותא, די באתרא הדין יסקון מסותא דמנא חדא בתרי שבתי, נחזי מה יחוי קדמי בשבתא דאתי' עלנא קדמנא לטב. לפום אשערותא דילן לא יפקון פתגמוי מדוכרנוי ביומין זעירין אלין, ולפום סגיאות יומיא מיבעי למהוי למדכר יתי' תנינות בדוכנא דעני על כולא.

וספיק לחכימא, די אף בעידנא ובשעתא דהנאותיון, אינון ברם מתחזין כרחימין, ולא קיימין לי' לגברא בעידן עקתי'. מעידנא ההיא דמללית עמי' לא דחיק יתי בפולחנא.

כעבור שבועיים מספר לו שוב על מצב העבודות במאסר:

פה עמדי אין חדשות ב"ה, הכל כפי מה שכתבתי במכתבי העבר.

זה כשני שבועות, אשר נתקבלו שבעים איש מהראטע לתקן את מסילת הברזל על דרך וויטעבסק שמונה וויארסט מפה, ובהם שבעה יהודים, ויושבים שם בתמידות עד אשר יוגמר המלאכה, ויתמהמה עוד בערך חודש ימים.

לפ"ז מעט המה האסירים אשר נשארו לפי הנדרש לעבודה בסמאלענסק. בכ"ז נקי הנני במקומי ואינני יוצא למשמרת עבודה.

*

גם אשת הרא"ח רצתה לבוא לסמאלענסק לבקרו, ולא הרשה לה. הוא כותב על כך במכתב יום ד' פר' מסעי תרמ"ט, אל ידידו המשפיע ר' העגדל:

כתבה אלי אשר בדעתה לנסוע לסמאלענסק, לצאת בפני הבריות. השבתי לה אשר אינני מסכים לזה, להפקיר הבית והחנות, ולהעמיס על בני זלמן שי' על זמן ערך שבוע שלימה, ואיזה תועלת יהי' מזה.

*

בחודש אלול תרמ"ט באה לבקרו גיסתו (אחות אשתו) הכלה. כשכתבה לו על כך השיב לה, ואל המיועד להיות גיסו ר' דוד:

מעריכת מכתבה אוכל לשפוט, אשר בחפץ גיסתי המיועדת לו להיות בסמאלענסק להתראות עמדי בקרב הימים, ובהתימך את דברך, תבקשי אותו למעני שאלה אחת קטנה.

כאשר נודע לי אשר מקום מגורו, קרית חנה דוד, נודע לשם בארבע כנפות הארץ, למלאכת מחשבת טליתים הגדולים עם הקטנים. יקנה נא למעני ט"ק, הדור באיכותו, ממוצע במדתו וכמותו, ותפארת לו מן האדם, לא יפריז על מדתו כראוי לרבני ארץ, גם לא יקטין מאוד כחפץ הבוערים בעם פורצי פרץ, רק שיהי' רוח המקום ורוח הבריות נוחה הימנו, כי טוב תורה עם דרך ארץ.

ומכסת כספו אשר ישלם תמורתו אשיב לו ברב תודה ככל תגמולוהי עלי. וחפצי להשיגו לפני בא יום ה' ראש ימי השנה הבאה עלינו לטובה.

*

מלבד המבקרים אותו, רבו הכותבים אליו לנחמו במאסרו. בארכיון שלפנינו יש מכתב שכתב אל ר' חיים גרשון קוגל, בר"ח ניסן תרמ"ט:

שבעתי נחת מדבריך הנעימים לי, ראיתי בדבריך כי מפיקים אהבה המה, ולא כבו אותה מים רבים אשר עברו על שנינו באופנים שונים, מעת ראינו זא"ז. משתתף הנך בצערי, לנוד לי ראש ולנחמני, ואיש נתון בצרה ובשבי' יתקרר רוחו מעט מזלעפות חמת המציק, בראותו אוהביו ורעיו גם מרחוק נוטלים חלק בצערו.

*

שנים מאנ"ש בסמאלענסק היו באים לבקרו במשך תקופת מאסרו, ועוזרים לו כיכלתם. האחד הוא ר' אברהם יצחק זרחי (שעליו יספר

במכתבים הבאים) והשני הוא ר' אלי' ריבקינד, שעליו מספר במכתבו אל המשפיע ר' הענדל:

ידידינו ר' אלי' ריבקינד הי' כירח ימים בלתי שלם בבריאותו ולא ראיתיו בכל המשך ההוא. בעש"ק העבר הי' פה, אבל עדיין הכרת פניו ענתה בו כי לא שב לאיתנו בשלימות עדיין.

הוא אחד בפה אשר אני יודע כי הוא יודע אשר בבית האסורים הנני, והוא משתדל בכל עניני מאז בואי הנה, ועד הנה לא הי' מתעצל לעשות למען טובתי כל אשר בכחו בכל אשר יחסר לי.

הוא מקבל צעטיל מהנאצאלניק להתראות עמדי, ורק ביום אידם אז הרשות נתונה לילך בלא צעטיל אחר חצות היום, והוא ע"פ רוב יבוא לפה בעש"ק ומתמהמה פה כמו חצי שעה ולפעמים מעט יותר, יען כי גם הוא נחפז ללכת לביתו כי שכיר יום הוא. ומצד המשגיחים דפה אין מניעה גם אם הי' מתמהמה יותר.

הקלה בתנאי מאסרו

עוד ממשיך הר"ד שיפרין לספר ברשימתו:

עד אשר ע"פ עצת כ"ק אדמו"ר זצללה"ה משנת תר"נ, בא כ"ק הרב רז"א נ"ע לעיר סמאלענסק, והודיע לפני טובי העיר סמאלענסק ולאחדים מאנ"ש אשר היו בעת ההיא בעיר ההיא, ומאז הוקל מעליו העבודה, ולא הלך עוד לעבוד עבודת פרך, ומצא חן בעיני שר בית הסוהר, עד כי בליל י"ט כסלו הניח אותו להלך לבית ועד החסידים והי' בצוותא עם אנ"ש כל אותו הלילה.

ובמכתב הר"ש ראזענבוים:

בתחילת ביאתו לשם הי' קשה לו שם מאד, כי שלחו אותו לעשות מלאכה, אך אח"כ נסע לשם הרז"א נ"ע להשתדל עבורו אצל הגובערנאטאר דשם, ואם כי לא פעל אז שיוציאו אותו לחפשי לגמרי, כי זה לא הי' באפשר כלל, אך זה פעל שם להקל עליו, שלא ישלחו אותו עוד לעשות מלאכה, וגם שיתנו לו שם מקום מיוחד, ולא להיות ביחד עם כל האסורים שם.

וגם שר בית הסהר, כאשר הכיר אותו שהוא איש רם המעלה וחכם גדול, מצא חן בעיניו מאד, וישנהו לטוב בבית

האסורים, ומילא את כל בקשותיו ממנו, ונתן לו רשות שיביאו לו לשם ארגז עם הרבה ספרים ללמוד בהם, וגם נתן לו שם תנור מיוחד לו לבדו, ותיקנו בשבילו שם את הדף שסותמין בו את פי התנור, באופן שיהי' באפשר לו לסגור אותו ולהחזיק את המפתח אצלו.

והי' שם עמו עוד יהודי אחד כשר, אשר ישב ג"כ אתו, בבית האסורים שם, והוא בישל שם עבורו, ותיקן לו את מאכלו, ובכל עש"ק הטמין עבורו בתוך התנור חמין לש"ק, כמו בביתו ממש.

*

נראה שמיד בבואו, בקיץ תרמ"ח, הרשו לו להביא אתו למאסר תשמישי קדושה, וביי"ג אלול כותב אל הריי"ל משכיל לאיתן:

אבקש את כת"ר, בעת קניית אתרוגים, יכוין נא גם עבורי בקניית אתרוג יעניווער, ולולב יפה במראיתו, תם ושלם בתכלית, גם ג' בדי הדס משולשים, ואני אסמוך ע"ז אשר יגיע לידי תיכף אחר יוהכ"פ הבע"ל אי"ה.

אמנם בחג הסוכות תרי"נ הרשו לו אפי' לבנות סוכה, כמסופר במכתב הריי"ש ראזענבוים:

וקודם חה"ס נתן לו רשות לעשות סוכה בחצר בית האסורים.

ובאמת חשש הרא"ח שלא תינתן לו הרשות המיוחדת הזאת, ולכן כתב במכתב שבין יוהכ"פ לסוכות:

ידוה לבי בזכרי על ליליו הראשונים של חג הסוכות, שאהי' נבדל מכל עדת ישראל, ולא אוכל לישב בצל סוכה על רגעים אחדים לאכול שם כזית פת, אשר הוא מהמ"ע הגבוהות ורמי המעלה.

אמנם לפועל ניתנה אח"כ הרשות הזאת, כמסופר בהמשך מכתבו של הריי"ש ראזענבוים הנ"ל:

מכתבו המתחיל נתגלה לי מפי אלי' כו' (אשר אני שולח מוסגר פה העתקה ממנו) כתב בעת שישב בבית האסורים, ושם בשולי מכתבו כתב איך שהוא מצטער על זה שלא יהי' ביכלתו לקיים מצות סוכה בחה"ס. הנה זה כתב קודם שידע שיתנו לו רשות לעשות סוכה, אך אח"כ נתנו לו רשות ע"ז.

ויתירה מזו מסופר באותו מכתב, אשר ביוהכ״פ הלך להתפלל בבית הכנסת, אלא שלא רצה לקבל עליה בביהכנ״ס זה, כי האנשים בה מחללי שבת, אוכלי יוהכ״פ והס״ת יש בה כמה פסולים.

ומסגנון הדברים נראה שבאופן רגיל היה הולך להתפלל בבית הכנסת, ומנע את עצמו מטעמים הנ״ל מלעלות לתורה עודנו שם.

וכשבא י״ט כסלו קיבל רשיון מיוחד ללכת לעיר להתוועד ולקנות שמן לנרות חנוכה, כמסופר לעיל, ובמכתב שכתב הרא״ח באור לי״ט כסלו תר״נ:

היום הי׳ אצלי פה ידידינו הנ״ל [הרא״י זרחי] ואם ירשני שר בית הסוהר ללכת ביום מחר איה״ש לעיר לקנות שמן לנר חנוכה, אתראה איה״ש אתו עוד הפעם בביתו.

ובדבר משמרת עבודה, ברוך שפטרני כו׳.

הצפיה לגאולה

מיד עם כניסת שנת תר״נ התחיל לספור את הימים לגאולתו. בכ״ה תשרי כותב אל ר׳ זאב וואלף קוגל (נכדו של ר׳ הענדל):

אשר תבקשני ידידי במכתבך להודיעך ממצבי הגשמי, לא ידעתי מה אומר לך ומה אענה אותך על זה. חכה ידידי עוד מעט כשמונה ירחים, ואז תקוותי לשמח את לבך בבשורות טובות בגשמיות אי״ה.

לע״ע הנני מלא רצון ב״ה, ממגד גרש ירחים, אשר נגרשו מעלי, מאז שבתי בבית מוסרי ומאסרי, כה יעברו עלינו בשלום חדשים החדשים משנה החדשה, הכוללים בתוכם עוד מאתים וארבעים יום, אשר אכנה אותם ימי מ״ר, וכאשר יעבורו ויקרא דרור לנפשי, אצרפם ואחברם יחד ויהי׳ לריח ניחוח כקטורת סמים מ״ר-דרו״ר, ויהי׳ לי לזכרון על פרט השנה הזאת תר״נ, המרומזת גם בברכת מתי״ר אסורים.

באותו תוכן כתב גם ביום א׳ פר׳ נח, אל הרב יהודה ליב משכיל לאיתן, רבה של פלעשצעניץ:

והנני מלא רצון ב״ה, ממגד גרש ירחים אלו אשר עברו מאז ועד עתה, כה יעברו עלינו בשלום, חדשים החדשים משנה החדשה, מ״ר-דרו״ר, מ״ר לי בתחלה ודרו״ר יקרא בסופה, ימי המר (ארבעים ומאתים יום) אשר עמדי פה יומתקו ויהפכו

לר"ם, להרים ולהגביה קרנינו בכבוד, בקרן אורה, ותהי השנה הזאת קר"ן הצה"ר לנו ולכל ישראל.

שוב כותב בט"ו בשבט, אל הרב יהודה ליב משכיל לאיתן, רבה של פלעשצעניץ:

אתי חדשות אין, תודות לה' על החיוה"ש אשר חנני, וברוך ה' יום יום תקרב ישועתי לבא. הגם כי ארכו לי הימים מאד, אמנם אין זה רק עד אשר יעברון. עוד ימים באים, והימים אשר הנם קדמה ישימו פניהם אחורנית, כימים אשר כבר חלפו ועברו.

- כשאלת החידה, מה הדבר אשר הי' מחר ויהי' אתמול? והפתרון "היום"! ביום אתמול הי' מחר וביום מחר יהי' אתמול -

לה' אשר אורך ימים השביעני אקוה כי עוד יראני בישועתי, והימים האלה יהי' נזכרים לעת מצוא לטובת נפשי.

באותה תקופה ישב גלמוד במאסר וכתב שירי געגועים לגאולתו, הצדקת הדין ובקשת נקם בשופטיו:

חזות קשה היא רק לפנינו
מפי עליון לא תצא הרעות
זה הדבר אך נפלאת בעינינו
חלילה לאל מרשע בפרוע פרעות

קוה אקוה עוד לאור בהיר בשחקים
מאיר גם לנו השמש תהל תזריח
רעננים נהי' - כשושנת העמקים
מעלה שיאים כחבצלת תפריח

דמי השפוך כמים האדמה לא תכסה
מאת ה' אבקש, מיד צוררי ידרוש פורע פרעות
פיד נכון לרגלם, ושוטנים יעסה
רב טוב יגמלני ואובינו ימקו

ואוהבינו יאירו כשמש בגבורתו
בהלו נרו על ראשינו
רחמי ה' ישוכו את חמתו
רק לנו - ולא לצרינו

דרור יקרא - אסירו יתיר
לחפשי ישלחנו - ישוב לאחוזתו
יצא ביובל - בשנת מתי"ר
והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו

אשנבי שחק - יריקו ברכה
שובע שמחות ורַוֵה נחת
יהפך הגלגל - ישדד המערכה
אוהבינו ממעל ואויבינו מתחת

קבוצת משפחתינו - יגילו וישמָחו
אהובי נפשינו יאמרו האח!
דורשי שלומינו - הידד יצווָחו
ונפשות צוררים - ינתנו על האח

להקל על רגשיו במצבו הקשה, ישב וכתב עתון סטירי במאסרו:

הסהר

מכתב עתי מדיני (משרש ריב ומדון) ומדע
יוצא לאור פעם אחת ביובל

סמאלענסק יום ...

זריחת החמה לא נודע, מאפס חלונות במזרח. שקיעת החמה שעה אחת קודם הסגר. אורך היום לשנה יחשב. צאת הכוכבים לא נראה פה, כי החלונות קפא עליהם הכפור...

והיה עם תום כתיבת השירים והחידות הנ"ל, ישב וכתב לידידו:

אל נא תשת עלי חטאת, אשר נואלתי, להלאני עוד, להיות שר בשירים מלב רע, להיות פותר חלומות בבית האסורים,

במראה ובחידות, העל זאת שמו אותי בבור, לאבד זמן להבל וריק, אשר גם לבני הנעורים חטאת נעורים היא, ומה גם לישישים, אשר אבד עליהם כלח, אם לא כי גם המה נעורים וריקים מכל חכמה, לבושת וכלימה, לעשות מזה פלפלת כל שהוא, ולדרוש כוונת החובר חבר, אם לסכלות זו הייתה מטרתו או לאחרת הגדולה ממנה. ורק עתה יען כי כבר דרשת ממני, הרשיתי את עטי לדבר אתך הפעם בשפה חדיית.

*

בסוף חורף תר״נ התחלפו הממונים על בית האסורים, והתנאים נהיו יותר קשים. אמנם הבטחון שבקרוב יצא לחפשי חיזקו את רוחו. וכך כותב ביום ה׳ פר׳ צו אל המשפיע ר׳ הענדל:

להודיעו מכל אשר אתי בפרט כבד עלי הדבר להאריך. אך בד״כ אודיעו, כי מצב הראטע כעת נגרע ערכה הרבה מכמו שהי׳, וכמה לאוין ניתוספו בה, שלא להעלות מעלה עשן כ״ש לעבור בב״י וב״י[40]. שלא ללבוש זולת בגדי מלכות המצויינים להאסורים, גם הכתונת והמנעלים. שלא להניח תחת מראשותינו כר נוצות, זולת הממולאים בתבן. שלא ימצא בגבולינו מיחם לחמם מים לשרות, זולת מהיורה המיוחדת לעדת האסורים, פעם ביום בעת מיוחד. שלא ימצא אתנו פה עניני אוכל נפש יותר ממזון שתי סעודות לכ״א. וכל הדברים הנאסרים הנ״ל לוקח מאתנו. גם כל ארגז וכל כלי לא תמצא אתנו זולת קדרה אחת וכף אחת לאיש ואיש. השרים התחתונים, זולת הנאצאלניק, נתחלפו.

מה יהי׳ כאשר יתחילו ימי העבודה עוד נעלם ממני. לפי הנשמע יהי׳ בימי הקיץ עבודה רבה על חומת המבצר.

זאת נחמתי, אשר ב״ה לא נשאר לפני לשבת פה רק ערך שני חדשים וחצי. אך לפי חומרי המקום, גם זמן זה לא מעט הוא.

גזירת הסאמאווארין גדולה היא בימי הפסח, כי אז בלתי אפשר יהי׳ לשתות מהיורה, ואכילת מצה דורשת שתיית חמין למלוגמא, ובפרט כאשר אין ביכולתי להשיג בפסח גם מאכלי רוטב חמים, כי בהתנורים דפה אין להקל בשום אופן לבשל ולחמם בפסח. ובשנה העברה הי׳ אצלי המיחם לתנור וכיריים בפסח לכל מכשירי מאכל ומשתה.

---

40) איסור החזקת סיגריות לעישון.

... יום צאתי מפה יהי' אי"ה ביום ב' פ' קרח.

וממשיך לספר על תוכניתו לנסוע מיד לליובאוויטש, כמסופר לעיל.

*

כבר נזכרו לעיל מכתביו בהלכה שכתב מהמאסר אל הרב יהודה ליב משכיל לאיתן, רבה של פלעשצעניץ. כדאי להעתיק כאן קטע אחת ממכתבים אלו, שבו גם סיכום על מצבו במאסר:

ומסופק אני לענין דינא, כשיזכני ה' וממצוקותי יושיעני בקרב, לענין ברכת הגומל. הגם דחבוש הוא על עסקי נפשות דוקא, וי"א דגם על עסקי ממון אם הי' מעונה בכבלי ברזל, אכן באמת בלא"ה יש בזה סכנה, שנמצאים פה אנשים א"י, לא רק החשודים על ש"ד, כי אם רוצחי נפש ממש, אשר נגמר דינם להשתלח אל ארץ גזרה על כל ימיהם, ואין להם משפט אדם כלל והמה כחיתו יער, אשר רק בהשגחתו ית' אנחנו חיים, ברוך ה' שלא נתננו כו' ואל יטשנו לנצח, ובאברתו יסך לנו.

מכתב הרא"ח אל המשפיע ר' הענדל

פרק חמישי

התקופה שאחרי המאסר

הבריחה מרוסיה

ברשימת הר״ד שיפרין:

נתעורר עליו עוד משפט, ואז יצא חוץ למדינה, ובא עד אמסטערדאם, ועשה מסחר עם החסיד המפורסם פערסון, וראיתי כתב קודש אשר כתב הרב רז״א בן האדמו״ר מהר״ש נ״ע שכתב שטר השותפות אשר לפניהם.

ובמכתב הר״ש ראזענבוים:

אח״כ בהיותו בביתו שלח אחריו החוקר דין דשם עוד הפעם (והוא הי׳ איש טוב ואוהבו של דודי ז״ל), ואמר לו להוי ידוע לך שיש עליך עוד משפטים ויהי׳ נצרך לך לישב בבית האסורים עוד הפעם, ורמז לו שיברח לו לחו״ל, וכן עשה, ונסע מביתו באמצע הלילה.

ושונאיו מהמנגדים בשמעם באותו לילה שברח לו מהעיר, נסעו אחריו לעכבו, אך השי״ת שמרו מידם ולא השיגוהו.

ומביתו נסע מתחלה על ש״ק לווארשא, כי שם הי׳ אז מקום דירתו של אבי ז״ל[41].

ואחר ש״ק נסע לארץ אשכנז לעיר פראנקפורט, ותיכף בבואו לשם בא לשם גם אחד מבניו, ופתחו שם חנות ממאכלי חלב, ונתעכבו שם לערך שנה אחת.

ואח״כ בא אליו פקיד אחד מהפאליציי, וגזר עליו לעזוב את ארץ אשכנז, שאין לו רשות לדור שם, ונסע משם לאמסטערדאם, כי לנסוע למדינת אמעריקא זה הי׳ אז נגד רצונו לגמרי, ונתעכב באמסטערדאם איזה זמן, ולהיות שלא נזדמן לו שם שום עסק ממה להתפרנס, הי׳ מוכרח לנסוע משם שלא ברצונו למדינת אמעריקע.

---

41) הרש״ז, אחיו של הרא״ח. שאודותיו כותב הרא״ח במכתב כ׳ אייר תרמ״ט:

היום הגיעני מכתב מאחי זלמן נ״י, אשר הוא שלח למאסקווא, שיבואו כב״ב לווארשא, לקביעות דירה, ויום אתמול נסעו דרך סמאלענסק.

כל הנ"ל העתקתי ממכתבו של אחי יחי', ועל דבריו באפשר לסמוך כי הוא בעל זכרון טוב.

וביתר פרטים סיפר לי ר' חיים ליברמן מפלעשצעניץ:

באחד מימי תשרי תרנ"ב-ג הודיעוהו בלחישה שלמחרת שמח"ת עומדים לאסרו שוב. הרא"ח לא סיפר זאת לאדם. באותו שמח"ת סידר בעצמו התוועדות רבתי עבור כל החסידים שבעיר, והתוועדו בשמחה רבה כל היום. כשירד הלילה נעלם מהאופק. לאחר זמן נודע שהעתיק מושבו לאמסטרדם, שם ניהל עסק משותף עם החסיד ר' אבא פרסון מקעניגסבערג - שגם הוא הוכרח לעזוב את רוסיא בשנה שלפנ"ז, מסיבות שונות.

בארכיון שלפנינו נמצאים שני מכתבים משנה זו (תרנ"ג), הראשון נכתב בברלין - חסר תאריך, והשני מקעניגסבערג - מיום ד' פר' תבא תרנ"ג. ומהם יש ללמוד קצת על תעסוקתו בשנים האלו, ואשר בקיץ תרנ"ג עבר מברלין לקניגסברג.

בראשון הוא חותם:

הנני המסדר ומכין דברי חכמים להדפסה, מתגורר בבית הרב הגאון נ"י המו"ל, פה ברלין.

והיינו שעסק כמגיה ועורך בכתב-עת תורני-מדעי בברלין. לע"ע לא נתברר לנו באיזה כתב-עת עבד אז ומיהו "הרב הגאון נ"י המו"ל".

המכתב נכתב אל הרב צבי טיעטץ (מחבר פי' "זכרון יהודה" על איכה, קראטאשין תרמ"א), שכתב מאמר על נוסח ברכת מילה "צוה ידידות", צוה בל' עבר ונסתר או צוה בל' עתיד ונוכח. הרא"ח החליט להשמיט קטע אחד מדבריו שכתב, ומסביר לו במכתב את סיבת השמטה זו.

המכתב השני נכתב מקעניגסבערג אל ר' זאב וואלף ואל ר' חיים גרשון קוגל, ובו מספר על קשיי ההסתדרות בברלין, בקעניגסבערג ועל מניעת נסיעתו לארה"ב.

הוא גם מספר ששלח מכתב אל הרב חיים יעקב ווידרעוויץ, שהגר בשנת תרנ"ב לארה"ב, והתייעץ אתו אם כדאי שגם הוא יהגר לארה"ב. ועל מכתב תשובתו מספר:

גם מידידינו היקר באדם, גבר חכם בעוז כו', רב הכולל לאגודת הספרדים[42] במדינתם, הרה"ג מוהרח"י נ"י ווידרעוויץ, הגיעני מכתב גדול ורחב ידים בימים ההם, הנכתב ביום ט"ז אייר, ולא השיבותיו מאומה לפי כבודו עד זמן הזה.

קיצור דברי מכתבו הנוגע לתשובת שאלתי (המובנת מתוך תשובתו) הי' בזה הלשון,

"כבר גמרתי בלבי לא להשיב מאומה לכל שואל ומבקש עצתי בדבר עקירת דירתו לפה, ואך למותר הוא, כי לא לאדם דרכו כו', ומד' מצעדי גבר כו'.

כל הבא לפה הנני מוכן ומזומן לעשות למענו כל אשר יהי' לאל ידי כדרכי מעולם, אמנם להבטיח בבירור לא אוכל.

בדרך כלל הארץ הזאת טובה היא מאד להחפצים באיזה עבודה שיהי'. משפחה הבאה לפה ויש בה שלשה או ארבעה אשר אונם במתנם לעבוד, תיכף בבואם לא ידעו מחסור, אמנם לאנשים רכים וענוגים, לא ראיתי כמוה לרוע".

וסיים בטוב ובשלום.

ממילא מובן אשר דבריו הצודקים והאמיתים לא פעלו בקרבי חשק גדול לשים פעמי אל הארץ הטובה והרחבה הזאת, יען כי יודע אני בנפשי כי אינני מכת הראשונה אשר זכר במכתבו, ורק בין האנשים הרכים אני נמנה, ואיככה אוכל לשאול עצת נבונים ולעשות היפך דבריהם, לזאת משכתי אז את ידי מהרחיק נדוד אל ארץ הטובה לאחרים זולתי ולא למעני.

וכאשר גם בבערלין לא מצאתי מנוח, הנה איזה דמיון כוזב עבר על פני, והנחני לפה קיניגסבערג, בדבר איזה עסק אשר השתדלתי בו כל ימות הקיץ, יגעתי ולא הונח לי, כי לא יצא מחשבתי לפעולת אדם, אם חפץ ה' לא הסכים על ידי...

וסיום המכתב חסר.

ההגירה לארה"ב

ברשימת הר"ד שיפרין:

---

42) ר"ל הרב הראשי לעדת החסידים המתפללים בנוסח ספרד.

בשנת תרנ"ח בא הוא עם בני ביתו לארצות הברית, ועסק במסחר אבנים טובות ומרגליות, וביתו הי' בית ועד לחכמים. הי' לו חליפת מכתבים עם האדמו"ר [מוהרש"ב] זצללה"ה.

בכותרת נייר המכתבים שלו:

A. Rosenbaum, Dealer in Diamonds & Jewelry,
444 Grand Street, 2nd floor

*

כשהגיע לארה"ב אסף מסביבו את אנ"ש בניו יארק, ובמכתבו אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע דיווח על סדר החיים וקביעות עתים בתורה.

בכ"ד אד"ר תרס"ב השיב לו בארוכה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (אגרות קודש ח"א אגרת קיד):

מכתבם גם הסך מאה רו"כ נכון הגיעני במועדו.

רב עונג שבעתי ממכתבם ואודה לה' על אשר לא נמצא פסול ח"ו בזרעא דאבא מארי זצוקללה"ה נ"ע זיע"א, ואותן שהיו מקושרים אליו באמת הנה גם בהיותם בארץ רחוקה לא נתרחקו ח"ו בנפשם ורוחם, ועוד רוח ה' מתנוסס בקרבם.

ואתם אחיי חזקו ואמצו והיו לגבורי חיל, כי הארץ אשר אתם גרים בה צריכה חיזוק יותר, החלש יאמר גבור אני בגבורתה של תורה ועבודה. ואם כי ודאי טרודים אתם הרבה בעסקיכם וגם בטח יש ריחוק מקום מאחד אל רעהו מ"מ תתחזקו ותתאמצו לעמוד על נפשיכם להתאסף יחד וללמוד שיעור קבוע בדא"ח, כי הלימוד ברבים יש לו חיזוק וקיום בעזה"י, ונוסף לזה מעלת האסיפה והקיבוץ יחד בלב אחד להתעסק בתורה ועבוד"ה, ויראי אלקים ידברו איש אל רעהו, ואיש את רעיהו יעזורו. ולכה"פ תתאספו ג' פעמים בשבוע בליל ה' (השייכה ליום ועש"ק) ובש"ק ובמוצש"ק.

גם תעשו תיקונים בענין התפלה אשר התפלה ברבים שהיא רצוי' לפני המקום, לא תהי' במהירות ובחטיפה ח"ו כ"א במתינות ובכוונה רצוי'. ועוד תיקונים בעניני המצות בזהירות יתירה לפי המקום והזמן...

*

אגרת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל הרא"ח

בשנת תרס״ד נפטרה אשתו. על מצבו באותה שעה מספר במכתב שכתב באדר״ח אד״ש תרס״ה:

יסור יסרני ה׳ בעת ההיא, הבדיל ממני את אשת נעורי, אחרי שכבה על ערש דוי כארבעה ירחים, ופזרתי על רפואתה יותר מאלף כסף. וקודם לזה בשנה ההיא אבדתי קרוב לשני אלפים במסחרי, עת אשר לא הגיע הסחורה מדייטשלאנד. וכל הסך הזה עלה בערך עד ¾ מכל רכושי אשר חנני ה׳ לעת זקנה ושיבה.

כשנפטרה אשתו כתב על כך גם לידידו החסיד ר׳ יהושע קאסטראל, שגר באותה שעה בסאן-רעמא איטליה. במכתב תשובתו (מסופר אודותיו ב״זכרון לבני ישראל״ עמ׳ קכו-ז) הוא כותב בז׳ שבט תרס״ד:

קודם כל דבר עלי לנחמך על אשת נעוריך שהלכה למנוחות, אבל אינני יודע במה לנחמך, כי נעלם ממני עם מי אתה? ע״פ ההשערה הנך עם בנך הצעיר מ׳ יוסף, אשר נשא אשה באמעריקא, ואינני יודע מהות האשה בעלת ביתך, וכמעט שגם את בנך מ׳ יוסף אינני מכיר, ואיככה אנחמך?

אמנם בכלל אחשוב כי בלי תפונה הנך חושב אודות זיווג שני, ובהכרח לחשוב מזה, כי עדיין לא זקנת ולשבת גלמוד בלתי אפשר...

ממה שאמרת שהנך טרוד בגמ״ח תמיד, לא נתפעלתי, כי הלא זה כל תשוקתך מעודך, ובדרך שאדם רוצה מוליכין אותו.

גיוס כספים למען תומכי תמימים

באותה שעה בא לארה״ב גם אחיו החסיד ר׳ שניאור זלמן ראזנבוים, בתור שד״ר לתומכי תמימים. על כך ממשיך ר׳ יהושע קאסטראל לכתוב:

הנאני מאד ממה שכתבת שאחיך מ׳ זלמן נתמנה למשולח באמעריקא לטובת הישיבה, כי זה רבות בשנים אשר אחיך חשקה נפשו להיות משולח (ומדוע לא, כי זה לחם הקלוקל, הפוטר מתורה ועבודה, ורוב העתים בשמחת חברת מרעים). וגם לאמריקה לטש עיניו זה כמה, ובזה השיג כל מאוויי נפשו יחד.

ומה גם אם יצליח בידו וישלח הרבה מעות, כי אז כדאי כל הביטולים שלו, כי לא תוכל לשער גודל יקרת ערך הישיבה מצד עצמה, ובפרט אצל כ"ק שליט"א, אשר ממש מוסר נפשו עלי', וכל כחותיו נתונים להישיבה. לו ראית את אלה מבני הישיבה אחרי יציאתם מהאוניוועזיטעט הלז לאויר העולם איך שהמה יהודים יפים ומשכילים, כי אז גם אתה היית מברך ברוך שככה לו בעולמו.

ואתה ידידי דרש נא בשלום אחיך בשמי. והייתי חפץ לדעת אם יודע הוא את תעודתו לגלות הארה אלקית גם באמעריקא, ובפרטיות אם יש לו הדרוש וידעת היום משמח"ת תרנ"ח, שכבושם הזה עוד לא ראיתי בכל דרושי החסידות שראו עיני, והדרוש החלצו שמח"ת תרנ"ט, שכ"ק אדמו"ר אמר שרוצה שילמדוהו ברבים בכל מקום שנמצא אף איזה יחידים מאנ"ש, וקונטרס העבודה שכתב לאנ"ש בשנת תר"ס.

ובמכתב אדר"ח אד"ש תרס"ה כותב הרא"ח אודות שליחותו של אחיו הרש"ז:

אחי מ' זלמן הוא ג"כ פה נויארק, אשר נשלח בתור משולח מאדמו"ר מליבאוויץ לטובת הישיבות אשר יסד המלך בארבעה עיירות, אשר מהם תצא תורה ויראת ה' ומשכילים בתורת אמת. הרבה מורי הוראות בישראל יראים ושלמים מופלגי תורה יצאו משם במשך ששה שנים למן היום הוסדם.

גודל מעלת הישיבות ותפארתם אין לתאר על הגליון, ובפרט לעת כזאת אשר חשך משחור תואר קרן ישראל בכל מושבותם, וכמעט הי' עלול שתשתכח ח"ו תורה מישראל. וגם בהמקומות אשר נמצאים איזה ישיבות כספם הי' לסיגים, והמו"צ היוצאים משם המה כמו"ץ אשר תדפנו רוח הזמן המלא אויר מעופש וסרח העודף מריח המינות אשר גברה בעולם, ובנפשות הבנים לא אמון בם.

לא כן ישיבות האלו, הריחם ביראת ה' ואמונתו, כל הקרב הקרב שם הוא מזוקק שבעתים, כי אין מקבלים שם תלמידים וחברים רק אחרי רוב חקירות ובדיקות, פן יש בלבבם שרש פורה ראש, ונר ישראל רשכב"ה הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א, אשר גדול שמו בישראל, משגיח על כל פרטי ענייניהם ברוחניות וגם בגשמיות, שלא יחסר להם מאומה, שאר כסות ומעונה עצהיו"ט.

וב"ה כי עלתה ביד אחי נ"י לשלוח לשם סך מסוים מנויארק ומפילאדעלפיא. כעת הוא מסבב בעירות נואהייוון הארטפארד וספרינגפיעלד, ומשם יהי' בבאסטאן.

הודיעני נא ידידי אם כדאי לפניו להיות גם בראטשעסטער, אחרי אשר בטח תהי' גם אתה בעוזריו.

גם אחרי נסיעת אחיו בחזרה, המשיך הרא"ח בעצמו לעורר על התמיכה לישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, והי' כותב על כך אל אנ"ש המפוזרים בארה"ב.

באחד מהמכתבים האלו כותב בקיץ תרס"ז, אל "ידידי משנים קדמוניות המשכיל כו' מ' גרשון נ"י קאפילאוויץ":

נודע בשער בת רבים לתהלה ולתפארת, הישיבות אשר יסד מאור עינינו הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א בליבאוויץ, ונמצאים שם כחמש מאות בחורי חמד העוסקים בתורת ה' ועבודתו, ומספיקים להם כל צרכיהם באופן היותר נעלה למען יהיו מחשבותיהם זכים וברורים לתורה ולתעודה, והכל בהשגחת מרן אדמו"ר מאור הגולה, ובכל שנה יוצאים מהם כמה וכמה מורי הוראות בישראל, מיוסדים על אדני אמת ואמונה.

והנה עד עתה הספיק על זה תועפות כסף מנדיבי עמינו ברוסלאנד, אלפים ורבבות לשנה. אמנם עתה מאשר פרצו שם הפרעות והשערוריות כנודע, מטה ידם, ואין בכחם להחזיק את המפעל הקדוש הזה על מכונו ומתכונתו. הנה כעת המחסור נורא מאוד.

ולשמע אוזן יקרת ערך הישיבות האלו התעוררו גם במדינה הזאת הרבה מנדבים הנותנים על זה בעין יפה סכומים נכונים ונכבדים, וקבלו עליהם לחוק קבוע לתת כן מידי שנה בשנה לתרומה הקודש. לזאת התעוררו נא גם אתם, חזקו ואמצו להיות עושים ומעשים להרים נדבותיכם להיות בכלל התומכי תמימים בסכום נכון.

*

הרא"ח הי' לא רק נאה דורש כי אם גם נאה מקיים, כמסופר במכתב הר"ש ראזענבוים:

פעם אחת זכה דודי הנ"ל שם בגורל סך חמשת אלפים רו"כ ושלח מזה אלף רו"כ לאדמו"ר נ"ע.

במכתבו של הר״ש ראזענבוים מעתיק את מענה כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע על זה:

ב״ה יום ב׳ י״ב תשרי תרס״ז לפ״ק ליובאוויטש

כבוד ידידי עוז המפורסם ווח״ס נכבד י״א מו״ה אברהם חיים שי׳

ת״ל בעד החוה״ש כה לחי. מכתבו כן הסך אלף רו״כ נכון הגיעני, והנני מסגיר בזה רשימה מחלוקת המעות, וברוך ה׳ אשר הי׳ בעזרו, והוא יעזור לו על להבא, והמעות אשר זכה בגורל יהי׳ לו בהצלחה, ויתן לו השי״ת פרנסה והצלחה בכל עניניו ויהי׳ ביכלתו לעשות צדקה וחסד לאחב״י תמיד כה״י ולעבוד אותו ית׳ בשמחת הלב.

ויקבל החוה״ש והברכה מאדה״ש ויחוג את חה״ס הבע״ל בדיצה ובחדוה כאוות נפשו וידידו עוז דו״ש מלונ״ח תכה״י.

ובקשר להשקעת שאר המעות שזכה בגורל, כותב לו כעבור חודש:

ב״ה אור יום ג׳ ח״י מ״ח תרס״ז

כבוד ידידי עוז המפורסם ווח״ס נכבד י״א כו׳ מו״ה אברהם חיים שי׳

מכתבו נכון הגיעני. לפ״ד נכון שיקנה בית חומה שיהי׳ ממנה הכנסה אי״ה לפ״ע ההצטרכות שלו, והשי״ת יזמין לו בית טובה ומוצלחת בכל עניניו בגו״ר.

ויקבל החוה״ש והברכה מאדה״ש כאוות נפשו וידידו עוז דו״ש מלונ״ח תכה״י.

גם הי׳ שולח אל כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע מתנת ספרים וכתבי-יד.

על כת״ק אחד ששלח מספר כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע, באגרת שכתב אל הר״ד שיפרין, בי״ב תשרי תרצ״ו (אגרות-קודש ח״ג אגרת תתג):

זה רבות בשנים אשר החסיד הנודע ר׳ אברהם חיים נ״ע ראזענבאום שלח להוד כ״ק אאמו״ר הרה״ק תשורה ... חתימת יד קדש כ״ק אאזמו״ר אדמו״ר צמח צדק זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע, אשר חתם על דאווערנאסט, והיתה תשורה זו יקרה במאד אצל הוד כ״ק אאמו״ר הרה״ק זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע.

במכתב הר"ש ראזענבוים מעתיק את מענה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע:

ב"ה יום ד' י"א אלול תרס"ז לפ"ק, וירצבורג

כבוד ידידי עוז המפורסם ווח"ס נכבד י"א כו' מו"ה אברהם חיים שי'

אחדשה"ט, מכתבו נכון הגיעני, גם קבלתי הסך מאה מארק ושלחתי אותם לידידינו שי', ודבר טוב עשה כבודו, והשי"ת יעזור לו בכל ויצליח בגו"ר.

ספר נוה שלו' נמצא אצלנו, ואינני זוכר איזה דפוס, וס' מדרש שמואל ודאי לא דפוס ויניצי', לזאת ייטיב כבודו לשלוח שניהם ויהי' יקר אצלי הדבר.

אמנם העולה על כולנה כי"ק כ"ק אאזמו"ר זצוקללה"ה נ"ע יקר אצלנו מכל הון, ואהי' בגודל ת"ח לכבודו כשישלח לי אותם, וזאת יוכל כבודו לשלוח במכ' זאקאזנאי על שמי לליובאוויטש, ואת הספרים ייטיב לשלוח לקעניגסבערג ע"ש ידידינו הר"א[43] שי' ויזדמן לו אי"ה נוסע שיהי' באפשרו לשלחם אלי.

אנחנו נוסעים אי"ה יום א' הבע"ל לביתינו שלו' והשי"ת יצליח דרכנו.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש וייטיב לו השי"ת הכוה"ח ברו"ג כאוות נפשו וידידו עוז דו"ש מלונ"ח תכה"י.

גם בצוואתו כתב:

בדבר העזבון אשר כתבתי עבור בני ובתי שתחיו, אחר ניכוי אלף וחמשים שקלים שיומסר לאדמו"ר שליט"א ... אך למותר להזכירך אשר הבטחת לי, ותקעת לי כפך ע"ז, שתשתדל בכל אשר תוכל שיושלח הכסף על צדקה לאדמו"ר שליט"א אלף וחמשים שקלים. תוכל לשלוח זאת לאחי ר"ז שיחי' על אדרעס שאכתוב לך, ויגיע תיכף ליד אדמו"ר שליט"א.

---

43) החסיד המפורסם ר' אבא פערסאן.

צוואתו

בשנת תרס״ח, כתב הרא״ח צוואה, ושלח את העתקתה אל כ״ק אדמו״ר מוהרש״ב נ״ע. במכתב הר״ש ראזענבוים מעתיק את המענה:

ב״ה יום ד׳ כ״ג תמוז תרס״ח לפ״ק מאריענבאד

כבוד ידידי עוז המפורסם ווח״ס נכבד י״א כו׳ מו״ה אברהם חיים שי׳

אחדשה״ט, נשלח אלי מביתי העתק הצוואה אשר עשה כבודו, ויפה עשה לסדר ענייניו, אשר כן צריך לעשות איש יר״א ודעתן, והשי״ת יאריך ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים, ויתן לו השי״ת פרנסה והצלחה, ויעשה טוב וחסד כה״י, ויעזור לו השי״ת לעסוק בתורה ועבודה במנוחה, ויחזק השי״ת בריאותו שיהי׳ בריא אולם.

עפ״י עצת הפראפ׳ דברלין הנני פה מ״ב, והשי״ת ישלח לי רפו״ש בקרב בתוך כ״י.

ויקבל החוה״ש והברכה מאדה״ש כאות נפשו וידידו עוז דו״ש מלונ״ח תכה״י.

צוואה זו לא הגיעה לידינו; אמנם בשנת תרע״א כתב עוד צוואה, צוואה פרטית לבנו יעקב, והעתקתו נמצאת בארכיון שלו:

בעזה״י, צוואה פרטית לבני יעקב בחירי, יום א׳ ב׳ אייר אעת״ר

בני יקירי המופ׳ כו׳ מו״ה יעקב נ״י

א. חפצי, אשר לאחר אריכות ימי ושנותי יקברו את גופי בקרקע אחוזת עולם בעיר נויארק, אשר בעזה״י הייתי שם מהמייסדים הראשונים מהחברה זה כמה שנים. ואל ישיאוך אנשי ניוהייוון, אשר יקבלו אותי על בית עולם שלהם, אל תשמע להם בשום אופן, אני שילמתי בכל הזמן להחברה הנ״ל ככל הנצרך, וגם עתה בקשתי את ידידינו ר׳ דוד שיפרין שישלם להם בכל שנה כפי המגיע להם, ובעד כמה זמן החזרתי לו, ואשר יהי׳ מגיע לו עוד כפי חשבונו תראה נא שישולם לו עד פרוטה אחרונה.

ב. לא להניח לשום איש לעשות שום הספד (אותיות הפסד). גם שלא להדפיס אותה בשום מכ״ע (צייטונגען). על המצבה

יהי' חקוק רק תיבות אלו, פ"נ אברהם חיים ב"ר דובער יום לחודש שנת כו', תנצב"ה.

ג. בגדי עולם (עד אשר יקיצו ישני עפר) מבד נקי (ריין ליין) אשר השגתי מדייטשלאנד, מונחים מוכנים ברשות זוגתי תחי'. גם א קיטל מבד נקי אשר תפרתי בפלעשצעניץ, והוא מכובס מונח ג"כ ת"י זוגתי. טלית יש לי בביהכנ"ס החסידים דפה הנק' שבת אחים[44], הוא שהתפללתי בו כמה שנים, והוא נמצא תח"י השמש ר' מרדכי אלדערמאן. הגם שיש לי אצל זוגתי גם טלית של אדמו"ר נבג"מ זי"ע בעל צ"צ, אשר השגתי בכסף מלא מהמשולח ר' מאדיל ז"ל, אחרי אשר הכרתי את הטלית בטב"ע, כי ראיתי את אדמו"ר נבג"מ שהתפלל מלובש בו. הציצית שבו אינני יודע אם הם אותם שהיו בהטלית בעת שהי' אצל אדמו"ר או אולי החליפם ר' מאדיל באחרים, אבל ירא אני מגשת אל הקדש, להיות מלובש בו בעלמא דקשוט להתכסות בטלית שאינו שלי. תקבל את הטלית הזה לידך ותעשה בו כחפצך[45]. כן יש לי בביתי פה טלית חדש, הנני נותן אותו לך במתנה גמורה, ותוכל לקבלו בכל זמן.

ד. תראה שיהי' הטהרה בשפיכת תשעה קבין כדין כמבואר בשו"ע סי' פ"ח.

ה. הארון תשתדל נא שלא יהי' שלם כדאיתא בזוה"ק סוף פ' ויחי דף רנא ע"פ ויישם בארון, ונראה משם שאין ראוי להקבר בארון אלא מי שהוא צדיק. ועי' בזהר תרומה דקנ"א ע"א דשם מבואר שטוב לאדם שיעשה שיקברו אותו בארץ בענין שגופו יהי' נוגע בקרקע מפני שכיון שנתעכל הבשר כו'. ע"כ תשתדל שישברו בתחתית הארון כמה דפים ונסרים בכדי שיהי' הגוף נוגע בקרקע ממש. וכן בקשתי כבר מאת אוהבי ורעי בנויארק לעשות כן בלא ישונה. ט"ק יש לי שנים, אחד של חול שאני לובש בעת התפילה, והשני של שבת ג"כ כנ"ל, כי אינני יכול להתעטף בטלית גדול כדין מצד העדר הבריאות, וחוששני לחשש ברכה לבטלה, לכן אם המנהג בנויארק להלביש גם ט"ק, ילבישו לי הט"ק של חול, ושל ש"ק תקח לך.

ו. בדבר העזבון אשר כתבתי עבור בני ובתי שתחיו אחר ניכוי אלף וחמשים שקלים שיומסר לאדמו"ר שליט"א, יהי'

---

44) בניוהייוועך. נזכר גם בתולדות חב"ד בארה"ב עמ' קכה; קכח.

45) לפועל שלח אותו במתנה אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, כדלעיל.

נשאר לפניכם שלשה ועשרים מאות שקלים (כי זוגתי קבלה כבר את חלקה בעצמה). בטוח אני שלא יהי' ח"ו ביניכם קטטה ומריבה, והשי"ת יתן לכם ברכה מרובה מהמעט הזה שיהי' לאלפי רבבה ויצליח בכל מעשי ידיכם.

ז. ובדבר אשר הצלתי בעז"ה מפאליעווסקע סך 275 דאלער, מגיע הקרן לזוגתי אחרי אריכות ימי ושנותי, והריוח המח"ש כל זמן שיגזור ה' אלי חיים, ישולם לי מה שנצרך לי על הוצאות קטנות.

ח. אך למותר לבקשך בדבר אמירת קדיש ולהתפלל לפני התיבה כל השנה, ובלימוד משניות כמש"נ בסידור תורה אור בשם ספר עצי עדן ומעשה אורג, והעיקר להיות סו"מ וע"ט, ובזה תקיים מצות כבוד אב כדין מכבדו בחייו ומכבדו במותו. בענין הספרים והכ"ק שלי, תקבל מה שנצרך לך, והמותר נתייעץ בדבר מה לעשות אתם.

ט. כן אך למותר להזכירך אשר הבטחת לי, ותקעת לי כפך ע"ז, שתשתדל בכל אשר תוכל שיושלח הכסף על צדקה לאדמו"ר שליט"א אלף וחמשים שקלים. תורל לשלוח זאת לאחי ר"ז שיחי' על אדרעס שאכתוב לך, ויגיע תיכף ליד אדמו"ר שליט"א. גם לאחי ר"ז מגיע עוד ממני עשרה רו"כ מה שהבטחתי לשלם לו.

יו"ד. כן תיטיב נא לכתוב תיכף לעת קץ, ותודיע לאחי יום המיתה והקבורה, כי רצוני שידע מזה גם אדמו"ר שליט"א. ע"כ מהראוי שתכתוב באותו יום.

אם תקיים כל אשר בקשתיך, אז אם יש לי איזה זכות אהי' מליץ טוב עבורך ועבור כב"ב שיצליח לך השי"ת בבני חיי ומזוני רויחי ובכל משאלות לבך לטוב, ובכל אשר תפנה תשכיל ותצליח ברוח ובגשם.

פטירתו

במכתב הר"ש ראזענבוים:

בסוף ימיו נחלה על ידו השמאלית שנוטל ממנה כח התנועה וחוש ההרגש.

ובעת אשר למדתי בליובאוויץ, ראיתי שם אורח אחד שבא בחזרה ממדינת אמעריקא, והוא הי' שם ממקורביו של דודי

ז"ל, וסיפר לי איך שהי' אצלו קודם פטירתו, ואמר אז דודי שהגיע הזמן לומר וידוי, והביא לפניו סידור תו"א שיאמר כפי שנדפס שם סדר הוידוי לשכיב מרע, ומיאן לומר זאת, ואמר דאס איז א מתנגדעשער וידוי, והתחיל לומר במקום וידוי את המאמר פתח אלי' שאומרים בכל עש"ק במנחה, ואמר אותו מתחילתו ועד סופו בנעימות ומתיקות גדולה.

יום היא"צ שלו הוא בכ"ה כסלו א' דחנוכה.

במלים אלו מסיים הר"ד שיפרין את רשימת תולדותיו:

נפטר בשם טוב, שנת תרע"ד, נר א' של חנוכה, יהי זכרו ברוך.

פרק שישי

כתביו בהלכה

ברכת הלבנה דרך חלון

ב״ה[46] י״ג אלול תרח״ם[47]

ייטיב ה׳ הכוה״ח אל כבוד ידידי הרב הג׳ מופ׳ ושנון חו״ב כו׳ כש״ת מוהר״ר יהודא ליב נ״י משכיל איתן

בדבר אשר כתב לי מעכת״ר במכתבו הראשון, בענין הכוונה בברכה שני׳[48], מצאתי סמוכין לדבריו, ולא בשגגה פלטה קולמסו בזה, כיון לבו ומזלי׳ חזי, בתיקוני הזהר תקונא תמניסרי דל״ב ע״ב, דלשם מבואר אשר יש מקום לכוין גם בג״ר על שאלת צרכיו (רק צרכי חיי הנפש, ולא צרכי הגוף, ע״ש).

עתה אבקש את כתר״ה גם כן להשיבני על אשר אשאל ממנו, והוא,

אם יש לברך ברכת הלבנה, כשרואים אותה דרך הזכוכית מהחלון, ובלתי אפשר לצאת החוצה. וגם לא לפתוח את החלון, כמו בזמן החורף, וגם בקיץ אשר מנקים הבית-כסאות בלילה, ומובילים סמוך להחלון, ובלתי אפשר לפתחה משום ריח רע.

הנה בתשו׳ דבר שמואל הובא בבאה״ט סי׳ תכ״ו סק״א כתב אשר ע״י זכוכית אין לברך עלי׳, אמנם אולי מיירי שם במקום שאפשר ואין דנין כו׳ (ומצואה בעששית או ערוה בעששית ליכא להוכיח מידי, דהא משום דבכסוי תלה רחמנא שרי, והא משום דבראי׳ תלה רחמנא אסור).

אבל קשה לי על דברי הד״ש הנ״ל מנר הבדלה בסי׳ רצ״ח סעי׳ ט״ו ב״י בשם הירושלמי נר בתוך תיקו (ובגמ׳ דילן ברכות נ״ג: הגירסא טמונה בחיקו) או בתוך פנס כו׳ עד שיהא רואה את השלהבת ומשתמש לאורה. וע״ז הביא הבאה״ט בשם מ״א דאספקלרי׳ של זכוכית מקרי שפיר רואה כו׳ ומשתמש כו׳ ומברכין עלי׳. ומ״ש ברכת הלבנה מנר הבדלה, דתרוייהו תלי׳ בהנאת אורם, כמו אין מברכין על הנר עד

---

46) מהעתקה שבראשה רשם הר״ש ראזענבוים: **מכתב זה הועתק מכ״י דודי ז״ל.**

47) שהוא זמן קצר אחרי בואו למאסר בסמאלענסק, אחרי תקופת המשפט בבאריסאוו.

48) ראה גם לקמן עמ׳ פט.

שיאותו לאורו, וגם גבי ברכת הלבנה בסי' תכ"ו סעי' א', הביא הרמ"א בש' האגור ונהנין מאורה.

ולענ"ד נראה דיש לחלק, דלא דמי היכא דהכסוי הוא על הדבר הנראה להיכא דהדבר המכסה הוא חוצץ בפני הרואה, וראי' לזה מעב דק וקלוש דרשאי לברך אע"ג דמחשיך טפי מזכוכית בהירה בעת זריחת הלבנה בתקפה, ולא מצינו מי שחולק ע"ז, ואה"נ דגם על הנר אין מברכין דרך זכוכית החלון. והנסיון יעיד דיש חילוק גדול בדבר בין אם הדבר המסתיר הוא על עין הרואים ובין אם הוא על הדבר הנראה,

א', מבתי עינים, אשר הזכוכית היא לכאו"א לפי שניו, או לפי טבע ראייתו, ויש בתי עינים אשר האחד לא יראה מאומה מבלעדם, ולעיני רעהו יסתירו לגמרי. אמנם אין זה רק בשומם על העינים, משא"כ כאשר ישימו אותם על אותיות הספר או שאר דבר, אזי לא יועילו מאומה להאחד, ולא יסתירו כלל לרעהו, נמצא כי הזכוכית לא תעשה שינוי הן למעליותא והן לגריעותא רק בהיותה סמוך לעיני הרואה, ולא בהתקרבה להדבר הנראה, וסתם זכוכית של חלון תשנה ותסתיר מעט את הדבר הנראה מעיני הרואה מכפי שהי' רואה בפתחו את החלון (אבל בבתי עינים אשר יועילו להרואה, אין זה לחשוב בזה, אשר רשאי לברך).

נסיון ב', מדבר השוה לכל נפש, והוא איזה הסתר היותר דק וקלוש, כמו נייר דקה מן הדקה, בשומו אותה סמוך לעין תסתור לו ולא יראה מאומה, ואם יניחנה על אותיות הספר כמעט שלא תסתיר כלל.

החקירה בזה ידוע מספרי המחקר, כי כח הראי' מתגשם ומתחזק באויר בהתמשכותו הלאה מהעין, אשר לזאת לא יפעול שם ההסתר כ"כ (הגם דעב דק וקלוש הוא ג"כ יותר קרוב להעין מללבנה, כידוע דמרחק גלגל הירח הוא באין ערוך ממרחק העננים, אמנם חוש הראי' אינו מרגיש בזה, והעין לא תשער את המרחק הזה, ומה גם כידוע אשר לעינינו לא נראה רק זיו הירח, ולא הגלגל בעצמו, לרוב ריחוקו ממשך כח הראי') (רק בדבר אשר נמצא בו נקבים דקים כמו חתיכת בגד ארוג, אשר יש נקבים דקים בין חוט לחוט, נהפוך הוא, וטעם הדבר מובן).

אמנם להלכה למעשה, במקום שאי אפשר באופן אחר, יורני מעכתר"ה אם יש לברך על הלבנה דרך הזכוכית[49].

יודיעני נא אם שב לאיתנו, בתכלית שלימות הבריאות.

---

49) עה"ג הוסיף הר"ש: **הג"ה מהמעתיק. לפי הנראה שלא ראה אז מ"ש בשע"ת שם בד"ה הרואה לבנה כו' ע"ש.**

אבקש את כת״ר, בעת קניית אתרוגים, יכוין נא גם עבורי בקניית אתרוג יעניוער, ולולב יפה במראיתו, תם ושלם בתכלית, גם ג׳ בדי הדס משולשים, ואני אסמוך ע״ז אשר יגיע לידי תיכף אחר יוהכ״פ הבע״ל אי״ה.

יכתב ויחתם לאלתר לחיים טובים ושלום, הנני ידידו דו״ש באהבה

אברהם חיים ראזענבוים

אח״כ ראיתי בסדור תו״א בח״ב הנק׳ שער תפלה שער ל״ב וז״ל, וצריך לפתוח כו׳ ואם אינו יכול לפתחה יכול לקדשה דרך הזכוכית, ובלבד שתהא זכה כ״כ כו׳ עכ״ל ע״ש.

חיוב שמיעת קריאת התורה

ב״ה יום ד׳ עשירי למנחם תור״ה וכבו״ד לפ״ק

ידידי עוז כו׳

אחרי צאתו מעל פני ביום אתמול, החילותי להתבונן בדבריו, אשר רצה להוכיח כי אין חובה מוטלת על כ״א מישראל לשמוע כל הפרשה כולה מפי הקורא, ובשמיעת ג׳ פסוקי׳ מחד גברא יצא.

ואני לא הסכמתי תיכף על דבריו, ולא נכנסו לאזני להודות לו. רק מפני התענית ומצד דברים הנחוצים אשר הי׳ לי לדבר אתו זולת זה, ועתות ההתראות[50] ספורות ומוגבלות המה, הייתי כמחריש. אך מצאתי את עצמי כמחויב בדבר, לבלתי היות מחריש מתאפק מלהשיבו על דבריו.

נפלאתי מה ראה על ככה, ומה הגיע אליו לדבר כן. ועוד להביא ראי׳ לדבריו. נכנס לפרש פירוש זר בדברי הגמ׳ דברכות ד״ח, ולתלות בוקי סריקי באילן גדול כר׳ אבהו, דמאי דנפיק בין גברא לגברא הכוונה הוא שיצא אחר קריאת הגבר הראשון, באין דעתו לחזור לשמוע את כל הפרשה, והי׳ מסתפק בזה לצאת י״ח. הלא עדיפא מינה הי׳ לו להוכיח דגם בפסוק א׳ יוצא י״ח, מהא דבעי ר״פ שם בין פסוקא לפסוקא מהו? אם יהי׳ הכוונה באין דעתו לחזור ולשמוע כו׳, דמי לא איירינן גם בין פסוק ראשון לשני. ועד כאן לא בעי רב פפא רק אם יש בזה משום ועוזבי ה׳ כו׳ זה המניח ס״ת ויוצא, אבל הא פשיטא לי׳ דיצא י״ח גם בפסוק אחד.

---

50) שניתן הרשיון להתראות עמו במאסרו.

בדותא היא ואין הדעת סובלתו, ואין הלשון "בין גברא לגברא" סובל זה לומר דנפיק לגמרי שלא לחזור, כי אז הי' לו לומר נפיק בתר דשמע תלתא פסוקי, או בלשון אחר דלישתמע להדי' כפירושו, אבל אם אמר בין גברא לגברא משמע שיציאתו הי' רק על זמן זה המופסק בין גברא לגברא, דהא וודאי שרי.

וכן איפסק הלכתא בשו"ע סי' קמ"ו דמותר לצאת בגל"ג, ולספר (אפי' בד"ת) אסור אפי' בין גל"ג, מהא דאמרינן בסוטה דל"ט מאי דכתי' וכפתחו עמדו כל העם כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה. והשל"ה הק' כתב כן (הובא בבאה"ט שם סק"ג) דאפי' בין גברא לגברא אסור. ואפי' הב"ח דפסק להיתר בין גל"ג היינו באופן שיחזור אח"כ לשמיעת קה"ת, מדכתב הבאה"ט שם "ובפרט האידנא שמאריכין במי שבירך", ואי איתא דכבר יצא י"ח וא"צ לשמוע יותר מאי נפקותא בזה מה שמאריכין במי שבירך.

והגם שבשו"ע מביא שם י"א דאם יש עשרה כו' ויש מתירים למי שקודם כו' (פי' דכיון שכבר התחיל במצוה, עי' בדברי חמודות פ"ק דברכות סי' ז' סעי' ל"ח), הנה מסקנת השו"ע שם וז"ל והנכון שבכל הפרשיות (פי' לאו דווקא פ"ז ופ"פ) ראוי למדקדק בדבריו לכוין דעתו ולשמעם מפי הקורא, ומש"כ למדקדק בדבריו פי' גם על פי התנאים המבוארים קודם, אבל בסתם לית דין צריך בושש דכ"א מחויב לשמוע, וכדמוכח מקרא דנחמי' עמדו כל העם דווקא, ועמדו פירושו שתקו כדי לשמוע כו', עי' בגמ' דסוטה הנ"ל ובפרש"י שם.

ועוד יש להביא ראי' דליתא להא דאמר נפיק בין גברא לגברא, מחמת שכבר יצא בקריאת הראשון (אף כי למותר הוא, כי האמת עד לעצמו), מהא דמקשי התוס' בברכות שם ארב ששת דמהדר אפי' וגריס מגמ' דסוטה הנ"ל, ומשני תלתא שינויי ע"ש, ואי איתא כו' מאי קושיא, דלמא הא דמהדר אפי' וגריס הי' אחר שיצא י"ח ושמע קריאת הראשון (וגם לישנא דמהדר אפי' הי' מתיישב בטוב דבתחלה הקריאה היו פניו אל הקורא ואח"כ הדר אפי').

א"ו דאין סברא לומר כן, וכ"א מישראל מוטל עליו חובה לשמוע כל הקריאה אפי' אם יש שם עשרה שומעים זולתו, כדמסיק התוס' שם, ואין מסתבר לן כי האי תירוצא (דשאני רק ששת דתורתו אומנתו), ורק מי שתורתו אומנתו מותר. ולשון אנן "בדידן" מוכיח על תורתו אומנתו, ולא מסתבר להתוס' כפי' הג' לפלוגי בין יש עשרה אחריני כו'. ועי' רש"ל שם דגריס הכי להדיא בדברי התוס', והאידנא ליתא גבן מי תורתו אומנתו כי גם ר' יוחנן אמר (שבת די"א) ל"ש אלא כגון רשב"י וחביריו שתורתן אומנתן, אבל כגון אנו מפסיקין כו'.

שאל כו' זקניך ויאמרו לך, מה שבעינינו ראינו מזקני אנ"ש המפורסמים. לא נצרך לספר מהרה"צ ר' הלל נ"ע זי"ע, כמה הי' זהיר בזה. גם הרב החסיד המפורסם מ' שמו"ד ז"ל מבאריסעוו, בכל פעם לא התחיל להתפלל עד ששמע קה"ת מתחלה ועד סוף.

ומסיר אזנו משמוע תורה כו' (משלי כח). ואם כל אחד יקל לעצמו לומר כי יש עשרה שומעים זולתו, מאן מפיס לן מי המה מהעשרה ומי המה מהנבדלים מעדת ה', והלא כ"א יוכל לאמר כן, ולא ישארו גם עשרה שומעים, דאז קרוב הדבר לוודאי שגם ברכות העולים לתורה הם לבטלה, וגורם להם לעבור על לא תשא כו', דחמיר טפי משלא לקרות בתורה כלל.

חלילה וחלילה להקל בזה. ובפרט מי שמעיין בזהר בכמה דוכתי ובפרט בפי' ויקהל דר"ו ע"א וז"ל, ואסור למקרי בספרא דאוריתא בר חד בלחודוי "וכלא" צייתין ושתקין בגין דישמעון מלין מפומי' כאלו קבילו לה ההיא שעתא מטורא דסיני כו' עכ"ל הצריך לענינינו. מי הוא אשר לא תסמר שערות ראשו ויקל לעצמו לבלי תת אוזן קשבת לקול הקורא מתחילה ועד סוף.

ובאמת ראוי ונכון לכל מורה בעדתו לנהל צאן קדשים על מי מנוחות שיהי' מנוחה והשקט בעת קה"ת, ולהורותם גודל החיוב בזה, כי לכל העם בשגגה, ואשימם בראשיכם, אשמותיהם של ישראל תלויות כו', ה' יכפר בעדם ובעד כל בית ישראל.

מניעת עצמו מלעלות לתורה

נתגלה[51] לי מפי אלי' תלונת כבוד מעלתו עלי, אשר מונע אני א"ע מלעלות לתורה עודני פה, ונהייתי לשיחה בפי שופטי נפשי, אשר אני בזה כמתעתע מדרך הישר, או כאיש גאות לבש, להחזיק עצמי מרום ומובדל מיתר אחב"י הנתונים בצרה ובשבי', או כמצטבע להתיפות ולהתנאות למען יאמרו כי הוא זה.

---

51) מהעתקה שבראשה רשם הר"ש ראזענבוים: **עוד מכתב ג' הועתק מכ"י דודי ז"ל.**

מהתוכן נראה שנכתבה התשובה הזאת בין יוהכ"פ לסוכות, אך לא נתברר אם היא משנת תרמ"ט או משנת תר"נ.

ויותר מסתבר שהיא משנת תר"נ, שאז כבר הרשו לו ללכת לעיר לקריאת התורה, ששם התפללו בביהכ"נ יותר משלשים איש.

הן לא אוכל לשאת תלונה ותרעומת בלבבי על כבודו, אשר ישפוט אותי בכאלה, טרם ידע את אשר בלבבי, כי אולי גם אני הייתי אומר כן, בהשקפה ראשונה, אם היו מספרים לי על איש אחד היושב ושוכן בין יותר משלשים איש מאחינו ב״י, ולא ימצא בם עשרה לצרף לכל דבר שבקדושה, אז אמרתי גם אני, מוטב להטיל דופי בהאחד הזה, כי יוהרא וצביעות העטיפו, מליתן שמצה בקהל ועדה בישראל.

אמנם לא יוכל השופט להוכיח למשמע אזניו מאומה, גם אני לא הייתי מאמין מעולם על מציאות כזאת, אם לא ראו עיני. ועתה מצאתי עלי חובה להתנצל, כפי שהוזהרנו והייתם נקיים כו׳.

ראשית, אינני יכול לצייר לפני כבודו תמונות האנשים הנמצאים פה, אשר לא לבד משוללים הם משם ישראל, אף גם זאת למין אנושי לא יתכן לכנותם, ולא ישתוו למין המדבר זולת בהבראם בה׳ מוצאות, והם מהלכי שתיים כבני אדם, אבל הם קרובים יותר להדמות לחייתו יער אוכלי אדם, לבד מה שע״פ דין הם כמעט כולם מחללי שבתות בפרהסיא, והרבה מהם ישימו קטורה בפיהם לעין כל בעת ספר התורה פתוח, ואין מוחה בידם, ואני יליד עיר קטנה[52] לא ראיתי כזאת.

הנה גם הס״ת הנמצא פה, לפי הרבה דיעות כל בעל נפש לא יברך עלי׳.

לעלות לתורה איננה מ״ע דאורייתא, וגם לא דרבנן כי אף שמשה תיקן להם לישראל כו׳ וכן עזרא תיקן בב׳ וה׳ כו׳ כל זה הוא רק על קריאת התורה בצבור, אבל אין נוגע לעצם התקנה, שכל אחד יתחייב לעלות לתורה. ואף כי נמצאים איזו חיובים בפוסקים אחרונים לעלות לתורה, ומעלת קדימתם זה על זה, כמו חתן, מוהל, יא״צ וכדומה, כ״ז הוא רק מצד המנהג, וחשש ברכה לבטלה הוא מלאו דלא תשא כו׳ ומפורש בעשה״ד, ובשעה שנאמר נזדעזע כל העולם כידוע. ולמה להכנס בחשש לאו כזה, בדבר שאין בו שום הנאה גם להגוף ונושאי כליו.

הס״ת ישנה מאד, מלאה נפסקים, והרבה יריעות אשר נתחלפו חדשים תחתיהם, הנה בתשובת ש״י ותשובת מהרי״כ וחוט השני[53] מקיימים פסק השו״ע ביו״ד סי׳ ר״פ כי צריך להחליף דוקא שלש יריעות, אפי׳ אם לא בלה רק א׳, כדי שיהיו שלשה דומות זל״ז.

---

52) פלעשצעניץ, שהיא עיירה קטנה לעומת העיר הגדולה סמאלענסק. ומהמשך הדברים נראה שמדבר באנשים האסורים במאסר. וכן נראה ממ״ש לעיל עמ׳ לז, אודות שו״ת שכתב בענין אם מותר לצרף אסירים אלה למנין.

53) הובאו בבאה״ט שם.

וגם נמצא בתוכה כתוב על טלאים באופן הפסול לפי דעת הב״ח[54].

גם מעט אפשר להבין מהות האנשים, אשר הש״ץ שהתפלל פה ביוהכ״פ הביא עמדו חתיכת לעקעח לטעום אחר התענית, גנבו ממנו את הלעקעח בעת ״ונופלים על פניהם״, ולא נחשדו בזה אשר המתינו באכילתו עד יעבור הצום, גם לא המתינו על פתח לנו שער כו׳ כדרכם, רק נחלש לבם בשמעם ממנו את סדר העשרה הרוגי מלכות, והחיו את נפשם במעט האוכל הזה.

בקצרה, אודה ולא אבוש, כי לא תדאב עלי נפשי על זה שאינני עולה לתורה כל זמן היותי בבית מאסרי, כמו שידוה לבי בזכרי על ליליו הראשונים של חג הסוכות, שאהי׳ נבדל מכל עדת ישראל, ולא אוכל לישב בצל סוכה[55] על רגעים אחדים לאכול שם כזית פת, אשר הוא מהמ״ע הגבוהות ורמי המעלה. יאמין לי כבודו אשר הייתי מרוצה להחליף וליתן עבור זה את כל העליות הפטומות אשר זכיתי בהם עודני חי, שלישי וששי ומפטיר גם חתן תורה ובראשית, אשר כל זה הוא מהמצות אשר אפשר להעשות ע״י אחרים.

ברכת הגומל ביציאה ממאסר

ומסופק אני לענין דינא, כשיזכני ה׳ וממצוקותי יושיעני בקרב, לענין ברכת הגומל. הגם דחבוש הוא על עסקי נפשות דוקא, וי״א דגם על עסקי ממון אם הי׳ מעונה בכבלי ברזל[56], אכן באמת בלא״ה יש בזה סכנה, שנמצאים פה אנשים א״י, לא רק החשודים על ש״ד, כי אם רוצחי נפש ממש, אשר נגמר דינם להשתלח אל ארץ גזרה על כל ימיהם, ואין להם משפט אדם כלל והמה כחיתו יער, אשר רק בהשגחתו יתי׳ אנחנו חיים, ברוך ה׳ שלא נתננו כו׳ ואל יטשנו לנצח, ובאברתו יסך לנו.

ישוב להשגה על הצמח צדק

אל כבוד[57] הרב המפורסם חריף ובקי שמו נודע בשערים נכבד ונעלה כש״ת מו״ה שלמה דוד נ״י אב״ד ומ״ץ דק׳ לאהייסק

---

54) בסי׳ ר״פ, כשמקצת האות על הקלף ומקצתו על הטלאי. ראה ש״ך שם סק״ז ט״ז סק״ד.

55) למעשה הרשו לו לבנות סוכה, כדלעיל עמ׳ מו.

56) ראה סדר ברכת הנהנין לאדה״ז פי״ג ס״ב.

57) מהעתקה שבראשה רשם הר״ש ראזעבוים: **העתקה מכ״י דודי הרא״ח ז״ל, השגה על מה שכתב הרב דלאהייסק בספרו נגד תשובת צ״צ מאדמו״ר נבג״מ זי״ע.**

הנה בימים אלו עיינתי בספרו ב"ש[58] בתשו' סי' ט', מה שמעלי' כת"ר נושא ונותן בדין אשה קטלנית. והגם כי מי אנכי נבער מדעת לגשת מול הדרת כבודו להתחרות אליו בענין חריפותו ופלפולו, עכ"ז מדעתי את כת"ר ואת רוחו הנמוכה, לזאת הרהבתי עוז בנפשי לשחר פני כת"ר שישיב גם לאיש כמוני ברוח נדיבה, על אשר אשאל מה שלא זכיתי להבין בדבריו לעומק המושג וקוצר דעת המשיג.

א) בדבר השאלה אשר הבעל הי' מסוכן וגרשה ואח"כ נתרפא, לא נזכר כלל שהי' גוסס. והנה באופן כזה ודאי אין להחזיקה לקטלנית, כי רוב חולים אפי' מסוכנים הם לחיים, רק בזה נראה מתוך התשובה שהי' גוסס, וכמבואר להדיא בלשונו הטהור עד שהי' מסוכן וגוסס, ומסתמא נשמט תיבת גוסס גם מדברי השאלה, אבל זהו עיקר גדול, אשר על יסוד זה נבנה כל הבנין.

ב) אמנם גם באופן זה שהי' גוסס, קצרה דעתי מלהבין, איך לדון את האשה בזה למוחזקת שבעלי' מתים, במה הוחזקה הלא לרשב"ג בעינן דוקא תלתא זימני, ואף לדברי רבי דבתרי זימני הוי חזקה, מנלן להוסיף על דבריו לאמר דבחד מת והשני גוסס דהוי נמי חזקה, והלא לשון התוספתא מבואר להדיא ניסת לראשון ומת לשני ומת דוקא. גם בגמ' דכתובות דמ"ג מדייק הגמ' אבל נתארמלה תרי זימני תו לא חזי לאנסובי. ובנידון דידן הא לא נתארמלא רק זימנא חדא.

ומה שכת"ר כתב דאולי זה אינו אלא למ"ד מע"ג כו' אבל למ"ד מז"ג יש להסתפק, ואיך אפשר לומר כן דדברי רבי מה שמדייק לשונו לשני ומת דוקא, לא מתוקם רק אליבא דרב הונא דאמר מע"ג ולא אליבא דרב אשי. ובפרט שרוב הפוסקים פסקו כרב אשי, ואיך אפשר לומר שלא יתוקם דברי ר'. וגם לי' הגמ' דכתובות נתארמלא תרי זימני אליבא דרב אשי, ואם הי' הסברא נותנת דלמ"ד מז"ג, גם בגוסס נחשבה לקטלנית, הא אפשר להוכיח כמ"ד מע"ג, דאי כמ"ד מז"ג הו"ל לאשמועינן רבותא טפי, ניסת לראשון ומת, לשני ונעשה גוסס, א"ו דאף למ"ד מז"ג היינו דוקא כשמת השני, ולא כשנעשה גוסס. ומה בכך שרוב גוססים למיתה, אם באמת הרי הוא כחי לכל דבריו (יו"ד של"ט סעי' א).

---

58) בנין שלמה איידקוהנען תרל"ג, סי' ט', בענין קטלנית.

שו"ת הצמח צדק נדפסה בחאהע"ז ח"א סי' כז, ומהדורה אחרת בשו"ת דברי נחמי' אהע"ז סי' א (ונדפסה במהדורה החדשה של שו"ת הצ"צ אהע"ז ח"ב סי' שלא).

שו"ת הצ"צ נדפסו בשנת תרל"א, ובעל הבנין שלמה לא ראה תשובה זו, רק את הנדפס בדברי נחמי' בשנת תרכ"ו, ובו דן בתשובה הנ"ל.

ובפרט בני״ד שבאמת נתרפא אח״כ, ומנלן לומר דזהו מחמת שגירשה, ואם לא הי׳ מגרשה הי׳ מת, כיון דעד עתה לא הוחזקה לקטלנית, דגוסס כחי. ועוד דאם נחשוב אותו כמת, איך גירשה, הלא אין גט לאחר מיתה. ובאמת מבואר בשו״ע סי׳ קכ״א סעי׳ ז׳ דגוסס הרי הוא כחי ויכול לגרש.

ג) וגדולה מזו דאף בנתארמלה תרי זימני, אם הי׳ בעלה אחד זקן (ב״ש סי׳ ט׳ סק״ו) או חולה שאינו גוסס דדמי לזקן (בגיטין דכ״ח ע״א) הגם דרוב חולים לחיים, אינה נעשית קטלנית בזה, אע״ג דגבי רוצח ההורג את החולה אפילו חולה מסוכן (ואפילו גוסס בידי שמים) חייב, דקרינן בי׳ ואיש כי יכה כל נפש, ומי שעשאו לחבירו גוסס פטור (וזהו ל״ד משום גזה״כ כאשר יתי׳ אי״ה).

והכא דבניסת לחולה ומת לא נעשית קטלנית, נמצא אנו רואים דקיל דינא דקטלנית מדין רוצח, דכל כמה דמצינן למתלי דלא מחמתה מת תלינן, כ״ש כשנעשה גוסס ולא מת, דבענין זה גם רוצח פטור, ודאי דלא מחזקינן אותה לקטלנית, וזיל בתר רוב נשים דעלמא דאינן קטלניות, אלא ודאי צריכים אנו לומר דאף אם לא הי׳ מגרשה הי׳ מתרפא.

ובלא״ה דוחק לומר אשר אחר שנעשה גוסס ומעותד למות ודאי מחמת מזלה, ומחמת שגירשה הכריע מזלו כ״כ שיחי׳ בתחה״מ ממש למעלה מן הטבע. אלא כיון שיתרפא ודאי לא הי׳ עליו שם חשיב כמת מעולם. וכיון שלא מת לא הוחזקה כנ״ל. וכיון שלא הוחזקה, א״כ לא נחלה כלל מחמת מזלה, ולא נתרפא מחמת שגירשה.

והא דלענין סכנה חיישינן אפילו למיעוטא, היינו דוקא בהוחזק הסכנה, דאל״כ יהיו כל הנשים אסורות מחמת מיעוטא דנשים קטלניות, וכן גבי מים מגולים דחיישינן שמא שתה מהם נחש, היינו דוקא במקומות שמוחזקים שם נחשים, ואז חיישינן אף דהוי נחשים מיעוטא (כפירש״י), אבל עכשיו שאין נחשים מצוים אצלינו ליתא כלל לאיסורא דמים מגולים, כדאי׳ ביו״ד סי׳ קט״ז סעי׳ א׳.

ועוד יש להביא ראי׳ מהא דאי׳ בגמ׳ דחולין בהמה בחיי׳ בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה, נשחטה בחזקת היתר עומדת עד שיודע לך במה נטרפה, נמצא מובן מזה דחזקה לא מיקרי רק עד שיודע לך דוקא בבירור, ומש״ה אם בא זאב ונטל בני מעיים כו׳.

ד) והנה הראי׳ שהביא כת״ר מתוס׳ דסנהדרין בגוסס בידי אדם מה שהקשו, אותו שעשאו גוסס אמאי פטור הא רוב גוססים למיתה, והוצרכו לתרץ משום שהקילה עליו התורה, נמצא דבלא״ה הוי אזלינן בתר רובא להרוג את הרוצח, ג״כ אינו מובן לי כלל, דאדרבא מדברי

התוס׳ הנ״ל גופא איפכא מסתברא, דעיקר קושית התוס׳ הוא משום דבדיני נפשות הולכין אחר הרוב, ולולא האי טעמא שהקילה עליו תורה הי׳ מן הדין להרוג את הרוצח, משום דאזלינן בתר רובא, אע״ג דעדיין הוא חשיב כחי, וכמבואר בדברי התוס׳ להדיא אין הורגין אותו כ״ז שהוא חי, אבל לגבי קטלנית לא שייך כלל למיזל בתר רובא דרוב גוססים, רק תליא בזה אם הוא עדיין חי, וממ״נ אם דעת כת״ר להשוות דין דקטלנית לכל דיני נפשות בענין למיזל בתר רובא, אין הקש למחצה.

[הגם דבדברי אדמו״ר ז״ל ג״כ מבואר האי סברא דשאני התם שהקילה עליו התורה, היינו דוקא באופן שרוצה לומר דמהא דסנהדרין אין ראי׳, ואין רוצה לדמות. וגם זה כתב בדרך אפ״ל, ותיכף מצא סברא גם להיפך להקל גבי קטלנית דאדרבא כיון שהכא רק גרמא אין להוסיף חומרות. אבל דעת כת״ר להביא ראי׳ משם, נמצא הוא משוה דין דקטלנית לדיני נפשות, לזה אינו מובן לי דמה ראי׳ משם, אולי צריך להשוותם גם בענין זה שהקילה עליו התורה].

וצריך להשוותם גם בענין זה שהקילה עליו תורה לא לחייב את הרוצח כ״ז שלא נתברר שמת על ידו, דהיינו כשבא אחר והרגו. ופשיטא בנידון דידן הרי נתרפא אח״כ. ונהי דלא בריר לן דלמיא נתרפא מחמת מזלו אחר שגרשה, אבל זה ודאי לא נתברר דהיא קטלנית, שמא הי׳ מתרפא בלא״ה, והתורה הקילה לא לחשוב אותו לרוצח כלל, כ״ז שלא נתברר דוקא שמת על ידו, כגון אם בא אחר והרגו, אז פטור הראשון שעשאו גוסס.

והא דהשני פטור הוא רק משום גזה״כ דכי יכה כל נפש דוקא, ולא משום שלא נתברר לן אולי הי׳ מת מהכאת הראשון שעשאו גוסס, רק זה ודאי דגוסס חשיב חי. וראי׳ מגוסס בידי שמים דלא שייך שם האי טעמא דכי יכה כל נפש, שהרי הכה כל הנפש והחיות שניתן לו מן השמים (כסברת כת״ר דמה לי אם יש לו חיות רב או מעט) אז באמת ההורגו חייב.

ה) ומעתה נכונים מאד דברי אדמו״ר נבג״מ בס׳ דברי נחמי׳ בדין אשה שנשאת לא׳ ומת ונשאת לשני וג״כ מת, רק שלפני מותו גרשה בתוך חליו, דלמ״ד מז״ג יש להקל, במכש״כ ממי שעשאו לחבירו גוסס ע״י הכאה דפטור אם אח״כ בא אחר והרגו בפו״מ (הגם דהשני ג״כ פטור זהו משום גזה״כ כנ״ל), ואפשר אם לא הי׳ בא השני והרגו הי׳ מתרפא, אע״ג דרוב גוססין למיתה, ובד״נ הולכים אחר הרוב, רק משום שהקילה עליו תורה שחובשין אותו ואין הורגין אותו מיד כ״ז שהוא חי, וזימנין נמי דאומדין אותו למיתה וחי, לכן כשא״א לברר מחמת שבא

השני והרגו, הראשון פטור, דחשבינן אותו כחי לגבי דידי' ולא נחשב רוצח.

וראי' מגוסס בי"ש דנמי נחשב כחי אפילו לחייב את הורגו, א"כ הכא (בשאלת אדמו"ר) כשגירשה לא הי' גוסס כ"א חולי מסוכן (ורוב חולים לחיים) כ"ש דחשבינן לי' כחי ממש לגבי דידה דלא תהא נחשבת קטלנית. והגם שמת אח"כ, אבל לא נתברר הדבר אשר מת על ידי מזלה, כיון שמת אחר שגירשה, ואז לא הי' במזלה כ"א במזלו, נמצא אף אם מת מאותו חולי יש סברא נכונה להקל, במכש"כ ממי שעשאו לחבירו גוסס כנ"ל. כ"ש וכ"ש כשנתרפא הרי נתברר למפרע שלא הי' חולה למות, ומה בכך שאמדוהו למיתה, אם אח"כ נתברר להיפך, ואף אם אפשר לומר שזה שנתרפא הוא מחמת מזלו, אבל עכ"פ זה ודאי לא נתברר שמחמת מזלה הי' מת בודאי.

ו) גם מה שהביא כת"ר ראי' לזה דחמירא סכנתא מהא דכפתו לפני ארי דפטור משום דהוי רק גורם, וגבי קטלנית אסרוה להנשא משום גורם דמזל או מעין אינו מובן לענ"ד כלל (והגם דהאי סברא מבואר ג"כ בדברי אדמו"ר נ"ע, גם שם אינו מובן לי).

א', במה נחלק דין קטלנית מדין דכפתו לפני ארי, שיקרא זה סכנתא וזה איסורא, הלא בשניהם יש סכנת מיתה, ואדרבא הסברא נותנת דכפות לפני ארי הוא יותר מסוכן.

ועוד מי התיר לכתחלה לכפות את חבירו ולהניחו לפני ארי, אם כפתו והניחו פטור משום דהוי רק גורם, והכי נמי קטלנית אם עברה וניסת ומת בעלה ע"י ג"כ פטורה משום גורם, ובמה מצא חומרא בקטלנית יותר מכפתו לפני ארי.

ולכאורה לענ"ד אדרבא מצינו קולא בקטלנית לגבי איסורא, דהנה כל הנושא אשה בעבירה אפילו באיסור דרבנן כופין אותו להוציא (אה"ע קנ"ד סעי' כ'), ואפי' נשא אשה ושהה עמה י' שנים ולא ילדה כופין אותו להוציא (כתובות דע"ז ע"א), וכן אפסק הלכתא סי' הנ"ל סעי' י' (ורק גבי שהה י' שנים לא נהגו לכוף בזה"ז כדאי' שם ובסי' א' סעיף ג' בהג"ה ובלבד שלא תהא אסורה עליו). וגבי קטלנית סתם המחבר בסי' ט' סעי' א' כדעת הרמב"ם דאם נשאת לא תצא, ואפי' נתקדשה יכנוס, וכתב ה"ה הטעם (בפכ"א מהא"ב) שאין להוסיף על גזירה של דבריהם אלא מה שאמרו הם בפי' כו', נמצא גם בנ"ד אין להוסיף על דבריהם.

גם מ"ש כת"ר דהתוס' משני דלא חשבינן לי' משום דעשאו גוסס, כמו שהרג כל הנפש, אבל לא משום דחשבינן לי' כחי. ובדברי התוס' מבואר להדיא דחשבינן לי' כחי.

והנה מי אנכי לבא ח״ו לסתור דברי כבוד תורתו, אשר ידיו רב לו בפלפול וסברא, אני העני אין לפני אלא מה שעיני רואות, טרוד בהבלי עולם, רק תולה אני בחסרון ידיעתי, אשר איני מבין את דבריו אף שמץ מנהו [...] טוב טעם ודעת ילמדני בכל הדברים הנ״ל אשר אני בהם מחוסר הבנה, לפקח עינים עורות ולהורני הדרך הישרה במעגלי צדק בדבריו העמוקים ממני.

כ״ד המעתיר דו״ש וחפץ הצלחתו

אברהם חיים ראזענבוים

הערות לס׳ באר אליעזר

למען כבוד הרה״ג חו״ב צמ״ס, שמו נודע בשערים כו׳ מוהר״ר אליעזר סופר נ״י

מדי עברי בין בתרי ספרו באר אליעזר[59] וראיתי בו דברים ישרים ונכוחים למוצאי דעת, ראוים הדברים למי שאמרם, מצאתי במו גם דברים הצריכים ביאור לאיש כמוני, ואלה המה.

א. בפתיחה בתחילתה ד״ה גרסינן ז״ל, והיכן מבואר דיעשה שלום אף בפשמ״ט, ע״ש בפרש״י וז״ל שלום שלום תרתי זימני, א׳ למעלה וא׳ למטה ע״כ. ואי משום דק״ל לשון הכתוב דקאמר לי לי, עי׳ חדא״ג מהרש״א וז״ל, כפל ענין השלום לו יתי׳ ב״ה כי שני העולמות שלו יתי׳ ב״ה הם כל ע״כ. וכ״ה בזהר במדבר דקי״ח ע״א ע״ש, ועי׳ בתיקונים דמ״ה ע״ב ודמ״ז ע״ב.

ב. בברכות דמ״א ע״ב ר״ח ורב המנונא כו׳, וקשה לו איך בריך רה״מ קודם ר״ח שהי׳ כהן כו׳ או והוא העיקר דרה״מ הי׳ רבו של ר״ח מדקא״ל מר עכ״ל.

הנה בקדושין דכ״ה גבי סבי דנזוניא משמע להיפך דרה״מ הי׳ תלמידו של ר״ח. וכן אי׳ להדיא בעירובין דס״ג גבי רה״מ אורי בחרתא דארגיז בשני דר״ח. ואם כי מבואר בתוס׳ שם דתרי רה״מ הוי, הנה חד תלמידו של ר״ח וחד תלמידו של רב, אבל זה לא מצינו שהי׳ עוד רה״מ רבו של ר״ח.

והראי׳ שהביא מר מדקא״ל מר, אין ראי׳ כלל, ע׳ ביצה ד״ו גבי רבינא הוי יתיב קמי׳ דרב אשי חזי׳ דהוי עציב כו׳ אמאי עציב מר כו׳

---

59) ווארשא תרל״ב.

ולותיב מר האידנא. ועי בעירובין דס״ג רבינא סר סכינא בבבל א״ל רב אשי מ״ט עביד מר הכי. ועי בכתובות דפ״ה דרבא קרי לרב פפא תלמידו בשם מר. ועי בברכות דמ״ו גבי ר׳ אבוה ור׳ זירא דקראו זא״ז בשם מר, לישרי לן מר כו׳ לא ס״ל מר כו׳.

ועיקר קושיתו אינני מבין, דלמא לא הי׳ רוצה ר״ח לאכול כלל לא התמרי ולא הרמוני, ודלמא הוי אכיל חד מינייהו, ודילמא הוי אכיל תרווייהו ובריך ארמוני ברישא.

ואי משום דשתיק לי׳ רה״מ לא אירי׳, דכה״ג מצינו בשבת ד״נ ע״ב גבי אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוי יתבי אייתי לקמייהו ברדא, אמימר ורב אשי משו מר זוטרא לא משא, אמרי לי׳ לא סבר לי׳ מר כו׳.

ועוד קשה מנ״ל למר דגם רה״מ לא הי׳ כהן.

הנני המתאבק בעפר תלמידי החכמים, מצפה לתשובתו

אברהם חיים ראזינבוים

פרק שביעי

כתביו בקבלה וחסידות

הערות למאמר לך לך תר״נ

ב״ה אור יום ה׳ י״ט כסלו לסדר וי״ט אלינו חסד, תר״נ, סמאלענסק

כבוד מחו׳ יקירי המופל׳ וו״ח כו׳ מ׳ חנוך הענדל נ״י

... המאמר אשר נאמר בפ׳ לך לך[60] נראה מקיצור הדברים אשר שלח לי כי הוא מאמר יקר ונכבד מאוד, הפותח שערי אורה כו׳, רק הקיצור אינו מספיק לי לבא אל המטרה.

ומהו ענין גוי גדול אשר לפי׳ המדרש הוא ברי׳ חדשה, הנעשה ע״י שינוי מקום בעבודה בנפש כלומר הזזה והתעוררות רחמים על נפשו (כפי׳ הר״ן כו׳) שירדה מאיגרא רמה כו׳, היינו ממקום כבודה להיות במאסר הגוף כמשל בן המלך בשבי׳, אשר זהו ג״כ שינוי מקום מאיגרא רמה כו׳, ואח״כ נאמר אשר בחי׳ זו בחי׳ ברי׳ חדשה נעשה ע״י מצות מעשיות, מעשים טובים ומאירים (ואולי יובן זה עם מ״ש בתו״א ד״ה השמים כסאי בענין וצדקה תרומם גוי, דבחי׳ ברי׳ חדשה אשר זהו״ע השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה דוקא, זהו בחי׳ ואעש״ך לגוי״י גדול, וביאור השמים החדשים כו׳ וברי׳ חדשה יובן ממ״ש באריכות בד״ה כי כאשר השמים החדשים שבלקו״ת, ובביאור שם, אך אין מדרש בלא חידוש כו׳).

אמנם זה אינו מובן לי מדברי מכתבו בענין הנה ה׳ יוצא ממקומו, אם פי׳ הירושלמי מתאחד עם דברי הזהר באתרי׳ הוי׳ כו׳, דלכאורה לפי פי׳ הירושלמי מה שהוא יוצא ממדה״ד כו׳ זהו יוצא ממקומו, הנה מקומו הוא מדה״ד הוא לכאורה היפך דברי הזהר באתרי׳ הוי׳, ולאו באתרי׳ יו״ד, ופי׳ הזהר הוא באופן דגם בבחי׳ אד׳ לאו באתרי׳ יאמר מבחי׳ באתרי׳ שהוא הוי׳, וזהו פי׳ הוי׳ יוצא ממקומו לפי הזהר.

---

60) המשפיע ר׳ הענדל כתב לו את תוכן המאמר שאמר אדמו״ר בש״פ לך לך תר״נ, וע״ז משיב לו כאן הרא״ח.

המאמר הנ״ל לא נדפס, ואף לא נרשם ברשימת מאמרי דא״ח. אבל ראה תוכנו ב״תורת שמואל״ תרל״ג עמ׳ י׳, ובנסמן בהערות שם.

כן נראה מדברי מכתבו, והוא קרוב יותר לפי' התי"י ע"פ זה הא ה' מתגלי מאתר בית שכינתי' ויתגלי וירמוס ית תוקפי ארעא.

ועוד בה שלישי' הוא פרש"י דמפרש יוצא ממקומו מכסא הרחמים לכסא הדין, והוא לכאורה היפך ממש מפי' הירושלמי. ואולי י"ל דכוונתו שכ' כדברי הזהר המשכת ש' הוי' בש' אד', וזהו מכסא הרחמים לכסא הדין, ולכן בעבודה בנפש האתעל"ת לבחי' זו הוא ג"כ שינוי מקום פי' הזזה והמשכת רחמים על נפשו בהיותו במאסר הגוף, וגם מצות מעשיות, מעט ומאירים המשכות אורות בכלים דוקא, ופי' הירושלמי אולי הוא ע"ד לעתיד יוציא חמה מנרתקה כו', גילוי ש' הוי' בעצמו, ולא יכנף עוד מוריך.

ירא אני לערב דברי חול בדברי קדש, כמצווה עלינו את ה' תירא לרבות[61] כו', אשר רוח ה' דיבר בם ע"פ מקורים נאמנים ושרשים אמיתים, ע"כ אם יהי' לו שעת הכושר ליכנס לכ"ק כו' בדברים בע"פ דוקא, להתיר את הספקות הנ"ל, וישיבני נא במכתב אשר ישמע מפ"ק. ואם שגיתי, הנה מעתה כל דברי בזה בטלין ומבוטלין כו', ולא יהון חלין כלל וכלל, כי אינני בכל הנ"ל רק כמסתפק ושואל.

בענין הנ"ל

ב"ה ה' צו שנת חיי"ם ועוש"ר

כ' מחו' יקירי המופ' וו"ח חו"נ י"א כו' מ' חנוך הענדל נ"י

... בדבר השאלה אשר שאל מחו' מכ"ק הרש"ב שי', לא קלע מחו' אל המטרה והחפץ אשר הי' עיקר כוונתי לשאול, ונדבר בזה איה"ש בהתראותינו פנים בחוי"ש, ותשובתו הרמתה אין יד שכלי משגת מקוצר המשיג כו', רק זאת הרווחנו מדבריו, כי יהי' בדומה לדברי המד"ר אשר ע"י בחי' לך לך מארצך נעשה ואעשך לגוי גדול בחי' ברי' חדשה, וכמו"כ למעלה ע"י הוי' יוצא ממקומו הוא יוצא מכסא דין לרחמים על ישראל, ועי' נא בפרש"י ובת"י ע"פ זה (מיכה א' ג').

---

61) תלמידי חכמים (פסחים כב, ב).

הערות למאמר שבועות תרט"ל

כבוד[62] ב"א היקר משכיל על דבר אמת, רחימא דנפשאי, כ"ש מר שמואל שיחי'

ביום ג' י"ט תמוז שלחתי לכם מכתבי באריכות כאשר הבטחתי לכם, ועתה הנני מוסיף ידי לכתוב לכם.

הנה בשבועות שנת תרט"ל בחיי אדמו"ר נבג"מ הייתי בליובאוויטש, ושמעתי שם דרוש נכבד המתחיל צאינה וראינה[63], ומדבר שם בענין מהיכן זכו ישראל לק"ש ממתן תורה, שפתח הקב"ה שמע ישראל אנכי כו' נענו כולם ואמרו ה' אלקינו ה' אחד, ה' אלקינו הוא קבלה על דבור אנכי, ה' אחד על דבור לא יהי' כו', אשר ב' דברות אלו הם כוללים רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת.

ושאלתי אז כשנכנסתי ביחידות מפיו הק', לפ"ז יהי' שרש המ"ע בי"ה ושרש הל"ת בו"ה, כידוע שהוי' אלקינו הוא יחוד או"א והוי' אחד הוא יחוד זו"נ. והא מבואר בלקו"ת פקודי באריכות ובכמה דוכתי ששרש הל"ת הם בי"ה ומ"ע בו"ה, ולכן שמי עם י"ה בגימט' שס"ה זכרי עם ו"ה רמ"ח.

והשיב לי בזה"ל, מבואר במ"א (ונעלם ממני מקומו[63*]) זכור עם י"ה גימט' רמ"ח, הרי מ"ע שייך לי"ה, כי יש לאו הניתק לעשה, גם יש חילוק בזה מצד נותן התורה לגבי המקבל.

ולא הבנתי אז כוונתו, רק רשמתי לזכרון דבריו הקדושים. ואולי יש לפרש לפענ"ד, כי התורה בשרשה כמו שהיא למעלה (היינו בכתב, תרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן גי' כתר), שם שרש הל"ת גבוהים יותר, ובכ"מ לאו קודם להן, וזהו שמי עם י"ה שס"ה כו', וכשקבלו ישראל למטה את התורה (היינו כמו דאורייתא מחכמה נפקת) וזהו זכור ושמור, הנה זכור בכלל ציווי על מ"ע ושמור על ל"ת, כמו השמר פן ואל אינו אלא ל"ת, אז שרש המ"ע בי"ה, כי זכור עם י"ה רמ"ח.

והנה הוי' אלקינו הוי' אחד זהו קבלת הדברות אנכי ולא יהי' לך הכוללים כל התרי"ג מצות, אז שייך מ"ע להוי' אלקינו יחוד או"א י"ה. ואולי מטעם זה, לענין קיום המצות, מ"ע גדולה שדוחה את ל"ת, אבל

---

62) הר"ש ראזענבוים כתב בראש הדף: **מכתב ששלח אלי דודי ר"ח ז"ל ממדינת אמעריקא.**

63) לא נדפס. ראה רשימת מאמרי דא"ח עמ' מב.

*63) ראה תו"א סט, ד. תו"ח שפו, ב.

לענין תשובה שנצרך אז לעורר שרש התורה כמ״ש למעלה בכדי למלאות הפגם כו׳, הנה אם עבר על מ״ע ושב, אינו זז משם עד שמוחלין לו, ועל ל״ת תשובה תולה ויוה״כ מכפר כו׳. עי׳ אגרת התשובה פ״א.

עוד שאל איש אחד ממנו בדרוש הנ״ל, והשיב לו ג״כ. ובפעם שני אכתוב לך אי״ה מה ששאל ומה שהשיב.

הנני דודך דו״ש ומצפה לתשובתך

אברהם חיים

הערות לביאורי הזהר

צ״ע[64] בביאוה״ז על מאמר לא טוב היות האדם לבדו[65], וז״ל שם, וענין בחי׳ מקיף זה נמשך מבחי׳ חיצוניות בינה כו׳, ובפ׳ נח שם בד״ה ר׳ חייא פתח בענין המתחיל וזהו״ע ופרוס כו׳, כתב בזה״ל אור מקיף דבינה שהוא בחי׳ פנימית בינה כנ״ל באריכות. ולכאורה סותר זא״ז, אם לא שנאמר שטעות הדפוס נפל באי׳ משני המקומות הנ״ל. או שיותר קרוב לומר שאיננני מבין כוונתו בדבריו בטוב. ונא לעיין בזה ולכתוב לי דעתך בזה.

שם במאמר הנ״ל, ר׳ חייא פתח, וכידוע דלשון פריעה היא ענין התגלות כמו ופרע את ראש האשה, וגם הו״ע הבדלה, ולא הביא ראי׳ מאיזה פסוק על ענין הבדלה. ונראה לי שהוא מלשון למה משה ואהרן תפריעו (שמות ה׳ ד) ופרש״י שם תבדילו כו׳, עי״ש.

נלאיתי מעט מטורח הכתיבה, כי רב ממני לפי כחי, על כן דברי לעו ובלי סדרים מקדימה ואיחור. הודיעני נא יקירי למתי בדעתם לנסוע בשלום מבית אביך למחוז חפצך.

י״ב או כ״ד צירופים

עי׳[66] בסש״ב פמ״א כי בכל שעה שולט צירוף אחד מי״ב צירופי שם הוי׳ ב״ה בי״ב שעות היום, וצרופי ש׳ אד׳ בלילה כנודע, וכן מבואר

---

64) הר״ש ראזענבוים כתב בראש הדף: **מה שכתב אלי דודי ראי״ח ז״ל.**

65) הר״ש ראזענבוים העיר עה״ג: **בטעות כתב שלשון זה הוא בד״ה לא טוב היות כו׳, ובאמת גם לשון זה הוא בפ׳ נח בד״ה ר׳ חייא פתח כו׳.**

66) מהעתקה שבראשה רשם הר״ש ראזענבוים: **העתק מכ״י דודי ז״ל.**

בהרבה מקומות. וצ״ע[67] דבספר יצירה איתא ד׳ אבנים בונות כ״ד בתים.

ובס׳ בני יששכר איתא ג״כ, כי י״ב צירופי הוי׳ כנגד י״ב חדשי השנה, אינני מבין ג״כ כנ״ל, והלא כל תיבה בת ד׳ אותיות מצטרפת על כ״ד תיבות, וכמו שרשום בתיקון ליל שבועות, אחר כל ספר מכ״ד ספרי קודש צירוף אחד משם אד׳ ס״ה כ״ד צרופים, וכן הוא ג״כ עפ״י כללי החשבון, ב׳ אבנים בונות ב׳ בתים, ג׳ אבנים צריך לכפול ג״פ ב׳, והוא ששה בתים, ד׳ אבנים תכפול ד״פ ששה, עולה כ״ד, ה׳ אבנים תכפול ה״פ כ״ד עולה ק״כ, כידוע מענין ק״כ צירופים ש׳ אלקי׳, ו׳ אבנים תכפל ו״פ ק״כ עולה תש״כ.

וכן ראיתי בפי׳ יוסף תהלות להרב חיד״א ז״ל ע״פ ראש דברך אמת, סופי תיבות אלו הוא תש״ך כמספר הצרופים מתיבת בראשית. וכן איתא גם בס׳ בני יששכר בפ׳ שקלים או זכור, ז׳ אבנים תכפול ז״פ תש״ך עולה 5040. וכן מבואר באגה״ק פ״ה המתחיל ויעש דוד שם וז״ל כמ״ש בס״י שבעה אבנים בונות חמשת אלפים וארבעים בתים, מכאן ואילך כו׳ עכ״ל. ח׳ אבנים תכפול ח״פ 5040, וכן לעולם.

ובמאו״א מערכת מ׳ סי׳ כ״א מדת יום איתא וז״ל, י״ב צרופי הוי׳ ביום י״ב אתון דאד׳ בלילה עכ״ל, כתב בלשון אתון ולא צרופים, י״ל דד׳ אותיות דשם אד׳ כשהם במילואם יש בהם י״ב אתון, אלף, דל״ת, נו״ן, יו״ד, וצע״ג לישב כל הנ״ל.

אח״כ ראיתי בס׳ בני ישכר במאמרי ר״ח ניסן מאמר ד׳, טיול בפרדס, וז״ל דהנה שם הנכבד יש לו כ״ד צרופים כמשפט כל תיבה בת ד׳ אותיות שבונה כ״ד בתים, דהגם דאין לו רק י״ב צרופים, היינו משום שיש בו ב׳ אותיות שוות (כלומר ב׳ ההי״ן), אבל כשנעריך ה׳ ראשונה משתנית בכתיבתה וצורתה מן ה׳ אחרונה, א״כ ישנם כ״ד צרופי כמשפט כל תיבה בת ד׳ אותיות שבונה כ״ד בתים כמבואר בס׳ פלח הרמון להרמ״ע ז״ל עכ״ל ע״י״ש באריכות יותר.

[עכ״ל דודי ז״ל, ואני כתבתי לו אח״כ, מה ששמעתי בשם חסיד אחד מנעוול, שלדעתו בשם הוי׳ לא יש רק י״ב צירופים לפי שהב׳ ההי״ן הן שוות, והם מאירים בי״ב שעות היום, ובשם אד׳ יש כ״ד צירופים והלילה מתחלקת לכ״ד חלקים, ובכל חלק, היינו בכל חצי שעה, מתחלף הצירוף, ובכל משך כ״ד חלקי הלילה מאירים כל הכ״ד צרופי ש׳ אד׳. ומדייק כן מלי׳ התניא פמ״א שבצירופי הוי׳ כתב, י״ב צירופי ש׳ הוי׳ ב״ה, בי״ב שעות היום, ואח״כ כ׳

---

67) ראה מ״ש בזה תורת שמואל תרל״ה ח״א עמ׳ קסו. הערת כ״ק אדמו״ר זי״ע בתניא עם מ״מ ליקוט פירושים כו׳ עמ׳ תתסח.

וצירופי ש׳ אד׳ בלילה כנודע, ולא כ׳ לא י״ב צירפי ש׳ אד׳, ולא י״ב שעות הלילה. וע״ז השיב לי דודי ז״ל, וז״ל:]

החסיד מנעוול, הנה זה בא בכ״דו, בדבר צירופי ש׳ אד׳, והוציא לצור״ף כלי אין חפץ בו, אשר אי אפשר להתקיים אפילו שעת אחת, רק חצי שעה, ותלה בוקי סריקי בלשון התניא, ותלה דלא תניא בדתניא, ודייק בדבריו שלא הזכיר לא י״ב צירופי ש׳ אד׳, ולא י״ב שעות הלילה

הנה בעל הכד הזה צלל במים אדירים והעלה בידו חרס הנשבר, כי נשברה כדו על המבוע, ולא נמצא במכתתי חרש אף לחשוף מים מגבאי, ודיוקו אין בו ממש, כי אדמו״ר נבג״מ זי״ע סמך על מש״כ מקודם גבי י״ב צירופי ש׳ הוי׳ ב״ה בי״ב שעות היום, ואין דרכו של אדמו״ר ז״ל להאריך במקום שיובן כוונתו בלא אריכות, כי כל אותיותיו מנויות וספורים, ונהפוך הוא אשר אם הי׳ כוונתו כדברי בעל הכד הזה (אשר אין לדבר, וגם לא להרהר מזה כלל) לא הי׳ לו לאדמו״ר זצ״ל לסתום אלא לפרש.

ובבאורי הזהר פ׳ במדבר בד״ה איש על דגלו, בענין המתחיל וביאור דבר זה, איתא להדיא בזה״ל, אבל בלילה שולטים י״ב צרופי אד׳, והן י״ב שעות הלילה עכ״ל. ובודאי שמע זאת מפ״ק אביו אדמו״ר נבג״מ זי״ע, כמו שנדפס על השער בס׳ באוה״ז, אשר דרש דרש כו׳ שהוא יכתוב כל הדברים ששמע מפיו הק׳, וכן מבואר שם בהקדמה באריכות יותר, שבכל הכתבים שלו שבידי אין דבר נוסף מעצמו, כ״א במה שבא באיזה מקומות לפרש ולבאר בתוס׳ ביאור במקום שקיצר בלה״ק ז״ל, וגם זה נלקח מדברי אור תורתו המבוארים כו׳ במקומות אחרים כו׳ עכ״ל עי״ש, ודבריו של החסיד הנ״ל דחוקים לגמרי.

סדר ארבעת הבנים שבהגדה

ב״ה ח׳ מ״ח תרמ״ד פלעשצעניץ

כ׳ מחו׳[68] יקירי הנגיד מופ׳ ושנון משכיל על דבר אמת כו׳ מו״ה יהושע ליפמאן נ״י

שלום לו ולכל ב״ב

מכתב כבודו מן עש״ק בראשית, כן מכתב בתו המשכלת המיועדת מן 7 אקטאבר, הגיעו לידי ביום אחד, נפלאתי מדוע התמהמהו בלכתן ערך שני שבועות, היו אצלי שעשועים לקראם פעמים ושלש, ואחר העיון

---

68) אשר בתו מיועדת להיות כלתו של הרא״ח כדלקמן (ראה גם לעיל עמ׳ יב), וכיון שהזכירו את הבנים, כתב ביאור בסדר ארבעת הבנים שבהגדה.

היו שניהם לאחדים בידי, לזווג את הבנים ממכתב הבת, עם העזין ממכתב האב.

וכיון שניצוצי ב״ן דתוהו מ״ה מברר אותם, כמו״כ גם כאן הב״ן שואל מ״ה, ובחכמ״ה איתברירו, אשר מהתאחדות שני המכתבים בסגנון אחד שפטתי בצדק ומישרים כי מעשה ידי הבת לאבי׳, בחכ׳ יסד ארץ, אבא יסד ברתא, בנעורי׳ בית אבי׳, שבח נעורי׳ לאבי׳, ובת פלוני היא.

*

הנה הבן חכם[69] [...] נגד בחי׳ ישראל, עז שבאומות, בן דאצי׳, בני בכורי ישראל, בת נדיב, בת היתה לאברהם ובכל שמה, גימ׳ בן.

הבן רשע נגד העז שבחיות, והכלבים עזי נפש דעשי׳, כלב גימ׳ בן (ויש להעיר ממשאחז״ל גבי קין וי״א כלב מסר לו קין, קינא דמסאבותא, שצריך שיהי׳ בו ניצוץ קדושה המחי׳ אותו כמו הש׳ דרשע, וכדאי׳ ע״פ שיני רשעים שברת).

התם נגד העז שבעופות בן דברי׳, ואימא מקננא בכורסי׳, והוא התרנגול, מ״י נתן לשכוי בינה ונק׳ גבר המעור״ר, אשר ע״כ משיבים לו על שאלתו כי בחוזק יד, בחי׳ גבורה בסוד עור״י צפון, ובינה מינה דינין מתערין ובשרשו בבריאה הוא מלאך גבריאל, והמלאכים נק׳ ג״כ לפעמים בני״ם כמו ויהי היום יומא דדינא ויבואו בני האלקי׳.

ושאינו יודע לשאול נגד העז בבהמה דקה, בהמ״ה גימ׳ בן, וזהו נגד בן דיצירה. והשייכות זל״ז י״ל בדרך אפשר כי ג׳ עולמות בי״ע הוא בחי׳ מחדו״מ, ונמצא אשר עולם היצי׳ הוא נק׳ עולם הדבור, וזהו בחיצוני׳ העולמות בחי׳ לבושין, ובפנימי׳ העולמות הנה שית ספירן מקננין ביצי׳, כמו שהמדות הם פנימי׳ הדבור, ולכן בכלל בהמה דקה שייך לעולם היצי׳, הן בפנימי׳ והן בחיצוני׳ כי בהמה דקה בכלל נק׳ בלה״ק צאן, הכולל כבשים ועזים, ובחי׳ המדות הם שייכים רק לזולת, לא כמו החו״ב השייכים להחכם והוא לבדו הוא, ולכן נק׳ צאן, לשון יציאה מן ההעלם לגילוי לזולתם. ובדרך פרט הנה כבשים הוא בחי׳ רחמים ועזים כשמם בחי׳ דין, כמ״ש שערך כעדר העזים. נמצא כי העֵז הוא העַז בבהמה דקה, ב״ן דיצי׳, ובלשון תרגום בחי׳ אחורים וחיצוניות, אז מתייחס עולם היצי׳ לבחי׳ הדבור, הנה הצאן בכלל נק׳ ענא מלשון דבור, ונחשב ג״כ לב׳ בחי׳ אימרי וגדי׳ היינו אמירה ודבור תבנית רך

---

69) מבאר את סדר הד׳ בנים לפי דברי רשב״ל (ביצה כה, ב): ג׳ עזין הן ישראל באומות, כלב בחיות, תרנגול בעופות, וי״א אף עז בבהמה דקה.

ותבנית קשה, ונמצא ג״כ כי גדי׳ הוא העז בבהמה דקה. ובזה יובן דגבי שאינו יודע לשאול נאמר והגדת לבנ״ך לשון הגדה.

ועפ״ז יבואר היטב מאחז״ל בפסחים דנ״ז מלכא ומלכתא הוי יתבי, מלכא אמר גדי׳ יאי ומלכתא אמרה אימרא יאי (וסימנך ה׳ בעזך ישמח מלך), הוא ע״ד כה תאמ״ר לבית יעקב ותגי״ד לבני ישראל, כי כל אחד תשוקתו להפכו, ומאן מוכח כ״ג, בחי׳ ימין, הוי לי׳ למימר ג״כ כמלכא דגדי׳ יאי. וזהו דלא הוי לי אימתא דמלכותא, התשוקה לבחי׳ גבורות. ולכן נפסקי׳ לימיני׳ דוקא.

ומה שבאמת אמר אימרא יאי הוא ע״ד אמור אל הכהנים בחשאי, ולא כעבודת הלוים לארמא קלא כמ״ש באריכות בס׳ שער ג״ע שער האותיות דרך ו׳ סוד אמירה עי״ש. ולכן יהב שוחד לפסקי׳ לשמאלי׳. ובזה יבואר ג״כ מה שבכ״י כבשים קודמים לעזים כמו שהכהנים קודמים ללוים בדרך או״י.

ומה ששניהם שקולים, כי בדרך או״ח עזים קודמים, ונעוץ תחב״ס, ע״ד שמים וארץ שמים קדמו וארץ קדמה, קורא אני עליהם כו׳, כי בדרך או״ח עיזי מסגי ברישא והדר אימרי בו ישא חשוכא והדר נהורא.

היוצא מדברינו כי הד׳ עזין דרשב״ל הן המה הד׳ בנים דהגדה, וזה ידוע כי מהבירורין דעזין דתוהו נעשה מזה בחי׳ צחוק ותענוג למעלה, לכן יצח״ק גימ׳ ד״פ בן. ובשלימות הבירורים לע״ל יאמרו ליצחק כי אתה אבינו.

וע״פ שיטה זו יצדק הסדר שסידר רשב״ל את העז שבחיות אחר העז שבאומות, לא לפי סדר ד׳ עולמות אבי״ע, היינו כמו שסידר בעל ההגדה את הבן רשע אחר הבן חכם. וטעם הדבר מבואר בפרע״ח שער חהמ״צ פ״ז ד״ה כנגד כו׳.

ומה שיש לי עוד לדבר בזה נדבר כשנתראה פנים איה״ש.

ומענין לענין באותו ענין אשאלה ממנו מענה לשון להסביר לי בטוב טעם ענין הד׳ בנים עפ״י אשר מצאנו ראינו בזה ג׳ שיטות חלוקות, שיטה הא׳ הוא כפי כל הנ״ל, ויהי׳ סדר הד׳ בנים נגד הד׳ עולמות כזה ״אעב״י״, כדאי׳ בהדיא בפרע״ח הנ״ל, וכסדר רשב״ל במס׳ ביצה כנ״ל. וע׳ בס׳ שג״ע שער האותיות אות יו״ד בסוד יוסף ובנימין, דלשם מבואר באריכות ג״כ כשיתין.

שיטה ב׳ בפרע״ח הנ״ל, כי הד׳ בנים כסדרן הם ימין שמאל קו האמצעי מלכות (אשר לפ״ז יצדק מה שיעקב נק׳ איש תם), ולפ״ז יהי׳

סדר הבנים כסדר העולמות ״אבי״ע״, חכ׳ קו ימין באצי׳ בינה קו שמאל בבריאה, ת״ת ביצי׳ ומל׳ בעשי׳.

שיטה ג׳ בסידור במאמר והגדת לבנך בסופו מבואר דלא כא׳ מן הב׳ שיטות הנ״ל, כי לפי המבואר שם יהי׳ סדר הבנים ״איב״ע״, ע״ש.

והנה על שיטה הא׳ מבואר הטעם בפרע״ח למה סידרם לא ע״פ סדר הד׳ עולמות, אמנם השיטה הג׳ מ״ש בסידור, הנה מלבד אשר נעלם ממני מקור שיטה זו, יש להבין ג״כ מדוע הקדים בעל ההגדה יצירה לבריאה.

אשר ע״כ אבקש ממעל״כ לעיין בזה, ולהשיבני ע״פ שכלו מפי ספרים ומפי סופרים, כיד ה׳ הטובה עליו.

ואחרי כל הדברים האלה, הנני מבטל מכאן ולהבא כל המודעות ומודעי דמודעי שלנו, ואנו אין לנו רק מה שהורו אותנו רבותינו הקדושים אשר נבג״מ, אין לנו פה להשיב ולא מצח להסיב ראש כי כו׳.

*

ונדבר כאנשים פשוטים, יודיעני נא כבוד מעלתו בהקדם מתי יבוא עם צרור הכסף הגשמי[70], אשר הוא תחת הזמן והמקום, לקיים כמדובר, ועשי׳ לעילא, והדברים העומדים ברום עולם הנחמדים מזהב הלא המה למעלה מהזמן, ושם כבר הזיווג שלם עלה ליפה, עם בוב״ב עוסקים בתומ״צ, כה יתן ה׳ לנו לראות בעיני בשר בעוה״ז הגשמי, בזמן ומקום, ולא המדרש עיקר, כמאמר העולם, איני חושד ההגדה כו׳.

ידידו ואוהבו המיועד להיות מחותנו, דו״ש מלונ״ח

אברהם חיים ראזין בוים

מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל

מה שרשמתי לעצמי הנראה לפענ״ד, חנוכה תרס״ו

מזוזה מימין ונ״ח משמאל, הנה ידוע מכמה דרושים כי מזוזה כולל חו״ג זו וזה, דו״נ ז״א ומ״ל, זכר חסדו ובנין המל׳ מהגבורות, ונ״ח הוא בחי׳ חו״ב, השמן הוא בחי׳ חכמה והנר הוא בחי׳ בינה. עי׳ מאורי אור אות נו״ן סי׳ ל״א כי נר נק׳ המל׳, ונר שבת הוא כנגד בינה ומל׳, ומל׳ דבריאה נק׳ נר מצוה עכ״ל. ואימא מקננא בכורסיא, וכ״ש נר

---

70 להוצאות החתונה.

חנוכה. והא דמבואר בסי' תרע"ח דנר שבת קודם לנ"ח, היינו רק משום שלום ביתו, אבל אם יש לו נר אחד לביתו יקח המותר לנ"ח.

וצריך להבין דלפ"ז הי' צ"ל נ"ח מימין ומזוזה בשמאל (ובסי' אוצר הכבוד לרבינו טודרוס הלוי נראה שהרגיש בקושיא זו, כי ז"ל בפ' במה מדליקין על ענין מזוזה בימין כו', מזוזה בימין כנגד שמאלו של הקב"ה ונ"ח משמאל כנגד ימינו כו'), כמו גבי תפילין קדש והי' כי יביאך שהם כנגד חו"ב הם מימין הקורא, שמע והא"ש שהם כנגד חו"ג משמאל הקורא, ובמזוזה כתוב ג"כ ב' פרשיות שמע והא"ש.

ולהבין זה ילה"ק מה דאיתא בגמ' דב["ב], הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך בי"א, וצ"ל מהו ענין הפיוס דבמה יוכל להתפייס, דאף דכל סדר השתלשלות הוא בבחי' משפיע ומקבל, וזהו חסד ואמת מן ינצרוהו, לא סגי לי' להעני להתפייס בזה, כי למה יגרע להיות הוא המקבל וחבירו יהי' המשפיע.

וי"ל כי הפיוס שלו הוא בזה אשר יש מעלה בהמקבל נגד המשפיע בדרך או"ח, וכמו לעתיד תהי' א"ח עט"ב, וכמאמר חז"ל גדול מה שהעני עושה עם בעה"ב יותר כו', כמו שאמרה רות לחמותה, שם האיש אשר עשיתי עמו כו', דבבחי' זו הנה המקבל הוא ג"כ משפיע, והשפעה זו היא במעלה יותר גדולה מהשפעת נותן הפרוטה, כמארז"ל גדול מה שהעני עושה כו'. וכן במשנה דיציאות השבת, בב' בבות קורא להבעה"ב בשם נותן ולהעני בשם נוטל, ובב' בבות קורא להעני בשם נותן כו'.

נמצא דהנותן פרוטה לעני סתם בלא פיוס, הנה הנותן הוא המשפיע לכן מתברך בשש ברכות כנגד ו' של ש' הוי' שהוא משפיע, אבל אם הנותן הוא מפייסו כנ"ל ומדבר על לבו דברים של פיוס, אשר באמת הנותן הוא המקבל והעני הוא המשפיע, נמצא שהנותן הוא משפיע וגם הוא מקבל לכן מתברך בי"א ברכות ו"ה של ש' הוי', משפיע והמקבל.

ואז הוא ע"ד אורות דאחליפו דוכתייהו אור החסד בכלי הגבורה, דהעני הגם שהוא מקבל, בחי' כלי הגבורה, אבל יש בו בחי' אור החסד, כי השפעתו בערך ומעלה יותר גדולה כערך אורות לגבי כלים.

נמצא לפ"ז הוא כמו"כ בבחי' יחוד שם י"ה בו"ה הוא ג"כ עד"ז, כי מוחין ומדות הוא ג"כ משפיע ומקבל ע"ד הנ"ל. ולכן מזוזה שהוא בחי' ו"ה דכתוב בה ב' פרשיות שמע והא"ש הוא בימין בחי' משפיע, וגבי תפילין נמי לגבי המניח שמע והא"ש בימין, כי בדרך או"ח ממטה למעלה יש יתרון מעלה בבחי' ו"ה, ורק לגבי הקורא בחי' אור ישר קדש והי' כי יביאך בימין (ויש להעיר לזה מפסוק ביום ההוא יהי').

ובזה א״ש לשון הברייתא, וכן הוא הלשון בשו״ע, קדש והי׳ כי יביאך מימין הקורא שהוא שמאל המניח, דלכאורה שפת יתר הוא, כי מי לא ידע שימין הקורא הוא נגד שמאל המניח, וכן גבי שמע והא״ש לשמאל הקורא שהוא נגד ימין המניח. ולפי הנ״ל א״ש, וא״ש הי״ב.

ובכל הנ״ל יובן מה שקשה לכאורה, דהנה בכל להה״ק מצינו אות ו׳ לסימן דכר, כמו לו בו אליו אותו, ואות ה׳ לסימן נקבה, לה בה אליה אותה וכדומה, והטעם מובן. והנה גבי זה וזו אנו רואים להיפך אשר יאמר עליו כי הוא זה, זה אלי כו׳, וזו היא סי׳ נקבה, עם זו יצרתי.

אמנם עפ״י כל הנ״ל יובן, דגבי כינוים לזו״נ הוא״ו הוא כינוי לדכר והה׳ כינוי לנקבה, אבל זה וזו המורה על עצם זו״נ אשר יש בשניהם בחי׳ משפיע ומקבל, וגדול מה שהעני עושה כו׳ כנ״ל, לכן זה בה׳ וזו בוא״ו, וא״ש הי״ב.

ד׳ שצריכים להודות - בתפלת שמו״ע

ובענין[71] רופא חולים ומתיר אסורים, כיון דאתי לידן אימא בה מילתא, דכד דייקת שפיר בנוסח התפלה שתקנו לנו אנכה״ג, מצינו בסידור שבחיו הודאת כל הארבעה שצריכים להודות, בברכה שני׳ וכן בשאלת צרכיו בברכות אמצעיות, רק שחלוקים בסדרן. ונבאר ראשונה את סדרם באמצעיות, אשר שם מקום הבקשות ושאלת צרכיו.

הנה ברכת סלח לנו כי חטאנו כו׳ מתייחס להולכי מדבר, כמאמר הכתוב תעו במדבר בישימון דרך. בתורה כתי׳ דרכי׳ דרכי נועם, ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה כו׳ (עי׳ לקו״ת פ׳ בשלח במאמר הראשון באות ב׳, דלשם מפרש ג״כ הג׳ דרכים שהאשה נקנית בהם, על תורה עבודה וגמ״ח יעו״ש), רעבים מלחמה של תורה, לכו לחמו בלחמי, גם צמאים ממימה של תורה, הוי כל צמא לכו למים, נפשם בהם תתעטף, נפשם דוקא, ועי׳ עוד בלקו״ת בד״ה אני לדודי, ובפ׳ במדבר דף ד׳ ע״ג בענין מדבר לגנאי, ובפ׳ האזינו ע״פ ימצאהו בארץ מדבר, ואח״כ ויצעקו כו׳, וידריכם בדרך ישרה כו׳ ונפש רעבה מלא טוב, ואין טוב כו׳.

ברכת ראה נא בעינינו כו׳ וגאלנו מהרה, לא קאי על גאולה הכללית אשר אנחנו מצפים שתהי׳ ב״ב, דבקשת גאולה הכללית אנו מבקשים בברכת תקע, ובברכת ולירושלים, ובברכת את צמח, רק קאי על בקשה

---

71) מהעתקת הר״ש ראזענבוים, שרשם בראשה: **העתק מכתב דודי ז״ל, שכתבו בעת שישב בבית האסורים, להרב מוה״ר יהודא ליב ז״ל משכיל איתן. ותחילת המכתב חסר אצלי.**

גאולה פרטית לכל יחיד על כל צרה שלא תבא, ובה אני מכוון גם על גאולת נפשי, עי' בס' אשל אברהם סי' קי"ב, וזכור אני שראיתי באיזה ספר מוסמך, אשר חבוש בבית האסורים יתפלל על נפשו בברכה זו, ושכחתי באיזה ספר.

ברכת רפאנו כמשמעה (גם בקשת התרת החבוש, ורפואת החולה, יתכנו להיות על הנפש במאסר הגוף וכחותיו, כי המרו אמרי כו' ועצת עליון כו' ויכנע בעמל כו' ואח"כ ויזעקו כו' בצר להם כו' ומוסרותיהם ינתק. אשר לפי האמת בית האסורים הזה הוא צרה גדולה באין ערוך יותר מבית הסוהר הפשוט, וכן רפואה על חולי הנפש, כי חבוש וחולה כפשוטן הוא העונש, ושניהם בנפש הוא החטא, היותר רע מהעונש, וזהו ענין יפשפש במעשיו בעת העונש, למצוא את החטא, מדה כנגד מדה).

ברכת השנים, על המחי', מתייחס ליורדי הים באניות (עי' בתו"א בדרוש מים רבים כו' בפ' נח דקאי על טרדת הפרנסה), וכדאי' בעירובין ע"פ לא מעבר לים היא, לא תמצא לא בסחרנים כו', וכמו שאמר להדיא עושי מלאכה במים רבים, ובטרדות גדולות, יעלו שמים ירדו תהומות, יחוגו וינועו כשיכור. ואף שיש ג"כ ים לשבח, כמו ים החכמה, אבל מריבוי ההתחכמות ותחבולות שונות בטרדות הפרנסה, הנה כל חכמתם תתבלע, ולא נודע כי באו אל קרבנה, ונפשם ברעה תתמוגג, ואח"כ ויצעקו כו', יקם סערה לדממה כו', וישמחו כי ישתוקו, וזהו בקשת הפרנסה במנוחה ובשלוה בברכת השנים, ברך עלינו כו' ואת כל מיני תבואתה לטובה, ושבענו מטובך כו' כשנים הטובות וכו', היפך מה שהי' נפשם ברעה תתמוגג.

וזהו לפי סדר המסודר בס' תהלים, מדבר חבוש חולה ים. ונקט סדר המסוכנין יותר תחלה, כמ"ש התוס' בהרואה דנ"ד ד"ה ארבעה.

ובברכה שני', ברכת ההודאה והשבח, הנה מכלכל חיים בחסד הוא כנגד יורדי הים, והוא הודאת המחי' והכלכלה בחסד ובמנוחה, ולא בסערת וזעף הים.

מחי' מתים ברחמים רבים, סומך נופלים הוא כנגד הולכי מדבר, וכנגד ברכת סלח לנו כי חטאנו המבואר לעיל באריכות, כדאי' בזהר מאן דנפל מדרגי' איקרי מית, וסליחת העוונות זהו מחי' מתים וסומך נופלים (ואולי כפל הענין שייך להכפל דברכת סלח לנו כי חטאנו מחל לנו כי פשענו), ורשעים בחייהם כו' כמשנ"ת באשל אברהם סי' קי"ב, ובשוב רשע מדרכו (וה' יסלח לו) וחי'. ותחיית המתים הנ"ל הוא ע"י רחמים מדתו של יעקב.

(ובלקו"ת פ' חוקת דס"א ע"ג בד"ה והזה הטהור כו', דטמא מת צריך הזאה שלישי ושביעי לטהרתו, הוא רמז ליעקב ודוד הנמנים

שלישי ושביעי בסדר האושפיזין, ונק' בלשון המקובלים בשם תפארת (או רחמים) ומלכות. ולכן יעקב אבינו לא מת, וגם דוד מלך ישראל חי וקיים עכ"ל בקיצור הנצרך לענייננו יעו"ש, ודוד הוא הגבר הוקם על, שבכל יום היו מתים מישראל מאה אנשים, בא דוד ותקן כו', גם על הוא עול תורה ועול תשובה בע"ז ובמ"ק).

ואח"כ רופא חולים ואח"כ מתיר אסורים, זהו לפי הסדר כמו שאמר ר"י אמר רב בגמ', ים מדבר חולה חבוש, ונקט היותר מצוי בתחלה.

היו נכונים לשלשת ימים

היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (ת"י לצד אתתא), ורש"י פי' לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי, שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי ר' יוסי (והוא מגמ' דשבת דפ"ו ע"א).

אפ"ל דשלשת ימים הם ג"ר ג' שהם ד' מוחין, חו"ב ודעת הכולל חו"ג (וזהו יום רביעי שהוסיף משה מדעתו, פי' מבחי' דעת שלו, כי משה הוא בחי' דעת), כידוע מענין ד' בתים וד' פרשיות דתפילין.

ושייכות זה למ"ת, כי הוקשה כל תורה לתפילין, וענין אל תגשו אל אשה, כי נשים פטורות מן התפילין, וכן ת"ת ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם (ועי' במ"ג פ"ג דברכות). ורבי יוסי דהכא כרבי יוסי דבזהר ואתחנן דרס"ד ע"א, תפילין דרישא ד' בתים חכמה בינה חסד גבורה מה שהת"ת מניח, ובזהר יתרו דפ"א ע"א ע"פ ויהי ביום השלישי אי אתגלי עלייהו בחילא דגבורה לא יכלין למסבל אבל אתגלי עלייהו ברחמי כו' ביום השלישי ודאי דאיהו רחמי כו' והוא בחי' ת"ת הכולל ג"כ חו"ג. ואפ"ל דמש"כ אי אתגלי עלייהו בחילא דגבורה כו' היינו בחי' מל' דבנין המל' מהגבורות לא יכלין למסבל. וזהו אל תגשו אל אשה.

טוב מאד

טוב מאד זה כו', ופירושו ידוע, היינו ע"י בירורים והעלאת הדבר לשרשו, וזה מרומז בתיבת מות.

בהקדים ענין נתב"ש סב"ת, ע"ד א"ב דא"ת ב"ש, אשר דווקא תכלית הראש והתחלה מחובר ומיוחד עם תכלית הסוף, וכפי ערך התרחקותו מן התחלה יתחבר דווקא עם הבחי' הרחוקה בערך זה ג"כ מן הסוף, ולזה המו"ת המורה למטה על ענין היותר שפל במדריגה יורה על שרשו אשר הוא מאד נעלה, ולכן מו"ת באו"ת ב"ש יפ"א, יחוד ב'

שמות כו', אשר ע"י דווקא חיים וקיימים כל העולמות והנבראים, כידוע מר"ת פותח א"י.

וזהו טוב מאד זה מלאך כו' מלאך דווקא, כי מלאך בגימט' פא"י. וזהו שרש המות כמו שהוא למעלה ע"ד א"ת ב"ש. ולכן צדקה תציל ממות, כי ממון גימ' סולם כידוע, מוצב ארצה וראשו מגיע כו', ובמצות הצדקה נמשך השורש למטה כו', וע"י נתהפך גם המות לטוב מאד

ולרמז זה, תיבת צדקה הוא באי"ת ב"ש ג"כ צדקה למפרע, להורות על התייחדות התחלה והסוף.

אך אין קץ לדברי רוח, ואנו אין לנו אלא דברי רבותינו הקדושים אשר תורת אמת הי' בפיהם ומפיהם אנו חיים.

ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש

ידיו גלילי זה"ב[72], אם תחבר אותיות ידי"ו עם מה שנגלל בתיבת זה"ב היינו ה', ותצרף לזה (ממילואים בתרשיש) המילויים של אותיות **תרשיש**, **תצא** במכוון כמספר תכוינה, אך הזהר בגחלתן שלא תכווה.

בכל לבבך

בכל לבבך פרש"י בשני יצריך (וכ"ה במשנה ד' פ"ט דברכות), ד"א בכל לבבך שלא יהי' לבך חלוק על המקום. ולכאורה מה שייך ע"ז בכל.

ואפ"ל דלשון חלוק סובל גם לשון חלוקה. והנה פי' האי' הוא ע"ד עבודת הבינונים אשר זה וזה שופטן, וזהו בשני יצריך והוא בחי' אתכפיא (וע' זהר ואתחנן דרס"ח ע"א יצ"ט אתעטר בהו ויצה"ר אתכנא בהו). ופי' הב' הוא ע"ד בחי' מדריגת הצדיקים ולבי חלל בקרבי שאין לו יצה"ר כלל, והוא ע"ד לב אחד לאביו שבשמים, ואין הלב חלוק כמו אצל הבינונים חלל הימני למשכן יצ"ט וחלל השמאלי למשכן יצה"ר, והוא בחי' אתהפכא.

גם חלוק סובל לשון מחלוקת, והוא ע"ד ד"ע ודי"ת, יחו"ע ויחו"ת, כי ד"ת הוא ביטול היש לאין, ודי"ע הוא שלמעלה היש האמיתי, ומה שלמטה הוא אין וכולא קמי' כל"ח.

והנה הידיעה וההתבוננות בזה יכול להיות גם במדריגת הבינונים, אשר מזה יוכל לבוא לידי אתכפיא בשני יצריך ביטול היש לאין, וזהו

---

72) שה"ש ה, יד.

וידעת כו' (ומ"מ נצטווינו גם והשבות אל לבבך, כי הרגל נעשה טבע כו'), אבל שיהי' ד"ע מוחש ומורגש גם בלב כמו הלב רואה בחי' אין עוד ממש מלבדו זהו מדריגת הצדיקים אשר עבודתם בבחי' אתהפכא. וזהו והשבות אל לבבך ממש. וזהו שלא יהי' לבך דוקא חלוק על המקום, ד"ע.

גם אפי"ל כי מקום הוא בחי' ו"ק ח' ו"ד, איך שהם בטלים לאלופו ש"ע, וזהו לב אחד לאביו שבשמים, שמים אש ומים חו"ג, ואביו שבשמים הוא בחי' חכ', הוי' בחכ', כמ"ש בהג"ה בתניא פל"ה. וזהו כי הוי' הוא האלקים, לפי ב' הפי' הידועים כו'.

ועי' בהוספות לתו"א בד"ה ויקח המן אות ג', שבכ"ז הרי יש מי שתובע ממנו והוא הנתבע, והרי יש טענה ותביעה כו', וכענין שמצינו באברהם שהי' לבבו נאמן כו', פי' לבב נאמן שאינו בכלל בחי' נפרד כלל להיות בב' לבבות יצ"ט ויצה"ר אלא רק לב אחד ורצון אחד פשוט ולא שייך ענין טו"ת כי אין עוד מלבדו כו'.

פרק שמיני

כתביו בלשון ודקדוק

פירוש ונשים משלו בו

ונשים משלו בו (ישעי׳ ג) כפשוטו, אשר הת״י מפרש וכמרי חובא שליטו בי׳, ופרש״י דהת״י מפרש נשים מלשון נושים.

אבל לפ״ז הי׳ לו לתרגם ורַשוּתֵי או מרי רשוָתא, כמו שת״א ע״פ לא תהי׳ לו כנושה, כרשיא, בעל משה ידו אשר ישה מרי רשו די ירשי, וכן כי תשה ברעך כו׳, וכן ת״י בעצמו (מ״ב ד) והנושה בא לקחת, רשיא, וכן בישעי׳ כנושה כאשר נושא בו, וכן נמצא בלשון התלמוד ב״ק מ״ח ממרי רשוותך פארי אפרע.

ואפשר לומר דהת״י מפרש ונשים כמשמעו, וקרי להו מרי חובא כמ״ש בזהר ע״פ זה (ויקרא י״ט ע״ב) ונשים משלו בו, נשים (דלעילא) מסט׳ דדינא קשיא, ומרי חובא הוא כמו מרי דדינא, כי גם בקדושה הנה בינה מינה דינין מתערין, ודינא דמלכותא כו׳. ועי׳ בזח״ג תצא דרע״ח ע״ב וכד אקדים תורה למצוה או חכמה ליראה אתהפיך שמי׳ עלי׳ לנוקבא מדה״ד, כגוונא דא כו׳, וקשין מזונותיו באורייתא כקי״ס כו׳. ועי׳ עוד בזהר אחרי דע״ד סע״א, בגין דמלכא לא אלקי ברי׳ לעלמין אלא שביק כולא בידא דמטרוניתא לאנהגא היכלא ולאלקאה ברה כו׳ ולדברא לי׳ באורח קשוט, ורזא דמלה דכתי׳ דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו (אמו וודאי) ע״ש.

ועפ״ז יובן ג״כ מה שמפרש הת״י בישעי׳ כז, ע״פ נשים באות מאירות אותה, ומלפן יתהון, פי׳ ומייסרים אותם (ומאירות הוא ע״ד אעא דלא סליק בי׳ נהורא כו׳ גופא דלא סליק בי׳ נהורא דנשמתא מבטשין לי׳), כמו שת״א ע״פ כי כאשר ייסר איש את בנו, כמא די מאלף גברא ית ברי׳ כו׳, וגם ומלפן כלשון הזהר הנ״ל ולדברא לי׳ באורח קשוט.

פירוש מטעמת - תבולע

ב״ה יום ד׳ ר״ה לאילנות, ענ״ף ע״ץ פר״י לפ״ק, סמאלענסק

כבוד הרה״ג חו״ב מופ׳ ושנון, איש תבונות ויקר רוח, כש״ת מוה״ר יהודא ליב נ״י משכיל לאיתן, ע״ש ביתו, ולאחוזת מריעיו

שלום וברכה

לאורח ספון ונכבד. קבלתי את מכתב כתר״ה, אחרי אורך ימים אשר עברו מני אז השביעני והראני שעשועי דברי תנחומותיו, כאוצר נחמד מצאתי בירכתי הארגז, תחת משלוח המנות אשר הובאת לי מביתי, נתכבדתי עם האורח הזה כבואו אל ארמוני, ונהפך בכפי למנה יפה ראוי להתכבד, עולה על כולנה[73], כי אך חיך יטעם אוכל ונפש יענה דברי נוחם, דבש מי ימצא יאכל פיו ושפתי חן לא תמלא נפשו, מַטעֲמת ממעדני יום טוב תבולע ואיננה ודבר מדברי חמודות בוער בלבת אש אהבה ואיננו אֻכל...

מַטעֲמת הוא שם דבר טעימה (ועוד יצדק יותר על טעימת מטעמים), והוא במשקל מחמצת. והרווחנו בזה מלה נוספת ומחודשת בשפת קדשינו, אשר עוד לא השתמשו בה הסופרים, חדשים גם ישנים. הֲעיר והאיר עינינו בזה הגאון בעל תוי״ט בספרו מעדני יו״ט בפ׳ הי׳ קורא די״ד על לשון הברייתא ״מטעמת אינה טעונה ברכה״, ודקדק כן מלשון רש״י שם דפי׳ מטעמת טעימת תבשיל, ולא פי׳ טועמת, ע״ש. ולכן שפרה עלי להזכיר ע״ז את שם אומרו. וכן מצינו במשקל זה ״מהפֶּכת״, שם הנגזר מפעולת הפך, וסמיכות ישתנה הנקודה כמהפֶּכַת סדום.

תבולע סובל ג׳ הוראות, הנאה, בליעה, והשחתה, עפ״י פי׳ הת״י, רש״י ומצו״ד, בפסוק פן יבולע למלך (ש״ב י״ז ט״ז).

צָוה או צִוָּה בברכת מילה

ב״ה

למען כבוד הרב הגדול סוע״ה, משכיל על דבר אמת, כולו אומר כבוד כו׳ מוהר״ר צבי טיעטץ[74] נ״י דומ״צ עדת ישורון בק״ק אינאווראצלאוו

האירה מכבודו נגד עיני, אמרותיו אמרות טהורות, בענין נוסח ברכת המילה, מה שהעלה כתר״ה לומר צָוה בחירק שהוא לשון עבר בנסתר, ולדעת מעלכת״ר הסכימו רוב הפוסקים, הן המה אשר הביא כת״ר בדבריו, הרמב״ם פ״ג ה״ג, ובאבודרהם הלכות ברכות שער ט׳

---

73) ר״ל שמכתבו שהי׳ בתחתית הארגז עולה על מנת האוכל שבתוך הארגז, מכל הטעמים שממשיך לבאר.

74) מחבר פי׳ ״זכרון יהודה״ על איכה (קראטאשין תרמ״א).

משמע כן לפי גרסתינו שאין אומרים "לעד", וגם אין אומרים "כצוית לקדושים".

הנה כל המאמר אינו אלא לשון קבלת שכר, להציל ידידות שארנו משחת, מגיהנם, שכל מי שהוא מהול אינו נכנס לגיהנם דכתי' (זכרי' ט' י"א) גם אַת בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור וגו' (לשון רש"י בשבת קלז:) חוץ ממי כו' (ע' ערובין די"ט.).

והנה גם מהרש"א בחדא"ג בשבת שם כתב ג"כ בפירוש, וע"כ בשכר זאת צוה הקב"ה לאברהם להציל כו' כמ"ש בפ' עושין פסין שאברהם יושב על פתחו של גיהנם ומסיק משם כו'. גם בהגהת יעב"ץ שם וז"ל, נקוד מלת צַוה בחירק תחת הצד"י, ומוסגר שם [דלא כהש"ך ביו"ד סי' רס"ה סק"ה, וכ"ה בסידור ר"ע גאון ובבעל העיטור הלכות מילה בשם ר"ה גאון]. גם כתוב על הגליון בגמ' בזה"ל, הגמ"ו יעב"ץ ניקד צוה בחירק. גם בפתחי תשובה ליו"ד סי' רס"ה סק"ד הביא ג"כ בשם שאילת יעב"ץ ח"א סי' קמ"ו צוה בחירק וקמץ, דלא כש"ך עכ"ל. ומה שהובא בהגהת יעב"ץ בשם בעל העיטור, זהו לשונו של בעהע"ט, ושמעינן דאיתשל מרב האי גאון אם צָוָה או צִוָה, והשיב צָוָה בחירק וקמץ, ולא בפתח וצירי עכ"ל.

וזה טוב עשה כת"ר מה שבקש להשמיט מן וחוץ מזה עד בה' הקריאה, כי הגם שאפשר לומר כאשר כתב במכתבו הגלוי כי תיבת נא תשמש במקום ה' הקריאה, וה' של האל הגדול כו' הוא ה' הידיעה, אבל לאו כ"ע דייקני נינהו, ואין יודעים לחלק בין ה' הידיעה לה' הקריאה.

ויש לבע"ד לחלוק ולומר היפך הדברים, כי גבי תפלה מצינו בלא ה', כמו יצעק משה (בפ' בהעלותך) ות"א וצלי לשון תפלה, וכתוב שם אל נא כו' בלא ה'. ועל יסוד זה קבעו בסליחות ג"כ בלשון זה, אל נא רפא נא תחלואי גפן פורי'. וגבי לשון שבח מצינו בה', האל בתעצומות כו', וכן בג"ר של תפלה שהוא סי' שבחיו יתי' (כמארז"ל לעולם יסדר אדם שבחו ש"מ ואח"כ יתפלל) מצינו האל הגדול כו' ב"ה. והוא נלקח מפסוק (דברים י' יז) האל הגדול כו' אשר לא ישא פנים.

וגם המדקדקים לא כולם מסכימים על הוראת ה' הקריאה (וואקאטיף) בלה"ק, כמ"ש הראב"ע על ה' הקהל (במדבר טו טו), וסיים כי הוא ה' הידיעה, וסי' הקריאה איננו (פי' איננו בלה"ק).

גם השמטתי מ"ש כת"ר בסוף דברי מכתבו וז"ל, וגם מה שתי' הש"ך לפי שיטתו שכן הוא נוסח הברכות והתפלות בכמה מקומות, לא זכיתי להבין, כי לעולם קדמה הקריאה לנסתר כמו בברכות ברוך אתה כו' אשר קדשנו כו' קדמה מלת מלך העולם לנסתר משא"כ בברכה דילן, עכ"ל כת"ר.

הנה לפענ״ד דברי הש״ך בזה לפי שיטתו נכונים הם, עד״מ בברכת המצות, ברוך אתה הוא לנוכח, אשר קדשנו במצותיו וצונו כו׳ הוא נסתר, וכן בברכות שבח והודאה, ברוך אתה לנוכח יוצר אור כו׳ הוא נסתר, וכן אשר בדברו מעריב ערבים וכן גאל ישראל, ברוך אתה כו׳ שהחיינו וקיימנו, ואין אנו אומרים שהחייתנו וקיימתנו, וכן בכל ברכות הנהנין ברוך אתה לנוכח המוציא לחם או שהכל נהי׳ בדברו נסתר. ותיבות מלך העולם שבינתיים אין בהם משמעות נוכח ונסתר כלל.

וכן בברכה דילן לפי שיטתו צַוה הוא לנוכח, למען בריתו אשר שם הוא נסתר, ותיבות שבינתיים, להציל ידידות שארנו משחת אין בהם שייכות לנוכח ונסתר.

רק זה יש לדייק לכאורה בדברי הש״ך, דבשלמא אי אמרינן צַוה בחירק, יהי׳ נטבע ברכה זו כמו שאר ברכות, בתחלה ברוך אתה לנוכח, ואשר קדש כו׳ בשארו שָם כו׳ חתם, צִוָה, בריתו אשר שם הכל בלשון נסתר, רק סיום הברכה, כבכל ברכות אחרות ארוכות החותמות בברוך, חוזר לומר בנוכח ברוך אתה. כמו בברכת אשר בדברו מעריב ערבים, דמתחלה ברוך אתה לנוכח, ואח״כ כל הברכה בלשון נסתר, וחותמת ג״כ ברוך אתה לנוכח. אבל לפי דברי הש״ך יהי׳ הפתיחה לנוכח ואח״כ אשר קדש כו׳ נסתר. צַוה חוזר לנוכח, למען בריתו אשר שם, נסתר.

אבל גם כה״ג מצינו בברכת יוצר אור, אשר כמה פעמים מתחלף הלשון מנוכח לנסתר ומנסתר לנוכח, ועד״ז נמצא הרבה גם במזמורי תהלים, עד״מ במזמור כ״ה, לדוד אליך כו׳ אשר יש דברי שבח וגם תפלה ובקשה, הנה ז׳ פסוקים הראשונים כולם ל׳ נוכח, ואח״כ פסוק ח׳ ט׳ י׳ לשון נסתר, פי״א נוכח, י״ב י״ד ט״ו נסתר, ומפסוק ט״ז ואילך הכל בלשון נוכח.

גם לא הבנתי כוונת כת״ר במ״ש כי לעולם קדמה הקריאה לנסתר, הלא נהפוך הוא, כי אחר הקריאה בהכרח שיבא לשון נוכח, כמו בפסוק הקהל כו׳ ובצפני׳ ב׳ א׳ ומלאכי ג׳ ט׳, בכולם מדבר אחר תיבת הקריאה לנוכח, או בפסוק זה או בפסוקים שלאחר זה.

לזאת מאחר שהשמטנו כל ענין סי׳ הקריאה כבקשתו, בחרנו להשמיט גם את זה.

הנני המסדר ומכין דברי חכמים להדפסה, מתגורר בבית הרב הגאון נ״י המו״ל, פה בערלין

אברהם חיים ראזינבוים

פעלים נגזרים משמות

... התיבה[75] כמו אוכֶל אוכֶל כן מושֶל מושָל).

(יום א'[76] הייתי סנדק על ב"מ אצל בת אחי מ' זלמן נ"י, יום ב' הייתי טרוד בחלוקת הגורלות, ולא הי' לי פנאי).

יום ג', משני מיני השמות האלה פָּעָל ופִּעֵל, יש מהם אשר נגזר גם פעלים, ויש מהם הנשארים רק בשמות, כמו בשר, זהב, בקר, לא נגזר מהם שום פעולה, לאמר בשרתי, זהבתי, בקרתי, או בשרתָ כו', לא כן משל, דבר, ישר, וכדומה, נגזר מהם גם פעלים, כמו ומשֹל אל בית המרי (יחזקאל כ"ד) ימשֹל לאמר (שם ט"ז) ימשלו אותו (שם כ"ג). גם מבנין נפעל נמשל כבהמות, אלינו נמשלת (ישעי' י"ד) ונמשלתי עם יורדי כו'. כן מבנין התפעל ואתמשל כעפר ואפר (איוב ל). דבר דברתי דברתָ וכדומה, ישר, כל פקודי כל ישרתי, המישרים אורחותיו, יישר אורחותיך, יַשרו בערבה, והדורים אֲיַשֵּר.

והשמות הבאים במשקל פִּעֵל כמעט כולם יוצאים לפעלם, יושר הישר לפני דרכך, ועפעפיך יישירו מלשון הפעיל או מפעיל, להגיד לאדם יָשרו נגזר מתיבת יושר (יָשרו אינו שייך לפעלים רק שם דבר יושר וכינויו, כמו מן עושר אוזן, קדש, עשרו, אזנו, קדשו), אוזן, האזינו, והאזנת, יאזין.

ויש שמות נגזרים מן פעלים, משכן מן ושכנתי, מזבח מן וזבחתי, מאכל, ממשלה, מישור.

נמצא כי תיבת יישר אורחותיך נלקח מן תיבת ישר, כמו מן דָּבר ידבר, מן משל ימַשל, הלא מְמַשֵּל משלים הוא (יחזקאל כא), כן יאמר מן ישר יישר. ותיבת יישירו נלקח מן תיבת יושר, כמו מן אוזן יאזינו, מן עָשֵׁר ברכת ה' היא תעשיר, ומריש ומעשיר, מן מושל יַמשיל כמו תמשילהו במעשי ידיך.

רק בדרך כלל הנקודות משתנות מאד, גם במשקלים הדומים זל"ז, ונלאו כל בעלי הדקדוק למצוא כללים מונחים על השתנותם, אף כי הרבה מן המדקדקים האחרונים הוסיפו כללים חדשים, אך אינם מספיקים על כל התיבות הנמצאים בכתבי הקודש, והעיקר על הנקודות והוכרחו לכנות...

---

75) חצי עמוד הראשון חסר. וכן לקמן במקום שנסמן "...", וא"כ יש כאן ג' חצאי עמודים.

76) ר"ל שהתחיל את כתיבת המכתב לפני הש"ק, והי' בדעתו להמשיכו ביום א', אלא שמחמת הטעמים המבוארים כאן המשיכו רק ביום ג'.

וישַׁרנה ל׳ שיר או ישר

... כנ״ל (כמדומה שכתבתי לך זאת גם במכתבי הראשון לפי הפי׳ ישר ולא לפי פי׳ שיר[77]), ובל״נ ותִשַׁרנה בלשון רבות כמו ותישר הנ״ל בלשון יחידה. נמצא כי לפי הפי׳ ישר תיבת ותשרנה מנוקד כמשפט.

ובאמת גם לפי הפי׳ מלשון שירה, כמו שמצינו בכתוב, נופל ג״כ להכתב ולהנקד וישַׁרו. כי שירה ושיחה הוא על משקל אחד, ונמצא ג״כ שיח ושיחה כמו שיר ושירה, ישיחו בי יושבי שער, כמו ישירו, אשיחה וירווח לי, כמו אשירה להי׳, שיחו בכל נפלאותיו, כמו שירו להי׳. נמצא כי לפ״ז צ״ל ויָשִׁירו, כמו ישיחו הנ״ל.

אבל פעם מצינו כתוב בקהלת י״ב ויִשַׁחו כל בנות השיר, ולפי פי׳ הראשון ברש״י שם הוא מלשון שיחה בחילוף שי״ן תחת סי״ן. נוכל לשפוט מזה כי גם בלשון שירה נופל לאמר ויִשַׁרו, כמו וישירו, כמו יִשַׁחו, ישיחו (ו׳ של וישחו שוואית, כי הוא לשון עתיד והוי״ו הוא מחבר, וַיִשַׁרו הוא ל׳ עבר ע״י וי״ו פתוחה המהפך מעתיד לעבר).

ונ״ל כי פי׳ הראשון ברש״י הוא מוכרח מזה שלפי פי׳ השני ראוי הי׳ להנקד וישחו כל בנות השיר, כמ״ש וימעטו וישחו, וניחא לפי׳ הראשון טפי, גם להחליף ימין בשמאל, ולפרש בלשון שיחה. ומצוה לשמוע דברי חכמים אשר יגידו לנו ימין ושמאל אפי׳ על ימין שהוא שמאל (כמו עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר, הגם כי תעשר הוא בסין, ועושר בשין).

ואיני יודע מה הכריח לך במכתבך לנקוד וישרנה לכלול זו״נ, ובל״נ לבד ותשרנה, ומה יחסר לך לנקוד ותשרנה למעט במחלוקת טפי עדיף.

עמוד - קום לנקבה

... נו״ן נפעל הנקוד חיריק, ומה שפרש״נ[78] וכן ת״י כסנין איני מבין, מה שייך כסנין למוקד, ושני הפירושים על פת הבאה בכסנין אינם סובלים ענין מוקד, ואולי הטיגון קרוב למוקד.

ועוד בה שלישיה, למלאות חלקת היריעה.

בשופטים ד׳ כ׳ עמוד פתח האוהל, פרש״י זרזי עצמך בדבר, ויש פותרין עמוד כמו לעמוד, פי׳ לפירושו, דקשה לרש״י דהול״ל עמדי ציווי

---

77) נמשך כנראה לפרש״י (ש״א ו, יב) אם וישרנה הוא מלי׳ שיר או ישר.

78) יהושע ט, ה: נקדים, ארשי״ץ בלע״ז, ל׳ מוקד וכן תרגמו יותנן כסנין.

לנקבה, לכן מפרש זרזי עצמך בדבר (כזכר, דנשים עצלניות הן), ע״ד ואת תדבר תשש כחו כנקבה, ויש פותרים עמוד כמו לעמוד, פי׳ עמוד הוא מקור (בל״א שטיין) ופירושו כמו לעמוד, ומקור הוא שוה לזכר ולנקבה (עי׳ פרש״י ש״א א׳ ט׳ ע״פ אחרי אכלה ואחרי שתה).

וי״ל כי השני פי׳ אי׳ בגמ׳ ברכות ד״ד: ע״פ נפלה כו׳, דפי׳ הראשון מתיבת קום הוא מקור כמו לקום, ואינו רוצה לפרש כמו במערבא לשון ציווי דא״כ הול״ל קומי, ובמערבא מתרצי (תיבת מתרצי מדויק עפ״ז) קום לשון ציווי לנקבה בלשון זכר, זרזי עצמך בדבר כפי׳ הראשון דרש״י גבי עמוד (ועי׳ בלקו״ת בד״ה עוד ביאור יונתי בשם הרמ״ז פ׳ תשא), ובזהר מפרש לא תוסיף קום, למעליותא, פי׳ לא תוסיף לקום מעצמה רק ביום ההוא אקים כו׳ ויהי׳ קימה מעלייתא, ואולי שייכים הדברים למאחז״ל בעתה אחישנה כו׳ זכו אחישנה. יתן ה׳ שיהי׳ אחישנה, ועינינו תחזינה.

הנני ידידך דו״ש ושלום כל אשר אתך

אברהם חיים

בענין הנ״ל

בס״ד. ברכות דף ד׳ ע״ב, אמר ר׳ יוחנן מפני מה לא נאמר נו״ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן בר יצחק, אפ״ה חזר דוד וסמכן ברוה״ק שנאמר סומך ה׳ לכל הנופלים.

ויש לדקדק בזה,

א. כיון שאפשר לפרש הפסוק למעליותא כדמתרצי לה במערבא, נהי דלכך לא נאמר באשרי מפני שנזכר בו מפלה כדפרש״י מפני נפילה שבה, וכלשונו של ר׳ יוחנן בעצמו מפני שיש בה כו׳, אבל אמאי לא מפרש לה ר׳ יוחנן הכי, ומפרש לא תוסיף קום ח״ו כאלו אין תקומה ח״ו כו׳, והלא ר׳ יוחנן בעצמו אמר במס׳ ר״ה דל״א ע״ב ע״פ יגיענה עד עפר, ומשם עתידין ליגאל שנאמר התנערי מעפר קומי כו׳, ור׳ יוחנן בעצמו אמר בסנהדרין אין ב״ד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, כולו זכאי דכתי׳ ועמך כולם צדיקים ולעולם ירשו ארץ, כולו חייב דכתיב וירא כי אין איש כו׳ למעני אעשה. נמצא דס״ל כר׳ יהושע דאף אם אין עושין תשובה כלל נגאלין, וגם ר׳ אליעזר לפי מסקנת הגמ׳ שם שתק, ושתיקה כהודאה דמיא, ובירושלמי תענית פ״א ה״א, אסתלק ר׳

אליעזר, פי' הפני משה שתק, ובקה"ע הוסיף לפרש וז"ל "והודה לדברי ר' יהושע דאפי' בלא תשובה נגאלין לעת קץ".

ב. וע"ק לפי' בני מערבא הול"ל קומי (כמשפט ציווי לנקבה) וכדכתיב התנערי מעפר קומי.

ג. גם מה הוא ענין רוה"ק דקאמר רנב"י חזר דוד וסמכן ברוה"ק, מאי שייכות רוה"ק לכאן.

והנה בשופטים ס' ד' פסוק כ' גבי סיסרא ויעל ע"פ ויאמר אלי' עמוד פתח האהל פרש"י וז"ל זרזי עצמך בדבר, ויש פותרים עמוד כמו לעמוד עכ"ל, פי' לפירושו דקשה לרש"י מה זה שאמר עמוד בלשון ציווי לזכר עֲמָדֵי הי' לו לאמר, לכן פי' זרזי עצמך בדבר, מטעם זה אמר לה בלשון זכר להורות על הזריזות, היפך העצלות המתייחס לנשים, דנשים עצלניות הן (וכן מצינו גם להיפך דבמקום רפיון ידים אומר לזכר בלשון נקבה כמו ואַתְּ תדבר אלינו בפי' ואתחנן סי' ה' פסוק כ"ד ופרש"י התשתם את כחי כנקבה כו' ורפיתם את ידי כו' עי"ש), ויש פותרים עמוד כמו לעמוד, דאין זה ציווי רק מקור, והמקור לא ישתנה בלשון זכר ובל"נ כידוע.

והנה שני הפי' שפרש"י ע"פ עמוד פתח האהל המה ממש שני הפי' בפסוק נפלה כו', ר' יוחנן פי' לא תוסיף קום כמו לקום והוא מקור ולא ציווי, כהיש פותרים שברש"י עמוד כמו לעמוד, כ"א הי' ציווי הול"ל קומי בתולת ישראל, ובמערבא מתרצי לה הכי קום לשון ציווי, ומה שאמר בלשון זכר ההכרח לפרש כדפרש"י בפי' הראשון, זרזי עצמך בדבר.

ויובן ע"פ הגמ' הנ"ל בסנהדרין (דצ"ח ע"א) אר"י אין ב"ד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, ריב"ל רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה, והוא כמפרש דברי ר' יוחנן, אם יהי' הדור זכאי יהי' אחישנה וא"ל ח"ו יהי' בעתה (עי' חדא"ג שם).

והנה לפ"ז מה שמפרש ר' יוחנן כאן את הפסוק נפלה ולא תוסיף קום הוא באופן אם יהי' הדור חייב ח"ו אז לא תקום מעצמה, אבל מ"מ כשיגיע עִתָּה הקב"ה יקים אותה (וכמ"ש אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כו') וכלשון קה"ע בירושלמי תענית הנ"ל דאפי' בלא תשובה נגאלין לעת קץ.

וכלשון הזה אי' בתנחומא פ' בחוקותי, וכדאי' בסנהדרין בדור שכולו חייב דכתיב וירא כי אין איש כו' אז למעני אעשה. וזהו מה שאמר רב נחמן בר יצחק כאן אפ"ה חזר דוד וסמכן ברוה"ק שנאמר

סומך ה' לכל הנופלין שמוכרח לומר דקאי אדברי ר"י וכמהרש"א בחדא"ג.

ומש"א סמכן ברוה"ק יתבאר ע"פ מ"ש ברבות איכה פ' ג' בג' מקומות מצינו רוה"ק סמוך לגאולה עי"ש, וכמבואר בחדא"ג נפלה ולא תוסיף קום היינו מצד זכותם, אבל מחסד אלקי כו' סומך ה' לכל הנופלים גם שאינה ראוים לכך (ולהדיא אי' כן בס' הזהר פ' פקודי דר"מ ע"א, אבל לזמנא דאתי ולא תוסיף קום כתיב לא תוסיף קום מגרמה אלא קוב"ה יוקים לה, דכתי' ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת כו' ובזהר ויקרא ד"ו נפלה לא תוסיף קום לא אוסיף להקימה לא כתי' כו', ושם ע"ב לא תוסיף קום כזמנין אחרנין אבל אנא אוקים לה כו' מאן סוכת דוד דא בתולת ישראל הנופלת כמ"ד נפלה כו' ועי' עוד בפ' פנחס דרנ"ז תחלת ע"ב).

ובמערבא מתרצי לה קום בתולת ישראל בציווי לשון זכר וכפרש"י זרזי עצמך בדבר, היינו שתקום בעצמה ובזכותה ע"י תשובה ואז יהי' זכו אחישנה, נמצא כי אחישנה בזכותה תליא ובתשובה. וזהו זרזי מלשון זריזות למהר הגאולה וזהו קום מעצמך דוקא, ובידך לעשות שיהי' אחישנה כי הכל בידי שמים חוץ. גם זריזות הוא היפך העצלות, זה מורה ג"כ על תשובה, וכדאי' ברבות ויקרא פ' י"ט ע"פ בעצלתים ימך המקרה, ע"י שנתעצלו ישראל מלעשות תשובה כו' אבל כשנזרז את עצמינו לקום בזריזות בתשובה ומע"ט אזי יהי' זכו אחישנה.

ובזכות זה ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן.

פרק תשיעי

כתביו בהשקפה ועבודת ה'

עצבות, מאנין תבירין וליצנות

מה[79] שאתה מתנצל לפני שלא אחשוב כי תתכוין עלי, אין אני חושד אותך בזה, רק אני יודע בעצמי אשר זה שייך לי ולא לך, ולא הייתי מתרעם עליך גם אם הי' כוונתך עלי, והייתי מקבל באהבה תוכחתך המגולה מאהבה המסותרת, ובטח לא אקוץ בדבריך, כי המה לי לשעשועי נפש, ונא אל תמנעם ממני גם לימים יבואו עלינו לטובה. כי תעיר ותעורר לפני כמה ענינים אשר יצלחו וירכבו על דבר אמת.

בהדבר אשר חלקתי מרירות מעצבות, לזה נתתי חלק בארץ הקדושה , וזה יחסתי רק למילי דעלמא[80], שגיתי בזה, והאמת כדבריך אשר אין לחלקם רק בעניניהם חיות והפכו, זה פועל וזה בלתי פועל, וכאשר נדבר בזה להלן.

גם בזה הנני מודה לך אשר הליצנות הוא עובר בקום ועשה על מצות ה' אשר לא תעשינה ופורק ממנו עומ"ש ועובר על מ"ע שבתורה (לפי"ד הרמב"ם בס' המצות שלו עשין ד') וז"ל את ה' אלקיך תירא הוא שציוונו להאמין יראתו ולהפחד ממנו ולא נהי' ככופרים ההולכים בשרירות לבם כו' אבל לירא ביראת עונשו בכל עת כו' (מדע ה' יסוה"ת פ"ב).

---

79) מהעתקה שבראשה רשם הר"ש ראזענבוים: **העתק מכתב ששלח דודי ר"ח ז"ל לאבי ז"ל.**

תוכן הענין שדנים בו שני האחים הוא:

הר"ח כתב במכתב קודם, אשר העצבות היא מדה גרועה מליצנות, והרש"ז השיב לו במכתב קודם, שלמרות החסרונות שבמדת העצבות, היא עבודה תמה של מאנין תבירין לב נשבר ונדכה, ואינה דומה לליצנות שהיא עבירה בקום ועשה.

ע"ז מבאר הר"ח לפנינו: א) מדת העצבות באה מגסות הרוח ואינה עבודה כלל, ואילו מאנין תבירין היינו שהוא שפל רוח. ב) הטעם שהיא גרועה מליצנות, כי עצבות הוא רק הב לן, ואינו שייך להשפעה לזולתו, משא"כ בהוללות וליצנות. ג) הטעם שאין זה עבירה המפורשת בתורה. ד) מחלק בין ב' מיני ליצנות.

80) ר"ל שהר"ח כתב במכתב הקודם (שלא הגיע לידינו), שמרירות הוא רק במילי דשמיא ועצבות רק במילי דעלמא, כמשמעות הל' בתניא פל"א.

אבל עצבות אין עובר בזה על איזה מצוה אפי' ממצות דרבנן, ובפרט מי שהוא בעל מ"ש מתולדתו, לכאורה מה הוא אשם בזה, דכמו ענין מחלה הוא אצלו (ואם כי גם מרה לבנה הוא טבע תולדתו, אבל סוף סוף הוא עושה מעשה דעקימת שפתיו כו'). אשר ע"כ מצאנו שתקנו בנוסח ע"ח שחטאנו לפניך בלצון ולא נמצא שחטאנו לפניך בעצבות.

אמנם אני מדבר בפחיתות ערך נפשו ע"פ ד' יסודות שבה, וגם לשניהם יש עונש ע"ז מה שלא יגעו להלך נגד טבעם (וכמו מי שהוא מחומם בטבעו אין לו שום התנצלות כו' כמבואר בתניא פ"ל), ועל מה נצטוה לעבדו, היינו בבחי' אתכפיא כו' עפ"י עצות חז"ל לעולם ירגיז כו' וכאשר ביארו לנו רבותינו הקדושים את דברי חז"ל בענינים אלו, אם פגע בך מנוול זה כו' בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, ואשר לא דרש על מחלתו ברופאי הנפש מה ששייך אליו לתקנה. והעונש אם הוא אינו מבטש א"ע מבטשין אותו שלא ברצונו, דהא והא אעא דלא סליק בי' נהורא דנשמתא הוא (עי' פירש"י בישעי' כ"ח פ' כ"ט, כי כאשר הכמון והקצח כו'), וע"ז אחז"ל טובה מרדות א' בלבו כו' ממאה מלקות.

*

אמנם מ"ש במכתבך הראשון וחברת לאחדים בידך עצבות ומ"ש עם מאנין תבירין, לא אשא פניך בדבר הזה, ושני הפכים יחסת לנושא אחד, תכלית גסה"ר עם שפל רוח, צרפת שני תלמידים בכת אחת, הא' מתלמידיו של בלעם הרשע והב' מתלמידיו של אאע"ה, ע"ז אמרז"ל אין אני והוא יכולים לדור, ועז"נ אשכון את דכא כו'.

אומרי תכלית גסה"ר כלומר סוף גסה"ר גם במדריגה, והיינו בחי' מקבל מגסה"ר, וממילא הוא פחות ממנו, כי בחי' עפר הוא מקבל לגבי רוח, וכמו בקדושה כן להבדיל בקליפה בחי' אמ"ר כולם משפיעים לבחי' עפר, שמשא ומטרא וזיקא כולם נותנים כח בעפר להצמיח, כדאי' בגמרא כמדומה בתענית[81] שמשא דבתר מטרא זיקא דבתר כו'.

וזה ידוע אשר כל ענין עצבות ומ"ש נלקח מזה שחסר לו, יען כי הוא יש ודבר נפרד, וכולא עלמא דילי', והדברים אשר יחסר לו הוא מחשיב ליש ודבר.

והוא היפך ממש מבחי' דכא ושפל רוח, מי שמשים עצמו כשירים הוא לעולם משפיע לזולתו, כמו אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר, זהו עפר דקדושה דנפיק מינה איבין, בחי' ארץ ממנה תצא לחם, וע"ז אנו

---

81) ג, ב.

מבקשים ונפשי כעפר לכל תהי' שהכל דשין עלי', עפר בחי' מל' כל הו"ע יסוד, וזהו בחי' מאנין תבירין, לב נשבר ונדכה רוח נשברה, והוא בחי' ענווה ושפלות היפך גסה"ר אשר בחי' זה רחוק מאד מעצבות ומ"ש, כמ"ש בדרוש ויספו ענוים כו' שמחה[82], כי אין מחסור כו' ועקב ענווה יראת ה' מה שעשתה ענוה עקב לסוליתי' עשתה יראה עטרה לראשה, כי מצד הביטול שלו בחי' מה כמ"ש (משלי כ"ט) ושפל רוח יתמוך כבוד, ל"ב נה"ח, כח מה, לא יחסר לו כלום.

*

כן מה שכתבת עמ"ש בזהר[83] על מאן דבעי ברי"ה הב לן מזוני הב לן סליחה כו' צווחין ככלבא "כי אצלינו הוא עבודה תמה" תמה אני עליך, מניין? ומה הי' לך לכנות זה בשם עבודה, ולא הספיק לך שם עבודה לחוד, עד כי הוספת לאמר עוד עבודה תמה, לא כן דברת, אין כאן לא עבודה ולא תמימות, אבל יש כאן ישות וגסות ולגרמי'.

[זכרתי את ההלצה אשר שמעתי מספרים[84] על החסיד ר' שמואל מונקעש, בנסעו לאדמו"ר על ר"ה עם חבריא דילי', ולנו ליל ער"ה במלון אחד סמוך למחוז חפצם, וישמח בעל המלון לקראת בואם, כי לא יצטרך לנדד שינה מעיניו כל הלילה לנסוע לעיר קודם אור היום לאמר סליחות, כי יהי' לו מנין עשרה בביתו. בעל המלון מיהר לאכול סעודת הערב תיכף בצה"כ, וילך לחדרו לנוח על משכבו בשלום, למען יוכל להשיב רוחו לקום באשמורת לעבוד את ה' באמירת סליחות.

ר"ש ואנשיו ישבו כמעט כל הלילה וישיחו איש עם רעהו שיחת חולין של חסידים על כוס י"ש כמנהגם. לעת אשמורת שכבו ג"כ לנוח איש על מקומו. בעל המלון איש שיבה ונשוא פנים קם בחמת רוחו ובחבלי שינה על עפעפיו קפץ ממטתו כחץ מקשת להיות מקיץ נרדמים, מהרו וקומו כי קרוב היום לבוא.

מה יום מיומים? שאלו הר"ש.

איש אשר תקפתו שינה אינו יודע ואינו זוכר מאומה, אמר בעה"מ, הלא היום ער"ה.

ומה בכך - שאל אותו ר"ש בניחותא, נים ולא נים.

---

82) ראה מאמרי אדהאי"מ נ"ך עמ' כז ואילך.

83) ת"ז תיקון ו (כב, א).

84) ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ה אגרת א'תצג.

סליחות! מהרו וקומו כי אין פנאי כעת לדברים בטלים. לפי דעתי תיכף יאירו פני המזרח והיום מרבים בסליחות.

מה זה סליחות? שאלהו בקרירות.

מה טיבו של האיש הזה, האם בין חייתו יער נתגדל פרא כזה עד שאינו ידוע מה סליחות.

איני יודע, ילמדני רבינו, בקול תחנה ובקשה.

"בור" איך לא תדע כי היום נהגו כל ישראל לקום קודם אור היום להתפלל לה' ולבקש על המחי' ועל הכלכלה.

בוש והכלם אמר לו ר"ש, איש זקן כמותך יקום קודם אור היום לבקש אוכל, כמו תינוק הצריך לאמו.

וירף ממנו כי חשבהו לאפיקורוס או למשוגע).

עי' בלקו"ת פ' בלק ע"פ לא הביט און ביעקב אות א' מהו"ע עבודה ומהו לשון עבודה, היינו להיות כי נתאוה כו' להיות לו דירה בתחתונים, היינו בעולם השפל יהי' דירה והתגלות אלקותו בידיעה שלנו, כמו שהוא למעלה בידיעה עליונה דכולא קמי' כל"ח, ולזה הי' תכלית המכוון כו' ואיך ממשיכים גילוי זה ודירה זו כו' הוא ע"י אתכפיא ואתהפכא כו' מ"ע ול"ת, וזהו נק' עבודה לשון תיקון.

ושם באות ב' והנה עבודה שבלב זהו תפלה כו', וכל הבקשות שבשמו"ע הוא רק שיהי' ברוך ונמשך מבחי' אתה היינו מלמעלה מסדר השתל' בבחי' שם הוי' צמצום והתפשטות כו' (ובמ"א מבואר להיפך דההמשכה הוא בחי' הוי' לבחי' אתה לנוכח ושניהם אמת, דשם מדבר בבחי' הוי' האי' ופסיק טעמא כו') ורופא חולי כו' ומברך השנים עד"מ הוא הכלי שבו מתגלה אלקותו ית' למטה בגשמיות כו' נמצא שכל הבקשות כו' הם כלים לגילוי אלוקות כו'. ועוד כידוע כו' דלית ברכתא שריא באתר ריקניא, דהיינו שא"א להיות המשכת האור אא"כ יש כלים כו' אבל עיקר המכוון הוא בחי' שיהי' המשכת אוא"ס, וח"י ברכות כנגד ח"י חוליות אשר בהם וע"י נמשך ממוח שבראש, ומאן דלא כרע במודים שדרתו נעשה נחש, ואינו חי לעתיד כו' ע"כ הצריך לענינינו.

ולפי דעתי היינו מי שמבקש רק הגשמיות ברך עלינו סלח לנו כמ"ש בזהר הב לן מזוני הב לן סליחה, ואמר בלשון הב הב כקול נביחת הכלב, כמו שאמר צווחין ככלבא (ואל תתמה, עי' בזח"א קמ"ה ע"א מעין זה ע"פ כשמוע כו' הכי קרא שמו, אפיק ציצא דרוקא בגין קלנא, ותיבת "הכי" דייק כמי שמוציא כיחו וניעו).

וביאור הדבר לפענ"ד עפ"י יסודות המקובלים לנו מפי ספרים וסופרים, גמירי משמי' מיהב יהבי משקל לא שקלי, היינו בצד הקדושה העיקר הוא ההשפעה ואם כי יש בחי' מקבל גם בקדושה, הנה גם הקבלה הוא בשביל השפעה (אפ"ל בחי' ביטול כלי המקבל אל המשפיע, והיינו בשביל ההשפעה ודו"ק. גם אפ"ל בשביל ההשפעה למטה, אשר בכל סדר השתל' עו"ע, המקבל נעשה משפיע והעלול נעשה עילה להעלול שלמטה ממנו, כמ"ש בלקו"ת[85] על בחי' המל', ואמונה כל זאת, ל' נוק' (כשהיא בחי' זנב לאריות לקבל מבחי' ז"א) וקיים עלינו לשון דכר (כשהיא בבחי' ראש לשועלים להיות נותנת טרף לביתה בבי"ע) משא"כ בקליפה, לעלוקה כו' הב הב לא תשבענה כו' וקראה בשם עלוקה אשר טבעה רק למצוץ אל תוכה ואל קרבה.

(ועי' בתניא פי"ט וזהו כלל בכל סט' דקדושה כו' ולכן נק' כח מה, והוא היפך ממש מבחי' הקליפה וסט"א כו' ואמרין הב הב והלעיטני כו' ולכן נקראים מתים כי החכמה תחי' וכתי' ימותו ולא בחכמה, וכן הרשעים כו' מסותרות ומכוסה בלבוש שק דקלי' כו').

וכמבואר בדרוש להבין ענין המסעות מה שלא נדפס, דלשם מבואר כל עשר כחות הנפש דקדושה, ולעומת זה כו' והקשה שם איך יתכן בלעו"ז בחי' יסוד ומשפיע אשר זה שייך רק בקדושה, ותי' כי בקליפה הוא ההשפעה רק בשביל קבלה, פי' קבלת התענוג מההשפעה אשר זהו"ע חסד לאומים חטאת, כל טיבו דעבדין לגרמייהו עבדין, וכדאי' בגמרא כל צדקה וחסד שאוה"ע עושין אינו אלא להתייהר כו'.

רק בנה"ב שבישראל הוא מטוב שבנוגה כמ"ש בתניא, ואם כי יש בזה ג"כ קבלת התענוג ממילוי רצונו בהשפעתו מטבע הטוב להטיב, אבל העיקר הוא הטוב, שירצה טובת המקבל (ואפ"ל כי לכן גדול המעשה מן העושה כי שם שייך רק טובת המקבל) יתן ויתנו אחרים חסיד, כי רצונו שיתנו אחרים מוכיח גם על נתינתו שהיא בתכלית הטוב. ובהשפעת תאוות איסור ר"ל הנלקח מגקה"ט לגמרי הוא רק בשביל קבלת התענוג לגרמי'.

ורמז לזה מצאתי בלשון המשנה (בדמאי פ"ב) אלו הן המשפיעים במדה גסה כגון הסיטוניות ומוכרי תבואה, סיטוניות הו"ע סוטה אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות, ומוכרי תבואה היינו גם במשפיע תורה (כמאחז"ל ע"פ מונע בר) אם כוונתו בשביל קבלת התענוג מההשפעה נק' בשם מוכר תבואה מוכר הוא המקבל את הכסף בחי'

---

85) עקב יז, ב.

תענוג (היפך מה שנא׳ אמת קנה ואל תמכור, קנין הוא שנותן הכסף לזולתו) לכן אף שהם משפיעים אבל נק׳ משפיעים במדה גסה.

(וי״ל סיטוניות ע״פ מאחז״ל נואף אשה חסר לב זה הלומד תורה לפרקים, ולכאורה איך שייך לקרא הלומד תו׳ לפרקים בשם גנאי כזה, ופי׳ רבינו ז״ל בדרוש אחד, פרקים הוא ע״ד מנורה של פרקים פי׳ אברים וחוליות, מלשון מפרק, והו״ע פירוד היפך קובע עתים לתורה אשר הוא מלשון יחוד וחבור, כמו הקובע מקום לתפלתו.

ונ״ל כוונתו מה שמפרש פרקים על ענין פירוד, דמיירי בענין משפיע לזולתו דלכן המשילו זה לניאוף כו׳ ופירוד הוא היפך היחוד האמיתי, אשר המשפיע רוצה טובת המקבל, וכן המקבל בטל לטובת המשפיע, ע״ד ומתלמידי יותר מכולם, משא״כ כשכ״א רוצה רק קבלת התענוג לגרמי׳ אז גם המשפיע נק׳ מקבל ע״ד על מכרם בכסף צדיק הו״ע יסוד השפעה, וזהו חסר לב שחסר לו ל״ב נה״ח, כח מה (פי׳ חסר לב הוא מדברי רבינו ז״ל) ואפ״ל כי זהו״ע מוח הדעת אין להם, דעת הו״ע התקשרות והיחוד האמיתי בין המשפיע והמקבל מלשון והאדם ידע כו׳).

(ויובן בזה מה שהעיר אותי ידידי כו׳ ממ״ש בספרא ע״פ לא תעשו לכם אלילים או אל תפנו כו׳ עצבים שהם נעשים פרקים פרקים, שזה שייך לעצבים דווקא, כאשר יתבאר. וע״פ הפשט הוא מפרש מלשון ידיך עצבוני (איוב ל׳) ובלשון משנה שבת פכ״ב אין מעצבין את הקטן ופרש״י תקון וישוב העצמות והחוליות).

וכן מצינו לשון חוליות גבי עפר ג״כ אין הבור מתמלא מחוליתו לפי פירש״י, ועצבות הוא מיסוד העפר.

אבל אחר כל אלה נמצא בזה גם בחי׳ השפעה. נניח כי לא נק׳ זה בשם השפעה כלל מאחר שכוונתו רק לקבלה, עפ״ז אנו מוכרחים לומר כי משאחז״ל גמירי משמיא מיהב יהבי משקל לא שקלי כי בכל סדר השתל׳ דקדושה בחי׳ עו״ע כל עלול הוא קבלתו בשביל להשפיע, עד מל׳ דמל׳ דעשי׳ ועד בכלל, להשפיע לע״ש, לקליפת נוגה, עד גקה״ט לגמרי אשר יש בהם השפעה לגרמי׳ בשביל קבלה עד בחי׳ אחרונה שבהם מד׳ יסודות שבהם ארמ״ע, הנה עפר הוא סוף ותכלית כל הקליפות מה שאינו משפיע כלל בחי׳ עפר המדבר שאינו מגדל צמחים,

(לאו איהו עפרא קדישא דעביד איבין כו׳ אלא כד״א מעפר שריפת החטאת כו׳ בכחו דההוא חו׳ תקיפא (זח״ב רס״ו ע״ב) והו״ע ע״ז ממש ע״ד ירבו עצבותם אחר מהרו אל אחר אסתרס ולא עביד פירין (עי׳ בסש״ב יתוש קדמך, אף יתוש שמכניס ואינו מוציא דלכאורה אינו מובן הגנות מה שמכניס ואינו מוציא, אמנם יובן לפי הנ״ל).

ועפי"ז אפשר לקרב אל השכל קצת מה דאי' ביומא פ"ו ה"ד חילול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא כו' ולא יהיבנא דמי לאלתר היינו לאלתר דוקא כמש"נ על הלל הזקן מצד בחי' הענווה והביטול שהי' בו, אף בעת שהי' הולך לאכול הי' אומר שהוא הולך לגמול חסד עם העלובה, היינו בעת אכילתו הי' בחי' משפיע ולא מקבל כלל כמבואר בתניא פכ"ט, ורב לא החזיק עצמו במדריגה זו (כדמצינו גבי רבה שטעה בעצמו לומר כגון אנא בינוני) ואם כי בודאי גם רב אכל לש"ש ללמוד ולהתפלל בכח האכילה ההיא אבל אין זה לאלתר, אשר הוא בלי ירושלמי על אתר כמדרגת הלל הזקן אשר לא הי' בבחי' מקבל כלל לגמול חסד כו' חסד דוקא).

ובחי' עפר זה הוא מקור העצבות, ולכן אמרו חכמי האמת ע"ז אסקופה הנדרסת לרגלי החיצונים, אסקופה היא הסוף התחתון, סיפא דכ"ד מהקלי' הנדרסת מל' דרוסת איש, לרגלי כינוי ליסוד (בברכות כ"ב חולה המרגיל ופירש"י המרגיל וממשיך) כידוע, ויסוד דקדושה נק' רגל מבורכת.

ולכן הרחיקו חז"ל מאד מדת הכילות וקמצנות וגם בפי' נאמר וכילי כליו רעים, על שאינו בחי' משפיע, ולפי נוסחאות אחרות הוא מהכ"ד דברים המעכבים את התשובה, כי יש נוסחאות "רכילות" ובנ"א (וא' מהם בר"ח דפוס אמשטרדם) נכתב "כילות" ונוסחא זו מתיישבת, כי זה נראה בחוש. משא"כ הלצים והוללים בעלי מרה הלבנה טבעם לפזר כו'.

לא באתי חלילה לשבח אותם כי גם הם משפיעים לגרמייהו להתייהר ולרדיפת הכבוד, אמנם ענינינו בה לשקול בפלס את פחיתותם זה נגד זה. ולפי כל המבואר נוכל להבין איזה מהן גרוע ופחות יותר.

ואם כי זה עושה מעשה בפו"מ וענין העצבות הוא כמו ממילא ואינו פועל מאומה, אדרבא היא הנותנת כידוע אשר בחי' דכר הוא הפועל ובחי' נוקבא בלי פועל, ובלשון מהר"ל מפראג נק' צורה וחומר. אפי' לענין דינא גבי ג"ע לענין יהרג ואל יעבור דהיא נקראת קרקע עולם כדאי' בכמה מקומות בש"ס במגילה וביומא גבי אסתר קרקע עולם כו' ושם קרקע הוא ג"כ על כוונת יסוד העפר כו' כמו ומן העפר אשר בקרקע המשכן.

ובזה יובן מה שכ' באוה"ח הק' בפי' התורה, איני זוכר את מקומו*[85] ולא סגנון לשונו כמו שהוא אבל בעיני ראיתי בפירושו, ומלתא

---

*85) ראה אוה"ח ויחי מט, יא.

דתמיהה דכירי אינשי, כי ראה בחזיון שנלחם ונתאבק עם ס״מ ונוקבי׳, ונצח את הס״מ ולא הנוק׳, אשר רב כחה בקליפה ושמה ע״ש פעולתה, מלשון יללה ועצבות (בל״א קלאג מוטטער) והיא המחטאת בני אדם יותר משארי קליפות, והו״ע טפה של מרה התלוי׳ כו׳ ממנה, ממנה וממנה כו׳ זו היא מרה השחורה ר״ל, מיסוד העפר, ע״ד ונחש עפר לחמו, ובזהר (ח״ב דרי״ט, ב) בעצב תלדי בנים, רזא דחויא דעציב אנפיהון דעלמא, ענין ממנה פניו מוריקות.

והוא בחי׳ עמלק אשר קרך כו׳ ראשית גוים, נגד מוח הדעת, היינו ההתקשרות בעניני העולם עד שאין לו שום פתיחת הלב במדות אהוי״ר, וזהו וילחם עם ישראל ברפידים רפיון ידים מדות, והי׳ כאשר ירים משה ידו, היינו בחי׳ דעת מפתחא דכליל שית וגבר ישראל וכאשר יניח כו׳, ויהי ידיו אמונה, ויהי ל׳ יחיד בגין דתלי׳ כולא בימינא (זח״ב ס״ו), היינו מדות שבכתר דלית שמאלא כו׳. ובלקו״ת אמור בד״ה וספרתם אות ב׳ מחמת שקשור מאוד בהבלי העולם להיות יש ודבר בפ״ע, ומחמת זה לבו כלב האבן כו׳.

ואל תתמה אם ליצנות יהי׳ עבירה דאורייתא (כדמוכח מל׳ הרמב״ם הנ״ל) ועצבות לא מצינו ע״ז ציווי הנמנה בין תרי״ג, רק דרך אגב תחת אשר לא עבדת כו׳ בשמחה, איך אפשר לומר דהוא פחות וגרוע מזה.

מצינו כיוצא בו גבי מז״ל שלא הוזכר בתורה בכלל ביאות אסורות, ולא נמנה בין הל״ת אף שחמור מהן וגדול עונו בבחי׳ הגדלת וריבוי הטומאה והקליפות ר״ל כמבואר בתניא פ״ז, ובזהר נז׳ שאין תשובה מועלת, רק מבואר בר״ח דהיינו תשובה תתאה אבל תש״ע בחילא יתיר אין לך דבר העומד כו׳, ובפ״ז הנ״ל מבואר אא״כ יעשה תשובה מאה״ר כ״כ עד שזדונות נעשו לו כזכיות.

וכן מצינו גם כעס בזהר בכ״ד והעיקר בפ׳ תצוה קפ״ב ע״א וע״ב באריכות מאן דאתחבר עמי׳ ומאן דאישתעי בהדי׳ כמאן דאיתחבר בע״ז ממש ואסור לאסתכלא באנפוי כו׳ בגין דבכל חטאין דקא עביד ב״נ לאו איהו ע״ז ממש כהאי ואי תימא הא לשעתא כו׳ לאו הכי דכיון שאעקר קדושה כו׳ אף זה מקפח ההוא אתר אתתקף בי׳ ולא שביק לי׳ בר כד אתדכי ב״נ מכל וכל ע״ש באריכות.

וכן אחז״ל כל המתגאה כו׳ ואין זה ל״ת שבתורה, וכ״ז מפני שזה מזיק לנפש ברוחניות מאד, עד כי אין כלי לזה בל״ת, אף שהם בדרך שלילה, ומצינו כיוצא בזה גם בדברים אשר נצטינו עפ״י חז״ל לעשות עפ״י מנהג אשר לפי רוב ערכם אינם מתלבשים באי׳ מרמ״ח כלים רמ״ח פקודין דאורייתא.

לפ"ז לא יפלא על ענין העצבות ג"כ אשר לפי כל השרשים הנזכרים הו"ע גרוע לנפש עוד יותר מליצנות הנכלל בסוג מצוה הנ"ל.

ואם כי לכאורה אין הדבר ברשותו. אמנם יש מ"ע ול"ת התלויין בלב, ולכאורה איך שייך ציווי ע"ז, כמו מ"ע להאמין לאהבה, ואהבת לרעך, ומל"ת לא תשנא, שלא לירא מנביא השקר, לא תתאוה (כי לא תחמוד הוא דוקא עד שיעשה מעשה כמבואר במכילתא גבי לא תחמוד יכול אפי' חומד בדבר ת"ל לא תחמוד כסף וזהב, מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן כו' ע"כ, פי' להשתדל בתחבולות עד שיגיע הדבר לידו, אפי' לקנותו בדמים, וגבי לא תתאוה אי' בסה"מ להרמב"ם ל"ת רס"ו לא תחמוד היינו לעשות תחבולה לקנותו, ולא תתאוה הוא לאו שני, אפי' להתאות בלבו לבד).

אמנם נופל הציווי ע"ז היינו שמחויב להשתדל בהתבוננות ובכל העצות שנתנו לנו חז"ל לבא לקיום המ"ע הנ"ל ולהנצל מלעבור על הל"ת כמו לעולם ירגיז כו' אם נצחו מוטב וא"ל כו' וא"ל כו וא"ל יזכור לו יום המיתה.

ואל תשאלני אחי מזה, הלא יכול לבוא לידי עצבות חלילה, הנה נהפוך הוא, בזכור אדם יום המיתה אזי יבין כי הכל הבל, גופו ונה"ב, וכל עניני העולם מה שחסר לו הם כאין ואפס ובלתי מציאות כלל, כי כל דבר אשר איננו נצחי אין יתכן לקרותו בשם מציאות גם בעת המצאו.

נמצא עצה טובה קמ"ל בזה, להיות רק חדוות ה' מעוזו, ואין מה להתעצב על דבר שהוא אין ואפס אשר חסר לו ואשר יחסר לו מעניני הבלי עוה"ז ותענוגי הגוף אשר הוא ג"כ אין ואפס. ולכן דקדק לומר יזכיר לו, פי' היצ"ט יזכיר ליצה"ר הרודף אחר תענוגים גשמים חיי בשרים כלה ונפסד. ולפענ"ד כל העצות המבואר גבי לעולם ירגיז כו' הם שייכים מאד להנצל מעצבות ומ"ש.

בזה יתורץ השגתך עלי מענין לישרי לן מר כו' ומענין ללבוש בגד אבלים ולאכול ביצה בזמן חירותינו, כדי שלא תזוח דעתו עליו מתענוג גשמי, בזמן אשר כל הענין הוא לספר ביציי"מ, מצרים וגבולים, להיות אז שמחתו רק מגילוים עליונים, גילוי אור ה' וקדושתו ולא יתערב זר בשמחתו. ואיך ס"ד שענינים אלו הוא להעציב את לבו בעת אשר נצטווה לשמוח ביו"ט כנ"ל ברור.

*

והנה יש בנותן טעם גם עפ"י נגלה, מה שלא נחשבו הדברים החמורים הנ"ל במנין המצות, עפ"י המבואר בי"ד שרשים להרמב"ם להקדמת ס' המצות וז"ל בשרש הרביעי שם, אין ראוי למנות הציווים

הכוללים התורה כולה כמו קדושים תהיו והתקדשתם כו' (בה"ג ורמב"ן חולקים עליו בענין והתקדשתם) ומלתם את ערלת לבבכם וכן וערפכם לא תקשו עוד (הרמב"ן חולק עליו בענין קשיות עורף ומונה זה ללאו מיוחד שלא יתקשה בשאלת האותות מן הנביאים). נמצא כי גם מה שמבואר בתורה, רק אם הוא מהכוללים התורה כולה לא יתכן למנותה בשם מצוה בפ"ע, הן בעשה והן בל"ת.

ובאמת כל הדברים הנזכרים הנ"ל נמצא ענינם מבואר בתורה, ומי איכא מידי דלא רמיזא באורייתא, ענין הוצז"ל גבי ער ואונן וירע בעיני ה' אשר עשה כו'. גאוה ורם לבבך (ואולי נכלל בזה גם כעס דשניהם מיסוד האש שנגבה למעלה כמ"ש בתניא פ"א) או השמרו לכם פן יפתה לבבכם, ועי' פירש"י שם (כי אין יפתה מלשון פתוי דא"כ הי' צ"ל יפותה) ותרגומו יטעי מלשון טעוות עממיא כי הוא כעובד ע"ז. וכמדומה שראיתי באיזה ספר שהוא מלשון הרחבת הלב, משרש יפת, כי ירחיב כו' את גבולך תרגומו ארי יפתי כו'. עצבות תחת אשר לא עבדת כו' בשמחה. גם עצבות יוכל להיות נזכר באמרו ומלתם את ערלת לבבכם אשר זה שייך לזה.

*

והנה אחר העיון מצאתי כי יש שני בחי' בענין הליצנות (וכ"מ קצת מלשון הרמב"ם ז"ל הנ"ל ככופרים ההולכים בשרירות לבם), האי' הוא דברי רוח הבל ואין בם מועיל, דברי שחוק ומהתלות, ומלתא דבדיחותא בלא שום כוונה לש"ש, אשר יותר נופל ע"ז לשון הוללות כמו לא יתיצבו הוללים כו' מלשון מהול במים כי הם דברי שטות, ומשוגע אשר דבריו מעורבבים ובלא תועלת, ועל ענין זה הי' כל כוונתי במכתבי הראשון אליך.

ובוודאי גם זה פחות ומגונה מאד כאשר האריך אדמו"ר ז"ל בספרו שעה"ת ח"ג הנק' ד"ח, והוא תכלית פרי"ע לבו נעור וריק מכל אור ה' וקדושתו, קליפת פלשתים (פלשתים לצנים היו) מבוי מפולש (פוסט בל"א). וכשירגיל עצמו בזה יבוא מזה אח"כ לטמטום הלב ומ"ש ג"כ, ע"ד סתמום פלשתים וימלאום עפר, וז"ל שם וכמ"ש במ"א בענין וישב יצחק עד בתכלית.

עכ"ז נראה בחוש אשר עוד בנקל לו להטות את לבבו אליו ית', וכשיזכיר או יזכירוהו אחרים יוכל להפסיק באמצע שיחה נאה אשר התחיל בה מחמת היסח הדעת ולשום יראת ה' נגד פניו ושב ורפא לו, וכלשון הרמב"ם במורה נבוכים הובא בש"ע או"ח סי' א' בשינוי לשון כשישים האדם אל לבו כו' מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד, הוסיף לומר תיבת "מידי". משא"כ עצבות ומ"ש

הוא אשר נתטמטם לבו כ"כ עד שכמעט אין בכחו להטותה הדרך כ"א ביגיעה רבה ועצומה.

אשר ע"כ יפה דברתי ובזמנו דברתי, כי אם רואה אדם אשר עמלק פרשז עליו עננו, וקשה לו להפטר ממנו לאותה שעה, כי להעצות המיוחדות לזה נצרך אריכות זמן ושעת הכושר, אין מזניחין אותו אם יבקש לעזרה כמו רגע את עדת הפלשתים להלחם בעמלק, ויפקח דעתו במלתא דבדיחותא, ואח"כ יוטל מהומה ביניהם, והוא יפטר משניהם יחד.

כי אף אם גם זה מצד הקליפה וסט"א, אמנם אנחנו רואים גם בגשמיות כי הסמים אשר איש בריא ושלם יחלה מהם ואם יקח מהם בשיעור גדול יוכלו להזיק אותו, וליטול את חיים מן העולם, הן לאיש חולה ומסוכן יהיו לו לרפואה, וכמאחז"ל בענין אילה שרחמה צר, ואינה יכולה להוליד, מזמין לה הקב"ה נחש ומכישה כו' והנה נחש הממית נעשה מחי'.

[שמעתי אשר חסיד אחד דרש עצה מאדמו"ר האמצעי לטמטום הלב ואמר לו לרפואה לשתות י"ש מעט מעט, ושאל אותו הלא בס' פוקח עורים שלכם אתם מחמירים מאד בזה, וכתוב שם שהוא שורף הגוף והנפש, א"ל אמת כי הוא מזיק גדול, אבל מצינו רפואה גם ע"י מזיק מענין אילה כו']

אמנם יש עוד ליצנות גרוע מזה הרבה (ואולי יוגמר כעת בזה ההכרעה בין שנינו ולמעט במחלוקת טפי עדיף), והו"ע מלגלג על דברי חכמים ונביאים, מאי אהני לן רבנן, וכנאמר בישעי' כב ויקרא כו' ביום ההוא לבכי כו' והנה ששון ושמחה כו' אכול ושתה כי מחר נמות (ת"י מדנימות לא נחי') פי' שלא האמינו בתחה"מ, או לפי פירש"י ז"ל שהתלוצצו מדברי הנביאים שאמרו להם שלא יהי' להם חלק לעוה"ב נעשה לנו הנאה בחיינו. הנה ע"ז אומר שם ונגלה באזני אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון.

וביומא פ"ו גבי ג' חלוקי כפרה דרש האי קרא על חילול השם אשר אין לא כח בתשובה כו' ולא ביסורין, אלא כו' ומיתה מכפרת. ובסי' כ"ח ע"פ כי בלעגי שפה מפרש הת"י הוו מלעיגים לקול נבייא כו' (וע"ש בפסוק י"ג כ"כ, ובפ' י"ז אמר לכן שמעו דבר ה' אנשי לצון, ופי' המצו"ד המלעיגים בדברי הנביא כרתנו ברית כו' שמנו כזב מחסנו, והו"ע אפיקורסות ממש, ות"י מפרש ע"ז תמותון (מותא תנינא) אולי רצונו לתרץ כי האפיקורסים אין להם חלק לעוה"ב).

וזהו כת לצים אינם מקבלים פני שכינה. וגם על בחי' הליצנות הבאה מפרי"ע י"ל שאינם מקבלים בתוכם הארה פנימית מאור אלקי, אבל הלשון כת מתיישב יותר על המלעיגים והמלגלגים, וליצנות אחת דוחה ק' תוכחות. איני יודע לע"ע פירושו, ומה כוונתו במספר ק', ואפשר הוא ע"ד טובה מרדות אחת כו' יותר ממאה מלקיות שנא' תחת גערה כו' מהכות כסיל מאה, ותוכחות הוא מלשון והוכחתיו בשבט אנשים, שבט ותוכחת יתן חכמה משלי כ"ט (היינו מבטשין לי' וסליק נהורא).

בענין הנ"ל

שחוק[86] קל עבר על שפתי בקראי את דברי מכתבך, מה שהמצאת לך דברים נכונים במה לסלק את תמיהתי מעליך בדבר עבודה "תמה" ותמכת יתדותיך על בן השלישי "אחד תם" הנולד לך במז"ט בעת אשר ערכת את מכתבך זה.

ואם כי הרבה תקנת בזה את דבריך לשלול מהם את התמימות מצדיק תמים, אמנם לי אינו מספיק עדיין לפענ"ד והבנתי את שפלות ערך בעלי התפלות הללו, אין חפצי להשאיל להם גם שם תם זה, אשר הוא בהקטנת ערך כערך התם נגד החכם,

(כידוע אשר הד' בנים הם בחי' מל' ושם ב"ן מד' עולמות אבי"ע[87], חכם ב"ן דאצי' ותם בן דבריאה ורשע ב"ן דעשי', ולכן הרשעים גוברים בו עי' בסידור בהגדה ש"פ. נמצא לפי"ז לא יתכן עליהם גם תואר זה כי גם נוגה דבריאה רובו טוב).

ואני איני מוצא בזה שום דבר למעליותא, זולת מה שנראה כי יש בהם אמונה להאמין במי אשר היכולת בידו למלאות תאות לבם, וגם גנבא אפום מחתרתא כו', רק זה בתאות איסור וזה בתאות היתר הנלקח מק"נ שבעוה"ז הנק' עולם העשי' רובו ככולו רע כו', ופעמים שהיא נכללת בגקה"ט. עי' בסש"ב פ"ז.

אשר ע"כ גם אני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך לישבם בצדק הלצה, אשר כוונתך בתיבת תמה איננו בוודאי ע"ד צדיק תמים (כפי הס"ד) וגם לא בערך התם נגד החכם (כפי המסקנא) רק בערך התם לגבי

---

86) מהעתקה שבראשה רשם הר"ש ראזענבוים: **העתק מכתב שני מדודי הנ"ל לאבי ז"ל, עוד בענין הנ"ל.**

87) ראה בזה לעיל עמ' פד ואילך.

מועד כן ערכם לערך גנבא אפום מחתרתא. וסוף סוף מתחייב חצי נזק ומשתלם מגופו.

ומה שאתה כותב שלא השיבותיך מעין השאלה בדבר מאנין תבירין, יען כי אתה לא כוונת על השפלים כו' מצד הכרתם גדולתו ית' רק על העניים הפשוטים אשר אנו מוזהרים לרחם עליהם ולהמציא להם די מחסורם.

לא אבין מה זה אשר לא השבתי לך מעין השאלה, הלא המה דברי אשר כתבתי לך, כי לא נכון לתת להם שם זה, מאנין תבירין, אשר הוא רק לשפלי רוח ולא לשפלים באמת מצד ערכם, המתאוים תאוה למלאות נפש בהמתם כי ירעב.

ואם כי באמת אנו מוזהרים לרחם עליהם ולשום לב על כל משאלות לבבם, לא רק על הלחם אשר בו יחי' האדם, אבל גם סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו למי אשר נפש בהמתו הורגל לזה. והטעם הוא כי מוחזקים המה אחב"י מצד נפשם הקדושה כי יבררו ויעלו גם את הדברים הגשמי' לרצונו ית' קיום התומ"צ כחו"ח לפוש"ד אם מעט ואם רב והוי דן כו'.

אבל אותו האיש בעצמו אשר יערב לבו לגשת להתפלל ולהתחנן רק על תאות נפשו ובוכה למישפחותיו, מום בו לא ירצה, ואיננו סובל תואר מאנין תבירין, רק כפשוטו חרס הנשבר (וע' מענין זה בזהר אמור ד"צ ע"ב דמאיך גרמי', ובד"אָ שם שמשפיל את עצמו היינו הלגרמי' והעצם שלו (דעם זיך בל"א) אבל לא כתיב ואת עור (מי שאינו רואה האמת).

עוד מצאתי נכון לכתוב לך דבר אחד מה ששמעתי פה מהאסיר דשיעדליץ בשם א' מרבני פולין (והוא אצלי לסניף לדברי מכתבי העבר בדבר משפיע ומקבל), על מה שאחז"ל למה נק' שמה חסידה שעושה חסד עם חברותי', ולכאורה למה היא עוף טמא. ותי' מה שהיא עושה חסד רק עם חברותי' ולא עם זולתן. ולא ביאר דבריו, אבל נכונים דבריו מאוד קושיתו וגם תירוצו, דלכאורה איך שייך השפעה בצד הקליפה וס"א אשר דרכם בהב הב והלעיטני, ורק משמיא מיהב יהבי. אבל באמת יכול להיות גם בהם השפעה בדרך אהבה חוזרת על האוהב, ולכן הוא רק עם חברתיה, והנאת המשפיע לטובת עצמו וכגומלין כו'.

עצבות ומרירות

ב"ה ב' תשא תמט"ר

כבוד מחו' המופ' וו"ח ומפורסם כו' מ' חנוך הענדל נ"י

... בדבר נכדו[88], הנה גם אני שמעתי כפי שכתב כבודו, ולבי עלי דוי על הגפן ועל פרי הגפן, אשר תחת תקוותו לעשות ענבים כו' ... כפי אשר אני רואה במכתבו הוא עובד כעת עבודת הל"ב בסש"ב[89], אשר משם תנחומותיו ישעשעו נפשו, כי הדרך המביאה לקיים מצוות ואהבת לרעך היא היא בעצמה תשמרהו מחיבה יתירה הנודעת להבא מכח כח גופו. ואם מצד הנפש הלא כולנו מתאימות כו' כמבואר שם.

והנה אז יכול להתהפך העצבות למרירות, כמו על כללות נש"י. וזה הוא מחלק הקדושה, אשר יש בזה חיות מגבורות דקדושה, ויעשה כההלכה הפסוקה שם בסוף הפרק, כנודע ממ"ש ליעקב אשר פדה כו', און עש וועט זיין גילעבט, כמרומז בהלצת העולם "אז פון גלות השכינה איז קיינער אין דער דעֶר ניט אריין", יען כי יש בזה חיות ותענוג גם מיסוד המים, משא"כ עצבות ומ"ש הוא בלא לחלוחית כלל, כי הוא מיסוד העפר קר ויבש (כמבואר בזח"ב דכ"ד ע"א ובכ"ד) בלא מים ותענוג דקדושה.

ולכן אמרו חכמי האמת כי עצבות הוא מקור לכל כו', כי כו' עפר לחמו, ומצד יבשותו יצמא למים, ולא יבדיל בין מים למים.

וזה שמבואר בפל"א בתחלתו והנה כו' לא יחוש, על עצמו נאמר[90], יען כי שם הוא נלקח מנמיכת רוח דווקא משא"כ כו', הוא רק מעשה ידי יצר למצוא עילה במה להפיל את לב האדם, לשלול ממנו חיי שמחה (אשר יספו ענוים) ממנת חלקינו וגורלינו, ולהשביע את האדם לחם דמעה, כי לחמו הוא, ועינו רעה גם בהמעט אשר אתנו, לקחת לו לאחוזה.

ודמעות כאלו אשר ירווה האדם בהם את נפשו לעת מן העתים, צריכים בדיקה מאין המה? מדוע הוא לא רק תרומת הקודש. אם כי ישיח וירווח לו, ולרוח הדמיון למטעמים יחשב, אמנם המותר יוכל להעיד עדות נאמנה על העצב. לזאת הוזהרנו אל תלחם כו' ואל תתאו למטעמותיו.

והנה גם דאגה כזאת נוכל אנחנו לכלול בשארי מח"ז, אשר העצה יעוצה לפניו בפכ"ח לא להשית לב אליהן אלא להסיח דעת מהן כו'.

---

88) שירד מדרך התורה, וזה גרם אצלו שברון לב גדול.

89) ר"ל שמעיין בפל"ב בתניא.

90) כשעצבות היא ממצבו בעבודת ה', ולא כשהעצבות היא ממצב נכדו כו'.

בענין הנ"ל

ב"ה כ' אייר יום ג', סמאלענסק

כבוד מחו' יקירי המופ' וו"ח י"א חו"נ כש"ת כו' מו"ה חנוך הענדל נ"י

... אך תואנה הוא מבקש ממה להתעצב. דוק ותשכח כי כל בעל עצב ולב רגש לא יחפוץ ולא יאבה לא יקשיב ולא ישמע לדברי הסותרים את טענותיו בהוראת פנים כהלכה, גם אם הם לטובתו, וחפץ דוקא בקיומם, ויאהב את המחזיקים בידו, ויותר להמוסיפים עוד טענות על טענותיו, כי זהו חיותו אז.

עד אשר יטהר, אז יגיל וישמח בסתירתם, כי הוא בעצם עצמו חפץ יותר בסתירתם מבקיומם, רק בעת אשר העוצב פרש עליו ענן למסך, הנה אז כל העלילות והתואנות אשר ימצא יערבו לחיכו כי לחמו הם, וכל מי שרוצה להודות על האמת לא יכחיש את החוש.

וזהו הוראה גמורה אשר לא תואנותיו הביאו את העצבות, רק נהפוך הוא כי העצבון יבקש ויחפש עלילות, ובסתרי מסתריו יהנה בהמצאם, כי הוא מוקף בעצבונו המקיף אותו. וזהו דיוק לשונם ז"ל שרוי בצער, פי' והצער שורה עליו ומקיפו.

ואינו דומה הדבר למי שיש לו צער פרטי, כי אז בנקל לסותרו בראיות צודקות אשר אין הדבר כן. וכמו שהודה כ' בעצמו על גליון מכתבו, והודאת בע"ד כמאה עדים דמי.

לא נאה ולא יאה לאיש כמוהו אשר הרבה טרח ויגע מעודו ביגיעת נפש ויגיעת בשר בעבודה שבלב כו', וגם עתה זכה לחסות בצל החכמה לשאוף ולשאוב ממקור מ"ח, לא ימצא עוז בנפשו בתחבולות לעשות מלחמה נגד הצר הצורר.

... לכה"פ נצרך לנו להתחזק להטיב לנו ולחיותנו כהיום הזה, בהרחקת העצבות ומ"ש, ע"פ עצות חז"ל וביאורי רבותינו ז"ל, אשר הורו לנו להחיות בהם נפש כל חי, ומפיהם אנו חיים, אשר יוכל כל חד וחד לפום שיעורא דילי', לשמח מעט את נפשו בה' עושה, ולא נהי' ח"ו כאלו אשר בחייהם כו', ואפ"ל אשר גם בתורתם תורת חיים, אם הוא רק חייהם (וכידוע בכללי הדקדוק, כל כם כן הם הן מלרע, כי לא פרחא לעילא).

שאלות אצל רבותינו בעניני עסק

... מה[91] שייעץ כ' לאחי לתור לפניו מנוחה בעסק מעט היגיעה ושווינדל, הנה בד"כ בוודאי עצה טובה היא, ע"פ המבואר בכ"מ ובאריכות בהקדמת ד"ח, אבל עכ"ז אין אתנו יודע עד מה לדון מהכלל על הפרט, זולת מי שזכה להיות נהנין ממנו עצה כו', ומי יודע אשר לא טוב לפניו עסק שווינדל דווקא אם יזדמן לו, ומה גם אם אין בידו לבחור, וכמו שכל מזונותיו ש"א קצובים כו', כן באיזה אופן יהיו, הוא ג"כ קצוב מלמעלה.

[א"כ יש להבין מהו"ע אשר ידרשו אנ"ש עצות בעניני עסק מרבותינו הקדושים בכל דור.

אפ"ל כי היא הנותנת, יען כי עיני ה' אל צדיקים לראות מה ששייך לנפש השואל, ישוללו מהמברר טורח חנם לתור לו את המתברר אשר אינו שייך לו, כי לא תצלח בידו, או שלא ישיגו או אם יתעקש להשיגו מצד כי חפצו בזה לא יצליח לו, אם בגשמי' או ברוחני'. ולכן מעולם אין חפצם להזקק לקאמישיעש.

הגם כי יש בזה גם טעם פשוט, שלא יטרידום ההמון בעצות מרחוק, אשר כל איש מאמין ואינו מאמין ידבנו לבו לדעת עצתם, בלא עמל ויגיעה, ואולי יסכימו דבריו לחפצו מה טוב, ואם לא הלא הברירה בידם, וע"כ למה להם להיות שדי מלין בכדי.

אמנם מי שנוגע לו הדבר עד שיפקיר א"ע מעט מטלטולא דגברא ובחסרון כיס, הנה מלבד שע"פ רוב יחוש על יגיעו לעשות היפוך דבריהם, אף גם זאת כי הקצת ביטול שלו, נותן כח בהמשפיע להורות לו את הדרך הישרה לפניו, ועצת ה' אשר היא תקום מדברת מתוך גרונו.

אבל עוד יוכל להיות, כי כל האדם נצרך להיות נגד עיניהם, עם כל כחות נפשו ולבושי', וכמו שמרומז בתניא פ"ב, ואפי' השפע שנותנים לו מן השמים הכל ע"י לבוש זה].

קירוב בנים לאביהם שבשמים

עצתי[92] נכונה לבל יאמר בלבבו נואש, ויכתוב לו מכתבי שלום, לטושים בצונן ולא תפוחים בזיקי להבת שלהבת, ודברי חכמים בנחת

---

91) המשך המכתב הנ"ל אל המשפיע ר' הענדל.

92) המשך המכתב הנ"ל, מיום ב' פר' תשא, אודות קירוב נכדו.

נשמעים, וכולי האי ואולי יערה כו', וחלילה להראות לו פנים של זעם ולהסבירו ח"ו אשר כמוהו עתה איננו יהודי כלל, כי עתה ומה גם באופן כזה מוכרח היצ"ט להשתמש בפתויי היצה"ר ולהטעימו כי עודנו ביהדותו.

[ובדרך הלצה, מדוע הראשונים ע"פ רוב הי' יצ"ט שופטן, והוא הי' מושל בעיר הקטנה הן בסו"מ והן בוע"ט, ועתה בעקבא דמשיחא נהפך הוא, ובעוה"ר מעשה שטן הוא יצה"ר מצליח יותר להפנות אליו כל רשעי ארץ. כי הראשונים באשר שהי' ראשונים הנה החכם עיניו בראשו, להיות רואה את הנולד ולהביט אחרית דבר מראשיתו, וי"ט נק' ג"כ ילד מסכן וחכם, והי' בהזכירו את האדם רק ענין גמול ועונש העתיד לבא על מעשה האדם, הוא יהיב חכמתא לחכימין הוא ישופך ראש, ופעלו דבריו לעשות את הטוב, ולברוח מן הרע.

לא כן עתה בבחי' עקבים, חכמת המסכן בזוי', והנחש ישופנו עקב, ואהני לי' שטותא לשטיא הוא מלך הזקן וכסיל, בקי ויודע במה להמשיך לבות המפותים אל רצונו, דרכו לקרר, לא יאסור איסר על הנחת תפילין וכדומה מן המצות, רק יביע אומר כי אין בזה הכרח גדול, ודי בזה לבטל את המצוה, וכן לעשות אחת מהדברים אשר לא תעשינה, לא יצווה על האדם בחיוב עשות את הדבר ההוא, רק מקלו יגיד לו כי אין הפסד וסכנה בעשיית הדבר, ויספיק בזה להפיק זממו, בדבר שקרובה הנאתו.

ואולי בעתים הללו, אם הי' היצ"ט רק כיועץ ונדרש ללא שאלוהו, כאומר, אין אחריות בעשיית המצוה הזאת, ומה תפסיד, ואין הכרח לעשות את ההפכי, כי ריוח מועט הוא ע"פ שכל אנושי, ולא כמצוה ומפקיד, הי' מוצא גם הוא סרים למשמעתו. כי רוח היום בתבל הלזו הוא כצפור דרור שאינה מקבל מרות, ואינם חפצים באזהרות, לא ישיתו לב אל העתיד, רק איש הישר בעיניו יעשה, הערב יערב לחיכם, הטוב והמועיל ירחיקו].

והנה מאמר זה אשר יצרתי לשחק בו, הוא רק מילתא דבדיחותא, והדורשים בשבת הגדול יוכלו ליתן לו מקום בראש, בביאורם לבדיקת חמץ.

אמנם באופני ההדרכה וההשקפה להשיב לב בנים על אבות, הנה הזמן יורה דרכו לתפוס דרך זה, ואם כי רק ברוח חיצוני יעשו מעשיהם כמצות אנשים מלומדה, אולי אחר ההרגל יגרר גם מעט מהפנימי', כי גדול כח המעשה כו'.

ואהבת לרעך כמוך וקנה לך חבר

ב״ה ה׳ צו שנת חיי״ם ועוש״ר

כ׳ מחו׳ יקירי המופ׳ וו״ח חו״נ י״א כו׳ מ׳ חנוך הענדל נ״י

... אשר יתאונן כ׳ מחו׳ על אשר רחוקים אנחנו מענין ואהבת לרעך כמוך. למה לנו לבקש גדולות ונפלאות מערכינו, אצלינו ובידינו כמו שאנחנו עתה רק לקיים הדבר במעשה.

וכמו שדקדקו חז״ל בלשונם בביאור מצוה זו, מה דסני עלך לחברך לא תעביד, אשר זה יכול להיות דבר השוה לכל נפש, וגם אנחנו יכולים לקיים זה במעשה בבחי׳ קבלת עול מלכות שמים.

אבל להיות אהבת ריע תקועה ונטועה בלב איש כאהבת עצמו, זהו מדריגה גבוה מאוד נעלה מערכינו, כי זה לא יוכל להיות כ״ז היות האדם יש ודבר ואוהב את גופו הנלקח מאב ואם גשמי׳ השותפי׳ שחלקו כו׳, ואיך יוכל להתאחד עם ריעהו הנלקח משותפים נפרדים אחרים. רק מי שגופו נבזה ונמאס בעיניו ומתועב אצלו, ורק חדוות ה׳ היא מעוזו לשמוח שמחת הנפש לבדה, כי אז הלא מצד הנפש כולם מתאימות ואב אחד כו׳ כמבואר בתניא פל״ב.

ולכל אריכות ההתבוננות בפרקים הקודמים להגיע לבחי׳ ומדריגה זו נצרך לזה התקשרות הדעת בקשר אמיץ וחזק מאד ובהתמדה כו׳, והרגל בזה ימים ושנים, ואיך יוכל להטעות את עצמו בזה.

ממילא איז באי אונז ואהבת לרעך כמוך פי׳ אזוי ווי דו ביסט, כי אהבת ריע תלוי במהות האוהב, וכן מי הוא ריעו ומה הוא אוהב, אם הגוף ונה״ב, אם הנה״א, כי באמת אינו נופל לשון ריעות בלה״ק על הגוף ונה״ב כלל (ומה נעמו בזה דברי החכם הראב״ע ע״פ וכי יגוף שור איש את שור רעהו, נגד בן זוטא המפרש רעהו של השור, וז״ל אין לשור ריע כ״א בן זוטא לבדו).

ולזה אין שייך מצות ואהבת לרעך כמוך ממש, רק מצד הנפשות האלקיות, ולכן הוא כלל כל התורה כולה, עוז ותושי׳ כו׳ וד״ל.

ומ״ש אז דער גאנצער פונדאמענט פון א יהודי איז אויף מדות כו׳, וממילא זיינען די מחשבות מי יודע וואסערע. הנה בזה פורתא לא דק. ואחרי בקשת הסליחה מכבודו, מי שלבו נוקפו אומר כן, ומקרא מלא הוא לפי שכלו יהולל איש, וכל עיקר יסוד שבעת ימי הבנין הוא החב״ד והיגיעה במוחין המולידים את המדות דנה״א למשול ולשלוט על מדות נה״ב לאכפי׳ כו׳, מה שיצר לב האדם כו׳, ומעט אור דוחה כו׳, ולהתלבש בג׳ לבושי הנפש מדו כמדתו.

ומ"ש קנה לך חבר, אז דער צו דארפין האבין מעות. חפשתי ומצאתי בזה כוונות שונות שכוון כ' מחו' בזה, וכולם נכוחים למבין. ואם אמת נכון הדבר גם כפשוטו, אמנם אמרם קנה סובל גם על הקנין אשר יקנה האדם בנפשו קנין תמידי, ע"ד קנה חכ' קנה בינה. וזהו שיאכל עמו וישתה עמו וישן עמו כו'. ועיקר הקנין נופל על הבאת הדבר לרשותו אשר זהו"ע משיכה, משכני כו'.

ואם כי גם כסף הוא מהדברים אשר נקנה ע"י, וכמאמרם ז"ל דבר תורה מעות קונות, הנה ידוע מהו כסף בלשון חסידים[93], וזוזים ע"פ המדרש[94], למה נק' שמם זוזים שזזים כו'.

קירוב ידיד שנתרחק בארה"ב

לעונג ושעשועי נפש היו לי דבריך, אשר ההנהגה בארצך בכלל, ואצלך בפרט, לא נגרע מכמו בעת היותך בפלעשצעניץ. אם כנים דבריך אשריך וטוב לך. התחזק ידידי בכל אשר בכחך להוסיף אומץ, כי זה כל האדם, וכל הבל המדומה מהבלי עולם כמוץ יסוער מגורן וכצל עובר.

וכלל גדול הוא לכל אשר חננו ה' בדעה, כי כל דבר בלתי נצחי, ויבא עת מציאותו להתבטל, גם אם יאריך זמנו, איננו מציאותי גם בהמצאו, ובאריכות זמנו לא יקנה לו שם "מציאות", יען כי הזמן ג"כ נברא ומחודש ככל הנבראים, יש לו תחלה ויש לו תכלה, ואיך יוכל להקנות לזולתו מה שאין לעצמו.

ואם כי אנחנו הנתונים תחת הזמן אין יד שכלינו משגת זאת, והלא אנו רואים מציאת הזמן, אמנם נוכל להוכיח קצת מהעבר, אשר קודם בואו, ובעת היותו, הי' בגדר עתיד והוה, וברגע זו עצמה אשר עבר התעיף עיניך בו ואיננו, וישר גם בעינינו יום אתמול כי יעבור עם הזמן אשר חלף ועבר זה כמה שנים. לזאת אין דבר ראוי להקרא בשם דבר מה ומציאות, זולת הנצחי, ולכל תכלה ראיתי קץ רחבה כו'. וע"ז רמזו לנו חז"ל באמרם מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה.

[אף גם חיי שעה כפי אשר הורו אותנו רבותינו הקדושים, אין הכוונה על הבלי עולם, אשר זה אינו נקרא חיים כלל (וגמ' ערוכה היא דחיי שעה וחיי עולם קאי על תפלה ותורה), ואם יש בזה ח"ו שמץ איסור, קראו הכתוב בשם היפך החיים, כמו ראה נתתי לפניך היום את החיים כו']

---

93) מלשון נכסוף נכספת, אהבת ה'. ראה תו"א וישב כו, ד.

94) במד"ר פכ"ב.

וכבר הארכתי במכתבי לידידינו ... בדברים נכונים, אשר בזה יש יתרון מעלה לדרי אמעריקא נגדינו, כי שם תנועה קטנה ותנועה קלה לש״ש, רב כחה להכריע את כל עבודתינו פה, כל ימי צבאינו עלי חלד, אשר שם מחשבתו של אדם ניכרת מתוך מעשיו.

בענין הנ״ל

ב״ה אשר לא עזבך בארץ מגוריך ומפרנס אותך ואת זרעך מידו הרחבה, ופדך ממצוקת פלעשצעניץ. ואם עוד לזה כנים דבריך בדבר הנהגתך והנהגת ביתך בדרך היהודים וכמנהג בע״ב חשובים דרי רוסיא, ואינך עושה שבתך חול, אשריך ידידי וטוב לך.

ובפרט כאשר אתה כותב בעצמך, כי ימי הזקנה מתקרבים וכצל ימינו עלי ארץ, וסוף דבר הלא זה כל האדם, כמו שסיים שלמה המלך ע״ה את ספרו קהלת.

ואם עוד לא צברת כסף חמרים חמרים, אין מה לדאוג מזה, ולמה לך לחפש בטוח יותר ממנו יתי׳ הנותן לך בכל עת הנדרש לך מעט מעט, ואיננו חפץ להטרידך בריבוי נכסים המרבים דאגה. כאשר אני זוכר על עצמי בימי נעורי הטרדות והמחשבות הרבות אשר הי׳ לי מאלפי זהב וכסף, ועתה לעת זקנותי ב״ה אשר הציל אותי מידם (בלשון נקי׳ כאשר יאמר האמר ״איך בין ניט באי געלט״) או אותם מידי (בלשון פשוט געלט איז ניט באי מיר), וחנני אלקי׳ ברבוי ישיבה[95] המרבה חכמה.

שפרה לי ידידי הדבר אשר הודעתני מבנין ביהכ״ס החדשה ומפוארה, והעיקר מהמקוה אשר נתייסדה לתפארת, עד כי גם הרכה והענוגה אשר לא נסתה כו׳ לדעת זה סדר טהרות, לא תגעל נפשה במי טהרתה.

זכות גדול הוא לפניכם מייסדי התיקון הגדול והנורא הזה, למען שמכם יכבד ה׳, והלך לפניכם צדקיכם לטהר אתכם כו׳. בטח יהי׳ שכרכם כפול ומכופל בזה ובבא.

נהניתי מאוד ידידי אשר גם אתה נמנית לדבר מצוה זו כי רבה היא, אין ספק אצלי, אשר כל העוסקים בזה יאכלו פירותיה בעוה״ז והקרן קיימת כו׳, כי זהו אמיתית הבאת שלום בין איש לאשתו, והוא שלום אמיתי שמו של הקב״ה, ומבלעדי זה אין שלום אמר ה׳ כו׳.

---

95) במאסר, שמשם כותב את המכתב הזה.

הודיעני נא ידידי אם מצוים ספרים ספרי קודש באמעריקא, ואם יהיו נגד עיניך. גם בדבר המלמדים.

שבירת התאוות עפ"י דרך החסידות

ידוע אשר כל ענין הישות שרש ומקור כל התאוות מעוטף במעטה הכס"ף, והוא מענין נכסוף נכספתי, וכל תאוות הלב משוקדים ומנוקדים עם נקודות הכסף, ובזה עיקר הישות, ובפרט בעתים הללו, אשר כל כחות נפשו לא ימנע האדם עד אשר ישיגם, נמצא כי זה הוא עיקר הישות.

[גם עלמין דכסופין אשר הנפש יתעדן ויתענג בהם בעוה"ב נאמר על זה להנחיל אוהבי יש, ולמדו מפסוק זה עתיד כו' להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות, ולכן כסף מלא, פי' עם המלוי כזה כ"ף סמ"ך פ"י עולה יש, ש"י, כי פי הוא על משקל ה', אשר מלוי הה' הוא לפעמים בא' ולפעמים בי' ולפעמים בה', בסוד אי' מקום כבודו, כח"ב, וכן הו"ע הפ', כי שניהם במל', המקבל כל נהורין עילאין, וזהו"ע בכסף מלא אשר נתן אברהם לעפרון מחיר מערת המכפלה].

לזאת אפשר לומר, אל יאמר אדם בנפשו אם הוא מפזר כסף, כי הוא מבטל ישותו בזה מכל וכל, כי יכול להיות שהוא יש מפזר ונוסף עוד, ומוסיף הוא על שונאינו הם כחות הנה"ב להוסיף כח כו'.

והוא ע"ד המאמר המורגל בלשון חסידים, אז מי צו ברעכט א תאוה ווערט צוויי, כדרך כל דבר שלם שמתחלק לשתי פרוסות. ובהשקפה ראשונה הלא יפלא, איך יבואו ללגלג ח"ו על שבירת תאוות הגוף ונה"ב, אשר לכאורה הוא עיקר עבודת הבינונים באתכפי' כו'.

אמנם החסידים בכלל, חכמים מחוכמים המה, ולא נעלם מהם כל עומק רע מהנחש הערום המסית את האדם, ואם לא יוכל לתפשו ברע גלוי יעלים את הרע מעיני האדם וילבישהו מחלצות, עד כי ידמה האדם שזה מחלק הטוב.

והנה אם נופל בלב אדם מחשבת איזה תאוה רעה ח"ו, וירא כי לא יכול לו להוציא מחשבתו מכח אל הפועל, באין ברירה יתפוס בטענות יצה"ט, כאלו מסכים גם הוא לבלי עשות המזימה. אם כי באמת איך שהוא טוב הדבר אשר לא עבר על מצות ה' אשר לא תעשינה בפו"מ.

אבל כאשר נתחזקה למצוא שרש דבר מאין באה לו להתאפק ולמשול ברוחו, אז נראה בעליל כי לחסידים ואנשי מעשה הרשות נתונה לבזות שבירת התאוה באופן זה, אשר אם לבב אנוש המקושר בכבלי

עבותות אהבה לכל הבלי תאוות עוה״ז בכלל ומלא על כל גדותיו לאיזה תאווה בפרט, און קומט א פרישער א גיזונטער לקיים מצות ברעכין די תאוה, באופן אשר בעת שבירתה כל רצונו מלובש בזה ולא יוכל להסיח דעתו מזה כלל, הנה בערכינו ההולכים בשרירות לבנו על כל פסיעה, חוצפה גדולה היא ללגלג מאותו האיש, אשר מצא עוז בנפשו ולא פרץ גדר התורה והמצוה בפו״מ.

אמנם בעלי הנפש עובדי ה׳ ע״פ הדרכים אשר הורו אותנו רבותינו הקדושים נ״ע זי״ע, בדבריהם ובספריהם, המה בוז יבוזו לו לאמר כי גם שבירת תאוותו תחבולת היצר היא, ומתהווה מזה שני תאוות, האחת התאווה בעצם וראשונה אשר לא ניזוז מלבבו מאומה ודעתו עלי׳ גם בעת התשבורת, והשנית כי גם תאוות השבירה לתאוה יבקש נפרד, והוא עומד בישותו ושלימותו, און ער וויל נאך, דער שיינער מענש, עוה״ב אויך, כי להם יאתה.

כי ענין העבודה אשר נתגלה מאז החל להופיע אור החסידות ע״י הבעש״ט ותלמידיו הוא לעקור ולשרש את פורה ראש ומקור תאוות הגוף ונה״ב ע״י התבוננות. עד״מ כאשר יתבונן כי עמך מקור חיים, מקור התענוגים הוא עמך טפל ובטל, וכמה רבבות ירידות וצמצומים עד אשר נשתלשלו תענוגי הבלי עוה״ז, הלא אין ואפס הם ממש. וכאשר יאריך להתבונן בזה ובכיוצא בזה, אזי יאיר בו אור הנה״א לשלוט ולמשול על תאוות נפשו הבהמית, בעת אשר יתבונן, כמו בשעת התפלה, וגם אחרי כן נשאר רושם חזק על כל היום בבחי׳ נצחון והודאה, המסתעפים מעצם מדות האהבה והיראה אשר נולדו ונתגלו מאריכות ההתבוננות.

ולכן בדיקת חמץ צריך להיות בחורים ובסדקים עד מקום שידו מגעת, ולאור הנר דוקא, כי מעט אור דוחה הרבה חושך, ואח״כ יכול לבערה מן העולם לגמרי, אבל כ״ז שנראה ונמצא לפניו ה״ז עובר עליו גם אם ימנע לאכלו ולהנות ממנו.

ולא יקשה לך מענין אתכפי׳ המבואר בתניא שהוא כשעדיין הרע אצלו בתקפו כתולדתו, הרי זו כל עבודת הבינונים למשול ולשלוט על הטבע כו׳, כמבואר שם באריכות (תחלת פט״ז), אבל שם מבואר ע״י אור ה׳ המאיר לנה״א שבמוח ולשלוט על הלב כשמתבונן כו׳ עי״ש.

וזהו לאור הנר, נר ה׳ נשמת אדם, ומשכן הנשמה במוח.

ואז כשיבטל עי״ז תאוותו להיות סור מרע כו׳, נקראת עבודה תמה באמת לאמיתו לגבי מדרגת הבינונים. ואם כי הוא חוזר וניעור, הנה זאת עבודתו, גם אם יהי׳ כן כל ימיו במלחמה זו.

והוא ע"ד מאחז"ל בפסחים לענין המוצא חמץ בתוך המועד, שמחויב לבערו ג"כ, ולא חיישינן שמא יבא לאכלו או ליהנות ממנה בעת שריפתו, דכל עצמו אינו עוסק אלא לבערו מן העולם כו'.

ובענין ביעור חמץ יש פלוגתא דתנאי, ר"א אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכ"א אף מפרר וזורה לרוח כו', ואיפסק הלכתא כוותייהו בשו"ע סי' תמ"ה. אפ"ל דשריפה שהו"ע ביטול והעברה מן העולם לגמרי הוא בחי' אתהפכא, ומפרר וזורה לרוח כו' הוא בחי' אתכפיא, שע"י התבוננות כנ"ל, שהו"ע מפרר אף אם לא נתבער לגמרי מן העולם, וזורה לרוח אפ"ל שהוא רוח דעת ויראת ה', גם רוח חכמה ובינה הנזכר בפט"ז הנ"ל לענין עבודת הבינונים למשול על הטבע בבחי' אתכפי'.

מעלת השידוכים מבית כשר

מאהבתי אותך בכל לב אדרוש שלומך, ואברכך בשמחת לב בימים האלו[96] אשר ניתנו לנו לשמחה ולששון.

בין הששה פירושים הנמצאים על תיבת "והשיאנו", הנה לפניך דרך ישרה לפרשו גם להענין אשר דרוש אליך, וכפי שסידר רבינו הקדוש סדר נשים אחר סדר מועד "הילכו שנים יחדיו בלתי אם נועדו?".

ועל זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו אשה, כדדרש ר' חנינא בברכות ד"ח, ועל "זאת" אפשר לומר מלשון "זאת הפעם".

נכון הייתי לדבר אתך בזה, בעת אשר היית אצלי[97] קודם נסיעתך, אמנם ראיתי כי טרוד היית בענין הנסיעה, וגם השומרים הסובבים החלו להכריחני להכנס לפנים מן הכלאים, לזאת הנני עתה להיות נדרש ללא שאלוני.

כאשר אני משער את מטרתך אשר אלי' פניך מועדות, ובמה אתה בוחר. ראשית כל אבקשך, איעצך לא למאן בהנכבדות אשר ידובר בך, אשר לפי ההצעה ענין ישר ונכבד הוא לפניך.

אל תחשבני מבני הדור אשר אבד עליהם כלח, אשר לא ידעו ולא יבינו את רוח היום השורר בלבות החדשים, כמוני כמוך יודע אני ומכיר את תנואות בני הנעורים.

---

96) חוה"מ פסח.

97) במאסר בסמאלענסק.

אמנם אחת היא אדבר. מי האיש האוהב ימים לראות טוב, לא יחפוץ באשה אשר היא עטרת בעלה, ותסובב גבר, כאשר אמרתי לך בענין איתתך גוצא[98] כו', ודברי חכמים ז"ל חיים וקיימים גם עתה, חות דרגא, ורק אלה יתנו יקר לבעליהן, אשר טפלים במעלותיהם לעומתם, והן לא תבגודנה באלוף נעוריהן.

מה טוב ומה נעים אלה אשר גודלו בבית הוריהן על דרכי הצניעות, דת משה ויהודית, והאיש אשר מהר ימהרנה לכרות אתה ברית עולם, הוא אהובה הראשון לא אפפוה חבלי אהבים, ואינה יודעת מה זאת? אז תהי' שורר בביתך, ואתה תמשל בה. ולפי ירידת המדרגות בדור הולך ודור בא, כולי האי ואולי, למצער, ידעו יוצאי חלציהן אשר מאבן ישראל מחצבתם.

לא כן, האם, אשר גם היא בעצמה סר צלה מעלי', וכבנות נכר צלם דמות תבניתה, היפלא אם תסיר את בנך מאחריך, אשר לא יזכר שם ישראל עוד, אשר גם נפשך תגעל בזה.

אם כי אתה עול ימים, שתוי לרוי' מים הזדונים ושאוף רוח הזמן הבוגד, אשר לעומת ימים הבאים תהי' אתה יהודי ארתודוכסי ופאנאטיזמי, ואתה חרות את דברי לזכרון על לוח לבך, כי אם ח"ו עוד לא הגיעה העת להאיר נר ישראל, כי אז תמצא דברי נכונים.

נחפשה דרכינו ונחקורה

הנה[99] אנחנו כולנו גלינו מארצינו ארץ העברים, נתרחקנו מעל אדמתינו אדמת ישראל, נדחינו מדחי אל דחי עד ירכתי ארץ ואחרית ים, נחפשה דרכינו ונחקורה, מה אנחנו עושים פה, יום לא ננוח ולילה לא נשקוט, כאני' סוערה בסערה בלב ימים, בלתי למלאות צרכי גוויתינו ואדמתינו המוכרחים ויותר מהנה היתרים, וגם עד זקנה ושיבה לא נעזוב להחיות ולכלכל את הבשר והעצמות אשר מעפר יסודם די מחסורם די והותר בכל מאוויי לבנו, עד אשר נשוב אל המנוחה אשר שם ינוחו יגיעי כח מנוחת עולם.

ונפשינו יבשה אין כל, רעבה ללחם, צמאה למים, וערומה מבלי לבוש גם מחוט ועד שרוך נעל, חסרה כל עונג ושעשועים, כי על כל אלה השפחה יורשת את גבירתה, וחומסת ממנה את כל טובה ומעדני'.

---

98) ב"מ נט, א.

99) נכתב בשנת תרס"ז בארה"ב, כהקדמה למגבית למען תומכי תמימים בליובאוויטש.

ומה נעשה ליום פקודה, אנא נוליך את חרפתינו ובשתינו, למה נגרע מאבותינו אשר האמינו כי על כל אלה יביאונו למשפט.

אמנם אנחנו לא נדע מה לעשות להציל את נפשינו מרדת שחת, כי המקום הזה אשר בעוה"ר הושלכנו בו, בור ריק הוא, אין בו מים, מים אין בו כו', לא מקום תורה, ולא מקום זרע לזרוע צדקות ולהצמיח ישועות, וסרח העודף מונע מאתנו ריח ניחוח להשיב נפש.

אך כאשר התבוננתי על מקומי מצאתי מזור ותרופה לשבר בת עמי, כל עוד רוח חיים באפינו, וכל עוד זיק היהדות לא כבתה מתוך תוך לבינו, ולא עממה מקרב נפשינו, זאת נעשה ונחי', נשא לבבינו אל כפים, לתת חלק מיגיענו אל שוכן שמים, להחזיק ידי לומדי תורה ועובדי ה' באמת ובלב שלם, נשתתף עמהם במלאכתינו על האדמה, ובמלאכתם מלאכת שמים, ולאורם ניסע ונלך גם בהיותינו בגיא צלמות.

אמנם על זאת באה שאלה אחת שאלת חכם, אי' איפוא המה, עובדי ה' באמת ובתמים? הנה נודע בשער בת רבים לתהלה ולתפארת, הישיבות אשר יסד מאור עינינו הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א בליבאוויץ.

מפתח ענינים

אבלות
סד (קדיש, משניות, סו״מ וע״ט).

אהבת ישראל
קכ (איך מגיעים לואהבת לרעך כמוך ממש. במעשה, לתקוע בלב, כמוך - תלוי במהותך).

בדיקת חמץ
קכד (ע״י אור הנר, שמעט אור דוחה כו׳ ואח״כ יכול לבער).

בהמה
פה-ו (ב. דקה ביצי׳. צאן ל׳ יציאה. ענא ל׳ דיבור. גילוי. כבשים רחמים ועזים דין).

בינה
פב (מקיף הוא פני׳ או חי׳ ב.).

ביעור חמץ
קכה (בשריפה - אתהפכא, או מפרר וזורה - אתכפיא).

בית החיים
סב (אחוזת עולם).

בית הכנסת
ל-לד (החסידי בפלעשצעניץ). סג (שבת אחים בניו הייוועך). קכב (חדשה בארה״ב).

בכל לבבך
צב (בשני יצריך - אתכפי׳, שלא יהי׳ לבך חלוק כו׳ - אתהפכא).

בנים, ארבעה
פד-ז (ג׳ שיטות בסדר הד׳ ב. שהם נגד הד׳ עולמות). קיד (בענין הנ״ל).

ברית מילה
טו. צח (אצל נכדת אחיו).

ברכות
צז (כל הב. מתחילות לנוכח ברוך אתה וממשיכות בנסתר אשר קדשנו וכיו״ב).

ברכת הגומל
נא (ליוצא ממאסר על עסקי ממון, שנאסר יחד עם רוצחים). עב (כנ״ל). פט-צא (ד׳ שצריכים להודות בתפלת שמו״ע, ברכת סלח - ברך, ובברכה שני׳).

ברכת הלבנה
סו-ח (דרך החלון).

ברכת המילה
צה-ז (צִוה ל׳ עבר בנסתר או צַוה לנוכח).

גאוה
קי-קיב (הטעם שלא נזכר בתורה).

גאולה
ק-קב (כשכולו חייב, לא תוסיף קום מגרמה אלא קוב״ה יוקים לה).

גוסס
עד-ו (עשאו ג. מתי חשוב כהרגו. קטלנית. רוצח. בידי שמים ובידי אדם).

גורל
נט-ס. צח.

ד׳ מוחין
צא (חו״ב ודעת הכולל חו״ג).

דקדוק
פט (לו, בו, אליו, אותו, ו׳ זכר ה׳ נקבה. זה - זו ההיפך). צח (שמות שנגזרים מהם פעלים ושאין נגזרים). קיז (כל כם, כן, הם, הן מלרע).

ה׳ הידיעה וה׳ הקריאה
צו.

הוז״ל
קי-קיב (הטעם שלא נזכר בתורה).

הספד
סב (אותיות הפסד).

התוועדות
יא (רא״ח). לז (בסמאלענסק). נג (שמח״ת בפלעשצעניץ, לפני בריחת הרא״ח).

וידוי
סה (ו. חסידי).

חיים
קכא (חיי שעה - תפלה ולא הבלי העולם, וכשיש שמץ איסור הוא היפך הח.).

חנוכה
מז (שמן לנ״ח במאסר).

חסידה
קטו (עושה חסד עם חברותיה, ולא עם זולתן, לכן עוף טמא).

חסידות
נה (קב״ע ברבים).

חתונה
ח (בליובאוויטש). יג (ר״ש עם בתו של הרא״ח). כד (רמ״צ

בהרשד״ם). פז (בן הרא״ח).

טלית

יט-כ (של אדמו״ר הצ״צ). מד (שיביאו לו למאסר). סג (של אדמו״ר הצ״צ ושלו).

ידיו גלילי זהב גו׳

צב.

יום הכיפורים

עב (גנבו הלעקאח מהש״ץ).

יחידות

יט (אצל אדמו״ר הצ״צ). כה (אצל אדמו״ר מוהר״ש). פא (כנ״ל).

י״ט כסלו

מה. מז.

י״ש

קיג (שורף הגוף והנפש, לפעמים רפואה).

ישרנה

צט (מל׳ שיר או מל׳ ישר).

כסף

קכא (כ. בל׳ חסידים. זוזים - שזזים). קכג (בזה עיקר הישות. עלמין דכסופים - להנחיל אוהבי יש. כ. עם המילוי גימ׳ יש. כשמפזר כ. אם מבטל היש).

כעס

קי-קיב (הטעם שלא נזכר בתורה).

ליצנות

קג-ד (לא כ״כ גרוע כעצבות). קי (מ״מ היא עבירה ולא עצבות). קיב-ד (ב׳ סוגי ל.).

מאמרים

כה (שבועות תרל״ט). כה-ו (לך לך תר״נ). נח (וידעת, החלצו, קונ׳ העבודה). עט-פ (הערות לד״ה לך לך תר״נ). פא (הערות לד״ה צאינה, שבועות תרט״ל). פב (הערות לביאוה״ז). פד (ביאוה״ז הם מאמרים ששמע אדהא״מ מאביו אדה״ז).

מאנין תבירין

קד-ה (עצבות ומ״ת ב׳ הפכים). קטו (כנ״ל).

מאסר באריסאוו

לה-ז. לט. סו.

מאסר סמאלענסק

ט. יד. כג. כה. כט. לה-נב. סו. קכה.

מזוזה

פז-ח (חו״ג. הטעם שמ. מימין ונ״ח משמאל).

מטעמת
צד-ה (ל' מאכל או ל' טעימה).

מלמדים
יג (של בנו). קכג (בארה"ב).

מצוות, מנין
קי-קיב (הטעם שעצבות אינה בין התרי"ג, מז"ל, כעס, גאוה, ציווים כוללים).

מ"ע ומל"ת
פא (מהו י"ה ויחוד או"א ומהו ו"ה ויחוד זו"נ).

מציאות
קכא (שייך רק בנצחי).

מקוה
קכב (חדשה בארה"ב. הבאת שלום אמיתי בין איש לאשתו).

מקיף
פב (מבחי' פני' או חי' בינה).

מר
עז-ח (גם רב קורא כך לתלמידו).

מרירות
קג (מ. ועצבות). קטז (כנ"ל).

משפיע ומקבל
פח (באו"ח גם המקבל משפיע). קז (כל מקבל צ"ל גם משפיע. אלו המש. במדה גסה).

מתנגדים
כט-לד.

נעוץ תחלתן בסופן
צא-ב (טוב מאד זה כו'. מות באי"ת ב"ש יפי"א גי' מלאך. ע"י הצדקה נהפך מות לטוב מאד).

נר הבדלה
סו (נ. בתוך תיק של זכוכית).

נר חנוכה
פז-ח (חו"ב. הטעם שמזוזה מימין ונ"ח משמאל).

נשים משלו בו
צד (ת"י כמרי חובא, מפרש מל' אשה או מל' נושה).

סוכות
מו (ד' מינים וסוכה במאסר). סח (כנ"ל). עב (כנ"ל).

סכנה
עד (חוששין למיעוטא - דוקא בדהוחזק).

סליחות
קה-ו (היא לא לבקשת צרכיו).
ספר תורה
עא (נפסקים, יריעות שנתחלפו). עב (מקצת האות על הטלאי).
ספרים
סא (ששלח לאדני"ע). סד (שבעזבונו). קכג (בארה"ב).
עבודה
קו (תיקון. תפלה).
עז שבאומות כו'
פה-ו (נגד ד' בנים שבהגדה).
עמוד פתח האוהל
צט-קב (לנקבה, זרזי עצמך או שורש).
עמלק
קי (ראשית גוים, נגד מוח הדעת, התקשרות בעניני העולם).
עסק משא ומתן
קיח (שווינדל, כשמזדמן, עצה מרבותינו).
עצבות
קג-קטו (באה מגסה"ר, גרועה מליצנות, הטעם שאינה עבירה המפורשת בתורה). קטז-קיז (הרחקתה. ע. ומרירות).
עצה
יח (ע"י ג' אנשים).
פסח
מ-מא (אוכל כשר במאסר). נ (שתי' חמים מהכלים במאסר).
פריעה
פב (לי' הבדלה).
פרעות ברוסיה
כד. נט.
פרקים
קח (הלומד תורה לפ. מלי' פירוד).
פשרה
טז-יח (ע"י אדמו"ר מוהר"ש).
צבא
לו (פטור מהצ. הרוסי).
צדקה
פח (הנותן כו' מתברך בו' של שם הוי' - משפיע, והמפייסו בו"ה - משפיע ומקבל). צב (צ. באי"ת ב"ש צ. ע"י צ. נהפך מות לטוב מאד).

צוואתו
סב-ד.

צירופים
פב-ד (י״ב או כ״ד צ. בהוי׳ ובאדנ״י. י״ב אותיות במילוי וכ״ד צ.).

קבורה
סב-ג (תכריכים. טהרה בט׳ קבין. ארון שיהי׳ שבור בתחתיתו).

קום בתולת ישראל
ק-קב (קום לנקבה, זרזי עצמך או שורש).

קטלנית
עג-ו (שבעלה חלה או נעשה גוסס וגירשה. אם מחמירין בה יותר מס׳ איסור).

קירוב רחוקים
קיח-ט (לא ע״י זעם כ״א להטעימו שעודנו ביהדותו כו׳ ומה תפסיד בעשיית מצוה וכו׳).

קנה לך חבר
קכא (קנין ע״י מעות או ע״ד קנה חכ׳ כו׳).

קריאת התורה
סח-ע (החיוב לשמוע). ע-עב (אם יש להשתדל לעלות לתורה).

ראיה
סז (דרך משקפים, חלון, בד עם נקבים דקים).

רבי
קיח (שאלות אצל רבותינו בעניני עסק. רק ע״י ביטול, מפקיר עצמו שלא לעשות היפך דבריהם).

רבנות
לב (בפלעשצעניץ). לג (במאסקווא).

רוצח
עד-ו (בגוסס. כפתו לפני הארי).

ריעות
קכ (שייך רק על הנפש ולא על הגוף).

שבת
לז-ח (במאסר). מב-ג (רחיצת הבגדים במאסר בש.). מו (חמין בש. במאסר).

שבת הגדול
מ (שייכותו ליוהכ״פ).

שו״ב
לב-ג (בפלעשצעניץ).

שידוכים
קכה-ו (מבית כשר, ערובה לאושר).

שינוי מקום
עט-פ (באברהם, בעבודה, בהקב״ה, ועי״ז ואעשך לגוי גדול, שנעשה ברי׳ חדשה).

שירים
מח-ט (שכתב במאסרו).

שלום
עז (בפמליא של מעלה ובפמשמ״ט).

שמן
כט (חכ׳ ועובדין טבין).

שפות
יא (רוסית, אשכנזית).

תאוה
קכג-ד (שבירת הת. ע״פ חסידות. כששוברים ת. נעשה מזה ב׳ ת.).

תבולע
צה (מל׳ הנאה, בליעה והשחתה).

תומכי תמימים
נז-ט. קכו-ז.

תכריכים
סב.

תם
קיד (מל׳ תמים, בן תם, תם ומועד).

תמונות
ח-י (ת. הרא״ח).

תפילין
פח-ט (קדש והי׳ לימין הקורא, חו״ב, שמע והא״ש לשמאל הקורא חו״ג). צא (ג׳ שהן ד׳ מוחין, חו״ב ודעת הכולל חו״ג, ד׳ בתים ופרשיות. הוקשה כל התורה לת.).

תפלה
יט (של אדמו״ר הצ״צ). נה (ברבים, במתינות). סו (כוונת שאלת צרכיו בברכה שני׳). פט-צא (ד׳ שצריכים להודות בת. שמו״ע). קו (הבקשות - המשכתָ אלקות מלמע׳ מסדר השתלשלות ולא הגשמיות).

מפתח אנשים

אבן עטר, חיים (אור החיים)
קט (חזיון שנתאבק עם ס״מ ונוקבי׳ כו׳).

אהרן זאב שו״ב בפלעשצעניץ
לב-ג.

איגנאטאוו
כד.

אלדערמאן, מרדכי
סג.

בלאזער, יצחק (אבד״ק פעטערבורג)
לא.

ברלין, ליב
כג.

דובער (המגיד ממעזריטש)
יב.

דובער, אדמו״ר האמצעי
יב. פד.

דוד, גיס הרא״ח
מד (והמיועדת לו).

דזייקאבסאן, ישראל
ט. לח.

הלל, הר״ה מפאריטש
ע.

המנונא, רב
עז-ח (תלמיד או רב של ר״ח).

ווידרעוויץ, חיים יעקב
כא. לג. נג-ד.

זעליגסאן, אהרן (החוזר)
כו.

זרחי, אברהם יצחק
כג. כו. מא (עם אשתו). מד.

ז. ר.
כט.

טיעטץ, צבי (מח״ס זכרון יהודה)
נג. צה.

יהושע ליפמן (מחו' של הרא"ח)
פד-ה (ובתו).

ליברמן, חיים
לב-ד. נג.

ליברמן, ראובן
כט. לג.

לנדא, אברהם מזעמבין
ט.

מאדיל (שד"ר אדמו"ר הצ"צ)
יט-כ. סג.

מאיר מאמסציז
כא-ג.

מונדשיין, יהושע
לב.

מנחם צבי (בן הרשד"ם)
כד.

משכיל לאיתן, יהודה ליב (מ"ץ פלעשצעניץ)
ט. לב. לז. מו-ח. נא. סו. פט. צד.

סופר, אליעזר (מח"ס באר אליעזר)
עז.

סימפסון, אליהו
ז-ח.

פרסון, אברהם אבא
נב-ג. סא.

קאסטראל, יהושע
ט. יב. נז.

קאפילאוויץ, גרשון
נט.

קוגל, באסי' (אשת הרח"ה)
יד.

קוגל, ברכה סלאווא (בתו של הרא"ח)
יג-ד.

קוגל, גרשון יהודה ליב (בן הרח"ה)
יג. יח. כח-ט.

קוגל, גרשון יהודה ליב (נכד הרא"ח)
יד.

קוגל, זאב וואלף (נכד הרח״ה)
מז. נג.

קוגל, חיים גרשון (נכד הרח״ה)
מד. נג.

קוגל, חָנה (נכד הרא״ח)
יד.

קוגל, חנוך הענדל (המשפיע בליובאוויטש)
ח-ט. יב-טז. כה-ו. כח-ט. לג. לו. לח. מא. מג. מה. נ. עט-פ. קטו. קיז. קכ.

קוגל, יוסף
ח. כא. כב (תצלום מכתבו). כח-ט. לג.

קוגל, מאיר שלום (נכד הרא״ח)
יד.

קוגל, צבי הירש (נכד הרא״ח)
יד.

קוגל, שלמה (חתנו של הרא״ח)
יג-ד. כט. לט.

קוגל, שמואל (נכד הרא״ח)
יד.

ראזענבוים, אברהם חיים
לא נסמן לרוב המצאו.
מ (אשתו). מג-ד (אשתו). נא (תצלום מכתבו). נז (אשתו). סג-ד (אשתו).

ראזענבוים, דובער (אביו של הרא״ח)
יב. כז-ח.

ראזענבוים, יוסף (בן הרא״ח)
יב. נז.

ראזענבוים, יעקב (בן הרא״ח)
יב. סב.

ראזענבוים, מנחם מענדל (בן הרא״ח)
יב.

ראזענבוים, שמואל
ז-ח. יא. טו. כג-ה. כח. ל. לה (ואחיו). לז. מה-ו. נב. נג (ואחיו). נט-סא. סד. סו-ז. ע. עב. פא-ב. פט. קג. קיד.

ראזענבוים, שניאור זלמן (אח הרא״ח)
ז. ט. כג. נב. נז-ט. סא. סד. צח (ובתו). קג.

ראזענבוים, שניאור זלמן (בן הרא״ח)
יב. מד.

ריבקינד, אליהו
לח. מ. מה.

רפופורט, חייקל
לה-ו.

רפופורט, משפחת
ל-לא.

שיפרין, דוד
ז-ח. יא. יט-כ. כג. כח. ל. לז-ח. מה. נב. נד. ס. סב. סה.

שלמה דוד אבד"ק לאהייסק
עב.

שמואל מונקעס
קה-ו.

שמואל דובער מבאריסאוו (מהרשד"מ)
ח. יא. יג. טז (ואחיו). יז (תצלום מכתבו). יח. כא. כד-ה. כח. לא-ג. ע.

שמעון זעליג מאמסציז
כא.

שניאור זלמן, אדמו"ר הזקן
פד.

שניאורסאהן, חי' מושקא (אשת אדמו"ר הצ"צ)
יט.

שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מוהריי"צ)
ז-ט. יא. טו. כ. כח. ס.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (אדמו"ר ה"צמח צדק")
יט-כ (טלית שלו). כא-ג. ס-סא (כתי"ק). סג (טלית).

שניאורסאהן, מנחם מענדל (אדמו"ר זי"ע)
ז. י.

שניאורסאהן, רבקה (אשת אדמו"ר מוהר"ש)
כג-ד.

שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו"ר מוהרש"ב)
ט. כ. כה-ז. מה. נה. נו (תצלום מכתב כתי"ק). נח-סד. פ. קכז.

שניאורסאהן, שמואל (אדמו"ר מוהר"ש)
יג. טו-יח. כא-ה. לא-ג. נה.

שניאורסאהן, שניאור זלמן אהרן (רז"א)
כה. מה. נב.

תומרקין, יוסף (אב"ד קרעמענטשוג)
כא-ג.

מפתח מקומות

אמסטרדם
נב-ג.

אורסֵי
כא.

איטליה
נז.

ארצות הברית; אמריקה
ז. יב. כז. לה. נב-ט. סד. קכא-ג. קכו.

אשכנז; דייטשלאנד
נב. נז. סג.

באריסאוו
ראה מפתח ענינים ערך מאסר.

בוסטון
נט.

ברלין
נג. סב. צז.

דאבראמיסל
כא.

הארטפארד
נט.

וואַרשא
נב-ד.

וויטעבסק
כא. מג.

ווילנא
כט.

זעמבין
ז. יג.

טשערניקא
כא.

ליובאוויטש
ז. יב-ג. טו. כא. כה-ז. כט. נא. סא. סד. פא.

מאסקווא
כא. נב.

מאריענבאד
סב.

ניו הייוועז
נט. סב.

ניו יארק
ז. נה. נט. סב-ג.

נעוול
פג-ד (חסיד מנ.).

סמאלענסק
כא. כה. לז. מד. נב. עא.
ראה גם מפתח ענינים ערך מאסר.

ספרינגפילד
נט.

פולין
קטו (מרבני פ.).

פילדלפיה
נט.

פלעשצעניץ
ז. יא-ב. יד. טו. כח-לג. לה. לז. מ. סג. עא. קכא-ב.

פעטערבורג
כד.

פריז
יב.

פרנקפורט
נב.

קופישאק
כא.

קעניגסבערג
נג-ד. סא.

ראטשעסטער
נט.

רוסיה
ז. נב-ג. נט. קכב.

ריגא
מא.

שעדליץ
קטו (האסיר מש.).

מוקדש

לחיזוק ההתקשרות לנשיאנו

כ״ק אדמו״ר זי״ע

נדפס ע״י

הרה״ת ר׳ **משה הלוי** וזוגתו מרת **מנוחה קריינדל**

בניהם ובנותיהם

שלמה הלוי, זישא, חנה, יוחנן הלוי,

חי׳, שמואל זאַנוויל הלוי, מושקא

שיחיו לאורך ימים ושנים טובות

קליין

הוצאת ספרים
קרני הוד תורה
פיבאוויטש